

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE 1946'DAN 2001 YILINA KADAR
UYGULANMIŞ OLAN İSTİKRAR
PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ahmet DURMUŞ

İSTANBUL, 2007

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE 1946'DAN 2001 YILINA KADAR
UYGULANMIŞ OLAN İSTİKRAR
PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ahmet DURMUŞ

Danışman: PROF. DR. ONUR KUMBARACIBAŞI

İSTANBUL, 2007

ÖZET

Uluslararası Para Fonu (IMF), 2. Dünya Savaşı'nın dünya ekonomisindeki olumsuz etkilerini gidermek üzere 44 devletin bir araya geldiği Bretton Woods Konferansı'nda temelleri atılan uluslararası bir kuruluştur. Bu konferansta ödemeler dengesi sorunu yasayan ülkelerin devalüasyonlar ile hem dünya ticaretini daraltması ve hem de toplumların refah düzeyini aşağıya çekmesinin önüne geçmek üzere uluslar arası bir örgütün gerekliliği fikri ortaya atılmış ve akabinde IMF kurulmuştur. Buna göre IMF, sunduğu mali kaynaklarla bu ülkelerin sıkıntılarını atlatabilmesi için destek verecek ve bir ülkenin ilişki içinde bulunduğu diğer ülkelerin de geçici ödemeler dengesinin zarar görmesini engelleyecektir. Dünya ekonomisine yön veren bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye 1947 yılında IMF'ye üye olmuş, diğer ülkelerle olan ticari iliksilerini artırmaya başlamış ve dış dünyaya daha entegre bir hale gelmiştir. Dolayısı ile bu yıllarda Türkiye'nin ödemeler dengesi kalemlerinin meblağlarında artışlar gözlenmiş, ancak aynı zamanda cari dengesinde açıklar da oluşmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda cari açığın süreklilik kazanması ile Türkiye'nin IMF ile olan ilişkileri yoğunluk kazanmıştır. Türkiye 60 yıla yakın bu süreçte, IMF ile 20'ye yakın düzenleme ve yaklaşık 45 milyar SDR (Özel Çekme Hakları) tutarında bir kaynaktan yararlanmak üzere anlaşma yapmıştır. Ancak anlaşmaya varılan bu düzenlemelerin yarıya yakını Türkiye'nin borçlanma şartlarını yerine getirmemesi nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu durum IMF'nin Türkiye'ye vaat ettiği meblağı tamamlamadan düzenlemelerini sona erdirmesine ve IMF'nin mali kaynakların devamı için öne sürdüğü koşulların çokça eleştirilmesine neden olmuştur. Bu noktada IMF'nin iktisadi anlamda öne sürdüğü şartlar, Türkiye'de çok tartışıla gelmiş hassas bir konudur. Bu konu hakkında bir çok farklı görüş bulunmaktadır. Oy güçlerinin kotalara göre belirlenmesi ilkesini benimseyen IMF'nin uyguladığı istikrar politikalarında, oy güçleri yüksek olan gelişmiş ülke çıkarlarına hizmet ettiği görüşü bunlardan biridir. IMF'yi borcunu faizi ile almak için çabalayan bir tefeciye benzeten bu görüş, IMF'nin sorunlu ülke ekonomisini umursamadığını savunur. Buna karşın diğer bir görüş ise IMF'yi geliştirmekte olan ülkeler basta olmak üzere tüm dünya ekonomilerinin istikrarı için vazgeçilmez bir örgüt olarak nitelemektedir. Bu görüşleri objektif bir şekilde değerlendirebilmek için IMF'nin istikrar programlarının koşullarını ve finansal kaynaklarının maliyetlerini incelemek

gerekir. Bu doğrultuda IMF'nin kullanıma sunduğu kaynaklarının borçlanma maliyeti piyasa koşulları ile karşılaştırılınca, söz konusu maliyetlerin yüksek olmadığı görülmektedir. Bununla beraber IMF'nin savunduğu monetarist anlayış çerçevesindeki iktisadi istikrar programlarının genel olarak ülke ekonomilerinin uzun vadeli çözümler gerektiren yapısal sorunlarına gereken önemi vermediği ve daha çok kısa vadeli ve parasal bir anlayış güttükleri de yadsınamaz bir gerçektir. Son yıllarda bu görüntüsünden sıyrılmaya çalışan IMF, değişen dünya koşulları ile bir anlamda uluslararası istikrarın bekçiliğini yapar konuma gelmiştir. Ülkelere teknik destek sağlamaları ve ülkelerin kendine özgü yapılarını da daha fazla dikkate almaya başlaması bu açıdan olumlu bir gelişmedir. Böylelikle IMF, dünyanın herhangi bir bölgesinde patlak veren krizlerin çeşitli mekanizmalarla dünya sathına yayılmasını önleyici bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda Türkiye de yaşadığı krizler ile IMF'nin yakın desteğini çoğu zaman hissetmiştir. Bu yakınlık Türkiye açısından olumlu olmasına karşın, Türkiye'nin ekonomik altyapısını güçlendirecek ve ödemeler dengesi sorunlarını kalıcı olarak çözecek önlemleri bir türlü alamamasını göstermesi bakımından oldukça düşündürücüdür.

Anahtar Kelimeler: IMF, Bretton Woods, SDR, Ödemeler Dengesi, İstikrar Programları

ABSTRACT

The IMF is an international institution, which was established in the Bretton Woods Conference in order to decrease negative effects of the Second World War. At that time, the composition of the IMF was aimed to prevent the devaluations of countries facing with balance of payments problems that reduce world trade and wealth. According to this, the IMF was supposed to support such countries with financial aids and prevent other countries suffer from this problem. Along with such developments in the world economy, Turkey joined the IMF in 1947 that caused Turkish economy becomes more integrated with the world. After that Turkey's balance of payments items began to increase by amount and current account deficits began to appear in the meantime. In the following years, situation became worse. Current account deficit became so higher that Turkey and the IMF became more and more closer in their relationship. Starting from those years up to now, Turkey has made nearly 20 arrangements indicating 50 billion SDR with the IMF. Unfortunately nearly half of those arrangements could not be completed, as Turkey was not able to perform the IMF's stability program conditions. As the IMF cut its sources, those conditions required by the IMF suddenly became a discussion subject in Turkey.

At this point the IMF and its requirements from member countries have always been discussed in Turkey. Many views appear about this subject. One of them considers the IMF as an institution working only for developed countries' benefits, which have higher quotas at the IMF. This is mainly due to the rule that says countries having higher quotas will have more voting power at the IMF. On the other hand, another view sees the IMF as a necessary organization for world economy and for countries especially for those that are

developing. To evaluate these views objectively, cost of financial sources provided by the IMF and conditions of the IMF stability programs should be examined. Actually cost of the IMF sources is not expensive comparing with market conditions; however, economic policies and programs run by the IMF are not only monetary based projections but also do not have long term perspective. Nonetheless, as the economic situation changes in the world, the IMF has begun to gain a guarding role of the economic stability of world recently. In this concept, the IMF began to take into consideration of countries' own structural features while supporting them both technically and financially. With this global vision, the IMF is in a position that prevents local financial crises from becoming global problems. Specifically; Turkey, as a country experiencing financial crises frequently, has always been in close relationship with the IMF. Although Turkey benefited from this close relationship much, it can be considered as a sign that Turkey could not manage to solve its balance of payment problems and to strengthen its economy for many years.

Key Words: IMF, Bretton Woods, SDR, Balance of Payments, Stability Programmes

TEŞEKKÜR

Tezimin konusunu seçmemde beni yönlendiren, bu uzun maratonda tecrübelerinden, bilgilerinden istifade ettiğim gerekli kaynakları sağlanmasında bana yol gösteren danışman hocam sayın Prof. Dr. Onur KUMBARACIBAŞI'na, aynı ilgi ve alakayı gösteren, desteğini esirgemeyen Maltepe Üniversitesi İktisat Bölüm Başkanı sayın Prof. Dr. Ertan OKTAY'a ve sayın Prof. Dr. İlker PARASIZ'a, tez çalışmam sırasında bana güvenli ve huzurlu bir ortam sağladığı için Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve İktisat Bölümüne, İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi sayın İdris AKKUZU başta olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma, iyi bir akademisyen olmam için beni destekleyen aileme ve çalışmalarım esnasında emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMA LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
I. İSTİKRAR POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ	5
I.1. İktisat ve İstikrar Politikalarının Tanımı ve Niteliği	5
I.2. İktisatçıların İstikrar Programlarına Yaklaşımları	5
I.2.1. Klasik İktisatçılara Göre	8
I.2.2. Keynesyen Teori	8
I.2.3. Monetarist İktisatçılara Göre	8
I.2.4. Arz Yönlü İktisatçılar	9
I.3. Başlıca İstikrar Politika Çeşitleri	9
I.3.1. Ortodoks Programlar ve Araçları	9
I.3.2. Heterodoks Programlar ve Araçları	11
I.3.3. IMF Tipi/ Yapısal İstikrar Programları	17
I.3.3.1. Kur Politikası	18
I.3.3.2. Maliye Politikası	19
I.3.3.3. Para Politikası	19
I.3.3.4. Ticaret Politikası	20
I.3.4. Nominal Çıpaya Göre İstikrar Programları	24

I.3.4.1. Kura Dayalı İstikrar Programları	26
I.3.4.2. Paraya Dayalı İstikrar Programları	33
I.3.4.3. Fiyat ve Ücrete Dayalı İstikrar Programları	38
I.3.4.4. Birden Çok Çıpa Seçimi	40
I.4. İstikrar Politikalarında Başarı Faktörleri	41
I.5. Türkiye Ekonomisinde İstikrar Arayışları	42
I. IMF'İN GENEL YAPISI	44
I.1. IMF'nin Oluşumu ve Uluslararası Parasal Sistemin Gelişimi	44
I.2. Altın Para Standardı ve Bretton Woods	46
I.2.1. Keynes Planı	49
I.2.2. White Planı	50
I.3. IMF'nin Kuruluşu ve Amaçları	51
I.4. Bretton Woods'un Yıkılışı	52
III. TÜRKİYE'DE 1946-1980 DÖNEMİ VE UYGULAMAYA KONULAN IMF KÖKENLİ İSTİKRAR PROGRAMLARI	62
III.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Ekonomisi ve IMF'li Yıllara Geçiş Dönemi	62
III.1.1. 7 Eylül 1946 Devalüasyonu ve Kararları	73
III.1.1.1. 7 Eylül Kararlarının Nedenleri	73
III.1.1.2. 7 Eylül Kararlarının İçeriği	75
III.1.1.3. 7 Eylül Kararlarının İlk Sonuçları	75
III.2. 1950-1960 Dönemi ve 1958 İstikrar Politikası	81
III.2.1. 1958 Krizine Yol Açan Gelişmeler	84
III.2.2. 1958 İstikrar Programının Amacı ve Kapsamı	85

III.2.3. 4 Ağustos 1958 Kararlarının İlk Sonuçları	85
III.2.4. Programın Genel Değerlendirilmesi	86
III.3. 1960-1970 Dönemi	87
III.4. 1970 İstikrar Politikası ve 1970-1980 Dönemi	89
III.4.1. 1970 Krizine Yol Açan Gelişmeler	90
III.4.2. 1970 İstikrar Programının Amaç ve Kapsamı	91
III.4.3. 10 Ağustos 1970 Kararlarının İlk Sonuçları	91
III.4.4. Programın Genel Değerlendirilmesi ve 24 Ocak Kararları Öncesinde Ekonomide Genel Durum	93
III.5. Ekonomide Köklü Dönüşüm ve 24 Ocak Kararları	96
III.5.1. 24 Ocak Kararlarının Ana İlkeleri	99
III.5.2. Ocak Kararlarının Özellikleri	100
III.5.3. Ocak Kararlarının İçeriği	100
III.5.3.1. Konjonktürel Önlemler	101
III.5.3.2. Yapısal Önlemler	101
III.5.4. 24 Ocak Kararlarının Etkileri	103
III.5.5. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları ve 1980-1990 Dönemi	103
III.6. 1990-2000 Yılı Dönemi ve 5 Nisan İstikrar Programı	105
III.6.1. 5 Nisan Kararlarının Niteliği ve Amacı	107
III.6.2. 5 Nisan Kararlarının Sonuçları	108
III.7. 2000-2002 Dönemi	111
III.7.1. Kasım 2000 Krizi	113
III.7.2. Şubat 2001 Krizi	118
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	131

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
DÇM	:	Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DİBS	:	Devlet İç Borçlanma Senetleri
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	:	International Monetary Fund
İMKB	:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	:	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
OECD	:	Organization for Economic Cooperation and Development
OPEC	:	Organization of Petroleum Exporting Countries
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	:	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TESK	:	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TMSF	:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	:	Tüketici Fiyat Endeksi
SPK	:	Sermaye Piyasası Kurulu
SDR	:	Özel Çekme Hakları

TABLO LİSTESİ

		Sayfa No
Tablo II.1	: Fiyat-Altın Para Akımı Mekanizması	46
Tablo III.1	: Savaş Yıllarında GSMH ve Sektörel Hasıllar (1938 Faktör Fiyatları ile)	62
Tablo III.2	: 1923–1939 Türkiye Ekonomik Gelişme Göstergeleri	67
Tablo III.3	: Türkiye'nin Savaş Yıllarında Dış Ticareti (Milyon Dolar)	69
Tablo III.4	: Konsolide Bütçe Gelir, Gider ve Açıkları (Milyon TL)	69
Tablo III.5	: İhracat ve İthalatta Gelişmeler	76
Tablo III.6	: Türkiye'nin Kullandığı Dış Kaynak Miktarı (1947-1953)	77
Tablo III.7	: Türkiye'nin IMF ile Yaptığı Stand-By Düzenlemeleri	78
Tablo III.8	: TCMB'nin Haftalık Döviz Rezervi (Milyon SDR)	116
Tablo III.9	: Bankaların Açık Pozisyonlarını (Milyon SDR)	117

GİRİŞ

Ekonominin finansal ve reel kesiminde oluşan dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan istikrar programları uzun yıllardan beri gelişmekte olan ülkelerde sık sık uygulanmaktadır. Ülkeleri radikal istikrar programları uygulamaya yönelten temel nedenler; yüksek enflasyon, ödemeler dengesi darboğazı, finans piyasalarında ve reel kesimde yaşanan ciddi boyuttaki dengesizliklerdir. Yüksek enflasyon genellikle artan dış borçlar ve bütçe açıklarından kaynaklansa da, borçlardaki artışın ya da bütçe açıklarının nedeni ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Ülkelere özgü farklı nedenlere rağmen, benzer ekonomik kriz yaşayan ülkelerde uygulanan istikrar programlarının özellikleri de zaman içinde değişime uğramaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası pek çok gelişmekte olan ülke, ekonomik kalkınmalarını tamamlayabilmek amacıyla finansman arayışı içerisine girmiştir. Yine bu dönemde, yeni bir uluslararası para sistemi kurulmuştur. Bu sistem içerisinde ülkelerin ödemeler bilançosu dengesizliklerini gidermek ve finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın kuruluşu gündeme gelerek, bu kuruluşlara üye olan ülkelerin ekonomik sorunlarına çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Uluslararası mali kuruluş olarak IMF'nin (International Monetary Fund) kuruluş amacı dış ekonomik parasal ilişkilerde geçici sıkıntı içinde olan ülkelere finansman sağlamak iken, son yirmi yıldan bu yana işlevlerindeki farklılaşma giderek belirginleşmiştir. Bunda uluslararası özel mali piyasalardan veya öteki resmi kaynaklardan borçlanmak isteyen ülkeler için de IMF ile anlaşmaya varmış olmanın büyük önemi vardır. Çünkü kredi verecek kuruluşlar, söz konusu ülkeye IMF'nin "yeşil ışığı"nyı yakmış olup olmamasına bakarlar. Ayrıca, IMF onayını almış bir ülkenin uluslararası para ve sermaye piyasalarından daha düşük faizle borçlanma olanağı bulunmaktadır.

IMF'nin klasik işlevleri üye ülkelerin dış ödemelerde karşılaştıkları geçici sorunlarda kaynak desteği sağlamak, rekabetçi devalüasyonları önleyerek döviz kurlarına istikrar kazandırmak ve uluslararası para sisteminin istikrarını sağlamak olarak sıralanabilmektedir. Ancak, 1990'lı yıllarda başlayan ve daha çok finansal kesimdeki likidite krizleriyle ortaya çıkan bunalımlar nedeniyle, bugün IMF artık ülkelerin cari işlemler bilançosuna yoğunlaşmanın yanı sıra sermaye hareketleriyle daha fazla ilgilenmek durumunda kalmıştır.

Genellikle Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan bu tür politikalar Neoliberal yaklaşımlar olarak tanımlanır ki bu yaklaşım enflasyonu, büyümenin önündeki en önemli engel olarak görmektedir. Bu bize ekonomik büyüme ile ekonomik istikrar arasında bir paradoks olduğunu gösterir. Bu anlamda bir çok gelişmekte olan ülkede uygulanan ekonomi politikaları istikrarı sağlamaya yöneliktir. Buradaki ekonomik istikrardan kasıt ise öncelikle enflasyonu düşürmektir. Enflasyonu düşürmek için uygulanan para, maliye ve kur politikaları ekonomiyi daraltıcı yönde etkide bulunur. Yani istikrar politikaları bir anlamda talep yönetim politikalarıdır.

Gelişmekte olan birçok ülkede yaşanan krizlerde aşağıdaki göstergelerin krizlerin habercisi olduğu konusunda iktisat literatüründe görüş birliği vardır.

Bu göstergeler;

- Kısa vadeli dış borçların, döviz rezervlerine oranı,
- Cari açıkların döviz rezervlerine oranı,
- Cari açıkların Gayri safi Yurtiçi Hasılaya oranı
- Kısa vadeli borçların ihracata oranı,
- Bankacılık kesimi açık pozisyonunun döviz rezervlerine oranı
- Banka kredilerinin döviz rezervlerine oranı,
- M2 para arzının döviz rezervlerine oranı,
- Yerli paranın aşırı değerlenmesi,
- Sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar,
- Dış borç faiz oranlarının ve risk primlerinin yükselmesi,
- Kısa vadeli iç faiz oranlarındaki yükselme.

Gelişmekte olan ülkelerin Dünya finansal sistemine entegrasyonu önemli politik kararlar gerektirir. Bu ülkelerde sıcak para diye adlandırılan kısa vadeli sermaye giriş çıkışları önemli finansal krizlere yol açmaktadır. Bunun nedeni finansal sistemdeki zayıflıklarıdır.

Dünya ülkelerinde ekonomik istikrarın sağlanması ve finansman krizlerinin çözümlenmesi amacıyla oluşturulan bu kuruluşlardan IMF'ye Türkiye'de üye olmuş ve içine düştüğü ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde IMF destekli istikrarsızlık politikaları uygulamaya başlamıştır

Türkiye 1946 devalüasyonu ile başlayan ve ekonomik istikrar politikalarının sürekli gündemde olduğu bir ülkedir. Özellikle global entegrasyon sürecinde 1980 den sonra kriz olgusu sıklıkla yaşanmıştır. Türkiye de büyüme ve enflasyon rakamları önemli dalgalanmalar göstermiş ve yalnızca 1994–2001 yılları arasında 3 resesyon yaşanmış, bunlardan ikisi finans piyasalarından kaynaklanmıştır.

Ülkemizde yaşanan krizler ne salt ekonomik bir buhrandır ne de güven eksikliğinden kaynaklanan bir para bunalımıdır. Yaşanan krizler ekonomik, sosyal, siyasal ve yapısal alanları kapsayan milli krizlerdir. Gerek iç gerek dış faktörlerden kaynaklanan bu krizlere karşı ekonomiyi yönetenler köklü tedbirler almak yerine bütün iç ve dış kaynakları tüketme pahasına bunalımı ertelemişlerdir.

Ülkemizde özellikle son 25 yıl içerisinde 1980, 1988, 1991, 1994, 1999, 2000, 2001 yıllarında finansal krizler yaşanmış bunlardan 1980, 1994 ve 2001 krizlerinin etkileri çok ağır olmuştur. Son 25 yılda gözlenen enflasyonun başlıca nedenleri;

- Yüksek kamu açıkları,
- Yüksek kamu açıklarının parasallaştırılması,
- Girdi fiyatlarındaki sürekli artış,

- İhraç malı fiyatlarındaki artış,
- Gelir dağılımındaki etkinsizlik,
- Verimsiz alanlara yapılan yatırımlar ve
- Yabancı sermayenin yetersizliğidir.

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde uygulanan IMF destekli istikrar politikalarına değinildikten sonra, Türkiye’de uygulanan IMF destekli istikrar politikaları incelenecektir. IMF politikalarının Türkiye’de uygulanma şekli ve uygulama sonuçlarına da ayrıca çalışmada yer verilecek, uygulanan istikrar politikalarının başarısızlık sebeplerine çözüm önerileri getirilmeye çalışılacak ve 1990’lı yıllarda IMF politikalarında meydana gelen değişmeler ve arz ettiği önem nedeniyle özellikle 1990 sonrası döneme ağırlık verilecektir.

I. BÖLÜM

İSTİKRAR POLİTİKALARINA GENEL BAKIŞ

Ekonomilerdeki istikrarsızlıkları gidermek ve belirlenen hedeflere ulaşabilmek amacıyla uygulanan makro ekonomik politikalar istikrar politikalarını oluşturmaktadır. Bu politikalar yoluyla fiyat istikrarı, tam istihdam ve ödemeler dengesi gibi göstergelerde başarı hedeflenmektedir. Bu makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi için de ülkeler Ortodoks ve Heteredoks nitelikli programlarla istikrar sağlamaya çalışmaktadırlar.

I.1 İktisat ve İstikrar Politikalarının Tanımı ve Niteliği

İktisadi amaçlar için alınan önlemler, izlenen yollar hatta harcanan çabaların tümüne “İktisat Politikası” denmektedir. İktisat politikası ya da politikaları denildiğinde akla hükümetin belirleyip uyguladığı “makro” iktisat politikası gelmektedir. Oysa iktisat politikası hem makro hem de mikro düzeyde ele alınabilmektedir. Tanım gereği iktisat politikası bir toplumun ekonomik sorunları ve hedefleri ile ilgilidir. İktisat politikasının üç temel amacı vardır, bunlar;

1. Ekonomik amaçlar
2. Makro ekonomik amaçlar
3. Toplumsal, demografik, hukuksal ve siyasal içerikli olmamalıdır. Aksi halde iktisat politikası ile toplumların tüm sorunlarını çözmek gibi anlamsız bir sonuç ortaya çıkabilir.

Kısaca, iktisat politikasının temel amaçları kısa ve uzun dönemli makro ekonomik hedeflerden oluşur. Kısa dönemde ekonominin **iç ve dış dengelerini** kurmak, orta ve uzun dönemde ise ekonomiyi büyütmek, **ekonomik gelişmeyi**

sağlamaktır. Ciddi boyutlarda işsizlik varsa veya işsizlik önemsiz bir düzeyde iken enflasyon veya deflasyon varsa ekonominin istikrarından söz edilemez. Genel fiyatlar düzeyinde istikrar ve işgücü piyasasında denge sağlansa bile eğer dış ödemeler bilançosunda önemli bir açık ya da fazlalık varsa, ekonomide genel istikrar sağlanmış sayılamaz. Ekonomik gelişme ise basit anlamıyla ekonominin üretken kapasitesinin geliştirilmesi demektir. Kısaca, iktisat politikasının temel amaçları;

- İç Ekonomik Denge ve İstikrar
  - a) Genel fiyatlar düzeyinde istikrar
  - b) Tam İstihdam
- Dış Ekonomik Denge ve İstikrar
- Ekonomik Gelişme

İktisat politikası temelde, serbest piyasa ekonomilerinde ortaya çıkan daha çok kısa dönemli istikrar sorunlarına ağırlık vermektedir. (Oktay,2006:233–238)

Ekonomik istikrar, daha önce belirtildiği gibi ekonominin iç ve dış dengesinin eşanlı olarak sağlanması ile gerçekleşir. Tam istihdam ve fiyatlar genel düzeyinin enflasyonist ve deflasyonist baskılardan uzak tutmak ve dış ödemeler bilançosunun önemli miktarda açık veya fazlalık vermemesidir. İstikrar politikaları veya talep yönlü politikalar toplam talebin yönetimi ve denetimi için tasarlanmış politiklardır. Toplam talebi denetlemede maliye politikası ve para politikası temel iki politikadır. İlk olarak, talep yönetimi politikalarının tam istihdamı gerçekleştirmek ve enflasyonu önlemeye çalışmak için kullanılabildiği ancak, doğal işsizlik oranı analizi geçerli ise, tam istihdam hedefi, politika hedefi olarak türetilmiş bir araç değil aksine ekonominin doğal işsizlik oranı ile uyum içinde olması söz konusu olacaktır. İkinci olarak, talep yönetimi politikaları dış ödemeler bilançosu hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılabilmektedir. İstikrar politikalarının uygulanmasına ilişkin güçlükler, kamu otoritesinin inisiyatifine bağlı politikalar mı yoksa benimsenmiş belirli kurallara göre politikalar mı izleneceğidir. İnisiyatife bağlı politikalar, politikanın gücü mevcut geçerli ekonomik koşullara göre, dönemsel veya konjonktürel karşıtı biçimde, değiştiği zaman uygulanmaktadırlar. Ekonominin istikrarı iki kaynaktan sağlanabilir. İlki içsel değişkenleri tanımlayan davranışsal ilişkilerin, öteki değişkenlerin cari değerlerinin değil, uzun dönem değerlerinin fonksiyonu olması

halinde ikinci olarak da otomatik istikrarlandırıcıların bulunması halinde; ekonominin istikrarlı olacağı kabul edilir. İlk kaynağa örnek tüketimin cari gelire değil normal (sürekli gelire) gelire bağlı olduğudur. Bu görüş doğru olduğu ölçüde tüketim ve dolayısıyla toplam talep, denge bozucu bir faktör karşısında yavaş yavaş değişecek yani az etkilenecektir. (Oktay,2006:239–251)

Günümüzde ekonomik istikrar derken fiyat istikrarı ve tam istihdam düzeyinde sürekli olarak denge koşulundan söz edilmektedir. Bu nedenle ekonomik istikrar, tam istihdam düzeyi durgun değil, dinamik bir düzeyde olduğuna göre, devamlı hareket halinde olan bir ekonomide fiyat istikrarının sağlanmasıdır.

Fiyat istikrarı; Milli ekonomide toplam arz ve toplam talep arasındaki denge, fiyat istikrarının temel şartıdır. Milli gelir, yatırım malları toplamı ile tüketim malları toplamına eşittir. Üretim bakımından milli gelir toplam arzı, üretim faktörleri fiyatları ile milli gelirin tüketim ve yatırım harcamalarında kullanılan kısmında meydana gelen talep de toplam talebi oluşturur. Üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları ve tasarruf ettikleri gelirlerinin yatırım ve tüketim harcamalarında kullanılması ile ekonomide toplam arz ve talep dengesi yani fiyat istikrarı sağlanır. Bu şekilde bir denge tam istihdam seviyesinde olabileceği gibi, eksik istihdam seviyesinde de olabilir. (Öcal,2007:431)

Tam istihdam; Toplumun ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak üretim seviyesi kaynakların optimal kullanılmasına bağlıdır. Tam istihdam ekonominin sahip olduğu üretim faktörlerinin tamamının kullanılmasıdır. Tam istihdam düzeyinin olduğu bir ekonomide ekonominin bütünü üretim kapasitesinden etken bir biçimde yararlanmıştır. Tam istihdamdaki ekonominin en önemli sorun üretim faktörlerinin en verimli olduğu alanlarda kullanılması ve gelir bölüşümünün adil bir şekilde gerçekleşmesidir. Tam istihdam tüm üretim faktörleri için amaçlanmakla birlikte asıl olan emek faktörünün tam istihdamıdır. Para politikasının uygulanması açısından tam istihdamın amacı, konjoktürel işsizliğin önlenmesini, yapısal mevsimlik ve arazi işsizlik türlerinin ortadan kaldırılmasını içermektedir. (Öcal,2007:432)

I.2 İktisatçıların İstikrar Programlarına Yaklaşımları

Ekonomi için yaşamsal önem sahip olan “ekonomik istikrar”, ülke ekonomilerinin yapısına göre farklı politikalarla sağlanmaya çalışılır. Ekonomik istikrarsızlık durumunda; arz-talep, yatırım-tasarruf, ve ihracat-ithalat gibi eşiklikler dengeden uzaklaşırlar. Ekonomik istikrarsızlıkların, etkisini yumuşatmak veya ortadan kaldırmak için başvurulan uygulamalara “istikrar politikaları” denilmektedir.(Osman,1995:110)

I.2.1 Klasik İktisatçılara Göre: İktisat politikalarına fazla ihtiyaç yoktur. Çünkü ücret ve fiyat esnekliğinin bir sonucu olarak tam istihdam kendiliğinden sağlanmakta, işsizlik ise, ücret ve fiyatların katılığına bağlanmaktadır. Klasik teoride, para politikasının rolü tam istihdamı sağlamak için ücret-fiyat ayarlama mekanizmasını düzenlemektir.(Dudley,1967:152)

I.2.2 Keynesyen Teori: Keynes, 1936 yılında yayınladığı “General Theory of Employment, Interest and Money” adlı eserinde, klasik iktisatçıların önerilerine bir alternatif sunmuştur. Keynes, ücretlerdeki düşmenin tam istihdamı saplayacak otomatik bir unsur olacak yerde, ekonomiyi depresyona sürükleyecek bir etkisi olacağını ortaya koymuştur. Ekonomideki istikrarsızlığın ana kaynağı, özel yatırımlardaki istikrarsızlıktır. Çünkü yatırım talebi, girişimcilerin ileriye dönük umut ve beklentilerine bağlı olarak değişim göstermektedir. Yatırımlardaki azalma, çarpan mekanizmasının negatif yönde işlemesine sebep olur, böylece ekonomi durgunluğa düşebilir. Franco Modigliani’ ye göre, Keynes’in Genel Teorisi’nin ana mesajı; liberal ekonomik sistemlerin de zaman zaman istikrar önlemlerine ihtiyaç duyacağıdır.(Modigliani,1977:1)

I.2.3 Monetarist İktisatçılara Göre: Kapitalist ekonominin önde gelen teorisyenlerinden Milton Friedman’nın başını çektiği Monetarist iktisatçılara göre ekonomideki önemli dalgalanmaların kaynağı; özel sektörün istikrarsızlığından çok, izlenen yanlış istikrar politikalarıdır.(Dornbush, Fisher, 1978:17)

Monetaristlere göre, özel sektörde, ücret ve fiyat esneklikleri uzun dönemde ekonomik dengeyi sağlayacağından dolayı, istikrar sürekli var olacaktır.(Kreinin,1978:35) Bu nedenle ekonomiyi istikrara kavuşturmak için ciddi bir nedenin olmadığını, ayrımcı politikalar zaten dengesizliklere yol açacağından, para ve maliye politikalarının kullanılmaması gerektiğini savunurlar.(Edgmand,1979:276)

I.2.4. Arz Yanlı İktisatçılar: Bu iktisatçılara göre devlet, piyasa mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak önlemleri alarak, ekonomik büyümeye katkıda bulunmalıdır. Burada devlet, kısa dönemli istikrar sağlama politikalarından ziyade, arzın arttırılmasına yönelik anlamlı ve ulaşılması mümkün amaçlar benimsemelidir.(Savaş,1984:181)

IMF'nin Türkiye uygulamalarında da başvurduğu başlıca istikrar programları genel olarak; ödemeler dengesinde kalıcı bir iyileşme ve yurt-içi enflasyonda düşüş yâda her ikisinin bileşimi gibi genel makro iktisadi hedeflere ulaşmak amacıyla hazırlanmış ekonomik önlemleri kapsamaktadır.(Türel,1984:189)

I.3 Başlıca İstikrar Politika Çeşitleri

I.3.1 Ortodoks Programlar ve Araçları

İstikrar programları içsel ya da dışsal sebeplerle ekonomide bozulan arz-talep dengesini yeniden kurmayı ve bunun yansıması olarak ortaya çıkan ekonomik problemleri (yüksek enflasyon, cari açık gibi) çözmeyi hedeflediği için, programların içerdiği politikalar talep yönlü ve arz yönlü politikalar olmak üzere iki grup altında incelenmektedir.(Boratav,1979:16)

Bu politikalar arasındaki fark, iyileşmenin talebi kısıtlayarak mı arzı genişleterek mi sağlanacağıdır. Talep yönlü politikalar fazla talep baskısını nihai talebi azaltarak düşürmeye çalışırlar. Bu politikalar geleneksel makroekonomik politikalar sayılan sıkı maliye, para ve kredi politikalarından oluşmaktadır. Ana

hedef nihai talep düzeyini kontrol altına almaktır. Arz yönlü politikalar ise reel mal ve hizmet hacmini artırmayı hedeflemektedir.

Bu politikalar çok çeşitli olmakla birlikte genel olarak iki grupta incelenebilir:

1- Üretim araçlarını (sermaye, emek vb.) daha etkin bir biçimde kullanıp kapasite kullanımını arttırarak üretim seviyesini artırmayı amaçlayan politikalar; uygulanan fiyat ve kur politikalarının, monopollerin, vergi ve sübvansiyon politikalarının, ticaret kısıtlarının ekonomide yarattığı bozulmayı (distortion) düzeltmeyi amaçlarlar.(Parasız, 1998:198)

2- Yeni kapasite oluşturarak ve uzun dönem tam kapasite-üretim dengesini, toplam talep genişlemesini de kontrol ederek kurmayı amaçlayan politikalar ise yatırım-tasarruf teşviklerini, eğitim ve teknolojik gelişmeyi içermektedirler.(Parasız,1998:198)

Kesin bir çizgiyle asla ayrılmamakla birlikte, arz ve talep yönlü politikalar arasındaki en önemli fark, arz yönlü politikaların çoğunlukla mikro ekonomik özellikler taşıması ve sektörel öncelikleri dikkate alması, talep yönlü politikaların ise makroekonomik karaktere sahip olmasıdır. Ayrıca arz yönlü politikaların talep yönlü politikalara göre daha uzun uygulama sürecine ihtiyacı vardır. Bu politikalar birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Bir politika demetinin yarattığı olumsuz etkiler diğer bir politika demeti ile azaltılabilmektedir. Örneğin, talep politikalarının üretim ve işsizlik üzerinde yarattığı deflasyonist etkiler, arz yönlü politikalar ile azaltılıp desteklenebilir. (Khan ve Knight, 1982, s.713).

Ortodoks programlar yukarıda sıralanan politika kombinasyonlarından oluşan ve temelinde makro denge hedeflerinin yattığı programlardır. (Beckerman,1992). Makro dengenin kurulması reel ve parasal dengenin sağlanması ile gerçekleşir.

Parasal denge genel fiyat istikrarını (mal ve hizmet fiyatları, ücret, kur vs.) içerdği için, reel dengenin dışında fiyat dengesinin de kurulması çok önemlidir.

Böylece konu iki noktada düğümlenmektedir: Ekonomideki temel (reel) değişkenlerin dengelenmesi ve fiyatların (kur, ücret, faiz vb.) dengelenmesi.(Fiyat istikrarının sağlanmasında çoğu zaman para arzı, kur ya da ücretler sabit tutularak bunun genel fiyat seviyesi (enflasyon) üzerindeki etkisi incelenmiştir.(Parasız,2001:29)

Literatürde nominal çıpa (anchor) olarak adlandırılan bu konu Nominal Çıpaya Göre İstikrar Programlarında ayrıntılı olarak sunulmuştur)

Fiyat dengesinin sağlanması, yani enflasyonun düşürülmesi konusunda Ortodoks programlar, sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar ortodoks politikalarlardır. Sıkı maliye ve para politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir. Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politikalarlardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve ücret politikaları gündeme gelmekte ve Ortodoks programların görece fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır.

I.3.2 Heterodoks Programlar ve Araçları

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks programları ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir

şekilde düşürmektir. Bu programlar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmektedir.(Kiguel ve liviatan, 1991).

Ortodoks uygulamalara rağmen enflasyonun düşmemesinin çeşitli nedenleri vardır. Ekonomide geriye yönelik endeksleme mekanizmasının çalışması (backward indexation) ve ileriye dönük enflasyonist beklentiler nedeniyle, bir dönem önceki enflasyonun ileriye taşınması (inertia), ve/veya daha önceki istikrar girişimlerinin başarısız olması ya da alınan önlemlerin uzun dönemde sürdürülemeyeceği inancıyla ortaya çıkan güven eksikliği, enflasyonun düşmesini engellemektedir. Bu noktada, süregelen enflasyonu (inertia) kırmak için heterodoks politikalarından yararlanılmaktadır. Programın başında fiyat ve ücretlerin bir anda dondurulması (şok tedbirler) ile enflasyon kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir.

Esnek olmayan fiyat öngörüsüne dayandırılan **enflasyon ataleti hipotezi** (*inflation inertia hypothesis*), Rodriguez (1982) ve Dornbusch (1982) tarafından önerilmiştir. KDİP Sendromunu açıklayan en eski sav olan enflasyon ataleti hipotezi, faiz oranı paritesine dayandırılmaktadır. Faiz paritesi savına göre, yurtiçi faiz oranları yurtdışı faiz oranlarıyla devalüasyon beklentisinin toplamına eşittir. Bu öngörü çerçevesinde KDİP’nda devalüasyondaki düşüş nominal faizlerin aynı oranda düşmesine neden olmaktadır. Fakat diğer taraftan, bu modele göre kişiler geleceğe yönelik beklentilerini geçmişe dönük endeksleme (*backward indexation*) yöntemleri ile yapmaktadır. Geçmişe dönük enflasyon rakamlarına göre gelecekteki enflasyon beklentilerini oluşturan kişiler, önümüzdeki dönemde yüksek enflasyon beklentisi içerisinde yüksek ücret ve fiyat talep etmektedir. Bu endeksleme yöntemi, fiyat ve ücretlerin esnekliğini yok etmekte ve onları katı hale getirmektedir. Bu nedenle enflasyon nominal faizler kadar hızlı düşmemektedir. Bu durum ekonomi literatüründe enflasyon ataleti olarak adlandırılır.(Rodriguez, 1982:801-811 ve Dornbusch, 1982:701-708 ‘den alıntılan Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2003:21-42).

Nominal faizlerdeki düşüşe rağmen enflasyonun aynı hızda düşmemesi nedeniyle reel faizler azalmaktadır. Reel faizlerdeki azalma, iç talebin canlanmasına

ve ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra enflasyon ataleti nedeniyle yerel para değer kazanmakta, bu da fiyatları göreceli olarak düşen ithal ürünlere talebi arttırmaktadır. Programın ileri safhalarında kurun aşırı değer kazanması sonucu ekonomide üretim azalmakta, büyüme yavaşlamakta hatta durgunluğa dönüşmektedir. Bu durum genişleme-daralma çevirimi ile açıklanabilir. KDİP'nın ilk safhalarında dış ticarete konu olan ürünlere olan talep artışı ile beraber özel tüketimin ve yatırımın hızla arttığı, bunun etkisi ile ekonominin büyüdüğü görülmektedir. Fakat, dış ticarete konu olan ürünlerin üretimi aynı hızda artmamaktadır. Meydana gelen talep fazlası ithal ürünlerle karşılanmaktadır. Sonuçta, ekonominin dış ticaret dengesi bozulmaktadır.

Gelişmekte olan ekonomilerde faiz oranı paritesinin geçerli bir öngörü olmadığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra model reel faizlerin düşmesi üzerine kurulmuştur. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi, reel faizlerin KDİP'na tepkisi belirsiz olabilmektedir. Ortodoks programlarda faizler artarken, heterodoks programlarda faizlerin düştüğü gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, bu model sadece reel faizlerin düştüğü ortodoks programlarını açıklamaktadır. Bunun yanı sıra Hamann, "geçmişe dönük endeksleme ile yapılan enflasyon beklentileri istikrar programında ancak güven eksikliği varsa gerçekleşir" demektedir

Bu hipoteze göre istikrar programları, uygulamanın başında tam olarak güvenilir değildir. Ekonomideki kişi ve kurumların, geçmişteki başarısız programlara ve tecrübelerine dayanarak uygulanan programın da yakın gelecekte biteceğine inandıkları öngörülmektedir. Uygulanan program süresince, yurtiçi ve yurtdışı reel faizler arasındaki farklar programın güvenilirliğini göstermekte, yüksek reel faizler programın güvenilirlik sorunu yaşadığını ortaya koymaktadır.

Bu model, enflasyon ataleti modelinin tersine, geleceğe yönelik endeksleme yöntemleri ile oluşturulan yapışkan fiyat ve ücret mekanizmasına (sticky prices modeled with a forward-looking staggered prices technology) dayanmaktadır. Fiyatlar geleceğe endekslediği için, tamamen güvenilir bir programda, enflasyon

aniden ve hızlı bir şekilde düşecektir. Bu nedenle güvenilirliği tam olan bir programda genişleme-daralma çevrimi gibi KDİP sendromu semptomları görülmeyecektir. Dolayısıyla, KDİP’nda görülen genel sonuçların güven eksikliğinden kaynaklandığı savunulmaktadır.

Heterodoks programlar enflasyonun düşürülmesinde ortodoks programlara göre daha etkilidir. Enflasyon, heterodoks uygulamanın başında hızla düşerken, ortodoks uygulamada yavaş yavaş düşmektedir. Fakat tek başına uygulandıklarında programların başarılı olma şansı oldukça düşüktür. Heterodoks programların uzun dönemdeki başarısı mali dengenin sağlanmasına (ortodoks kısma) bağlıdır. Uygulama örnekleri, tek başına uygulanan heterodoks programların başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir.

Heterodoks programlarda enflasyon programın başında hızla düşer bunun sebebi de fiyatların sabit tutulmasıdır. Fakat kontroller kaldırıldığında fiyat seviyesini kalıcı bir şekilde düşük tutmak çok zordur. Ayrıca fiyatlar ilk anda hemen düştüğü için istikrar maliyetinin düşük olduğu, ekonomide dengenin hızla kurulduğu ve fiyat kontrollerinin mali politikaların yerine kullanılacağı izlenimi yaratılabilir. Ancak, enflasyon temel sorunlar giderilmeden düşürülmüş ise, fiyat kontrolleri kaldırıldığında tekrar yükselecek ve bir sonraki aşamada istikrarı sağlamak daha da zorlaşacaktır.

Enflasyonun, ücret ve fiyat kontrolleri ile uygulanan program başlar başlamaz hızla düşmesi, programa olan güveni artırır ve programın ilerleyen evrelerinde daha kolay uygulanmasını sağlar. Yüksek enflasyon ortamına göre düşük enflasyon ortamında bütçe açığı daha kolay hesaplanacağından, bütçe açık ve şeffaf hale gelir. Böylece istikrar ivme kazanır ve programa ek önlemlerin getirilmesi kolaylaşır. İlk evrelerde sıkı kontroller yapılırken enflasyonu düşürmenin maliyeti düşüktür. Bu dönem, işsizlik ve ekonomik daralma anlamında maliyeti hemen hemen olmayan bir dönemdir. Heterodoks programlarda enflasyonu durdurmanın maliyeti fiyat kontrolleri gevşediğinde başlar. Kur ile birlikte fiyat ve ücretler sabit tutulduğu için, kontroller kaldırıldığında kur değerlenmiş ve reel ücretler düşmüştür. Ekonomik

daralma (recession) başlar, değerli kur nedeniyle rekabet kaybı ihracatı azaltır ve cari işlemler dengesi bozulur. Yüksek oranlı bir devalüasyon dış açığı düzeltebilir; ancak devalüasyon enflasyonu artıracığından, devalüasyonun yapılması, hükümetin istikrar politikalarına olan güvenin sarsılmasına neden olur.

Enflasyonun ilk anda düşmesiyle ters “Olivera-Tanzi etkisi” olarak bilinen etki sonucu kamu gelirlerinde suni bir artış yaşanır. Bu artışın etkisiyle mali dengenin kurulduğu izlenimi ortaya çıkabilir. Ancak, bu iyileşme etkisine bakıp yanılmamak gerekir. Mali dengenin sürdürülebilirliği sıkı mali önlemlerin uygulanmasına bağlı olduğundan, ilk anda gelir artışından sağlanan faydanın, mali dengenin devam ettirilmesi için gerekli yapısal düzenlemelere aktarılması daha yararlı olacaktır.(Olivera-Tanzi etkisine göre; Aşırı bütçe açıklarının sonucu yüksek enflasyon ve hiper-enflasyondur. Hiper-enflasyon ortamında ulusal paradan kaçış artmakta ve senyorej yoluyla elde edilen gelirler azalmaktadır)

Heterodoks programlara yapılan eleştirilerden biri, fiyat kontrollerinin kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemesiyle ilgilidir. (Blejer ve Cheasty, 1988 den alıntılanan Bahçeci,1997:7). Kontroller serbest piyasa işleyişini aksatacağı için, piyasalar arasındaki denge bozulacaktır. Fiyat kontrolleri nedeniyle piyasalar arasındaki göreceli fiyat yapısı bozulacağından dengeleri tekrar inşa etmek, istikrar programının ekonomik maliyetini artıracaktır.

Bu eleştiri, kontrollerin uzun dönemli uygulandığı ülkeler için geçerli olmakla birlikte, geçici ve kısa dönemli kontrollerin bu tür bir etkisi çok önemli görülmemektedir. Heterodoks programların bir dezavantajı, politikaların sürekliliğini (progress) sağlama zorluğudur. Başlangıçta programın başarılı olup olmayacağını tahmin etmek oldukça zordur. Piyasa fiyatları dışında belirlenen fiyat yapısının olduğu bir ortamda programın doğru yolda olup olmadığını ölçmek güçtür. Ayrıca, fiyat ve ücret kontrollerinin bir kez uygulanması, kaldırılmasını zorlaştırır.(Bahçeci,1997:8)

Genel fiyat seviyesinin dondurulmasıyla enflasyon hemen düşmesine rağmen, bastırılmış enflasyon oluşmaktadır. Benzer şekilde, işgücü piyasalarını dengeye getirmeye yönelik olarak ücretlerin dondurulması durumunda da gizli işsizlik oluşmaktadır. Bu nedenle, fiyat ve ücret kontrollerinin ekonomiyi bozucu etkileri vardır. Sürdürülebilir ve ülke geneline yayılmış kontroller piyasa ekonomisinde pek gerçekçi görünmemektedir. Öte yandan, istikrar sürecindeki bir ekonomide beklentileri yönlendirmek amacıyla kısmi fiyat ve ücret kontrollerine başvurulabilir.(Oktar,1994:39; Çelebi a.g.e.:55)

Enflasyonun hemen ve hızla düşürülmesi evresinde heterodoks programlar önemlidir. Fiyat ve ücret kontrollerinden enflasyonun önceki dönemlerle olan bağlarını koparmak, geriye dönük endeksleme mekanizmasından ileriye dönük endeksleme mekanizmasına geçmek için yararlanılmalıdır. Düşük enflasyonun sürekli olması ise, gerekli mali tedbirlerin alınmasına bağlıdır. Düşük enflasyonun devam ettirilemesi için seçilen nominal çığpaya güvenin tam olarak sağlanmış olması gerekir. Heterodoks yaklaşım bir kerelik şanstır. Eğer doğru ve ısrarla uygulanırsa başarılı olur. Kontrollerin hatalı yapılması sonucunda ise enflasyon büyük bir sorun haline gelecektir.(Bahçeci,1997:9).

Heterodoks programların uygulanması ancak sınırlı durumlarda tavsiye edilmektedir. (Kiguel ve Liviatan, 1992c, s.53 alıntılıyan Bahçeci,1997:9). Örneğin, Costa Rica ve Filipinler'de olduğu gibi enflasyonun herhangi bir şok sonrası aniden yükseldiği hiperenflasyon ülkelerinde şok politikalar iyi fikir değildir. Çünkü enflasyona geçici gözüyle bakılır. Enflasyonist beklentiler yoktur. Heterodoks programlar ancak “inertia”nın yaşandığı yüksek kronik enflasyon ülkelerinde uygulanabilir ve yararlı olabilirler.

Heterodoks şok programları, hiperenflasyonu düşürmede genellikle daha başarılıdır. Hiperenflasyon durumunda şok programları en iyi ve tek çözüm olarak görülebilir. Kademeli (gradual) politikalar enflasyonun genişleyerek arttığı ve reel para arzını kontrol etmenin mümkün olmadığı bir ortamda, genellikle etkili değildirler. Doğal olarak tüm hiperenflasyon durumları, fiyat ve ücretlerin

dondurulması, sabit kur, radikal mali reform ve Hazine'nin Merkez Bankası finansmanına müdahalesini engelleyen önlemleri içeren şok programları ile son bulmaktadır. Yüksek fakat görece olarak sabit enflasyon durumunda da şok programlarının başarılı olabileceği ispatlanmıştır. (IMF, 1994b). Enflasyonun ardındaki rasyonel, enflasyonist sürecin kırılması için ekonomik rejim değişikliğinin gerekliliğidir. Şok programları ücret ve fiyat kontrollerini içerir. Şok programları eğer kamu sektörünün büyüklüğünü azaltmayı amaçlayan yapısal reformlar ve Merkez Bankası finansmanını azaltacak düzenlemeler ile desteklenirse başarılı olabilmektedir. Eğer yapısal reformların olmadığı bir şok programı uygulanırsa, sonuç başarısız olmaktadır. Yapısal reformları uygulamanın zor olduğu durumlarda kademeli politikalar tek seçenek olabilmektedir.(IMF, 1994b).

1.3.3 IMF tipi / Yapısal İstikrar Programları

IMF, ödemeler dengesi krizine giren ülkelerin tekrar sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaları sürecinde ülkelere finansal yardım sağlayan bir uluslararası kredi kuruluşudur. Kriz ekonomileri için önem taşıyan dış yardım IMF ile yapılan anlaşmalarla sağlanmaktadır. Ülkelerin yeniden dış finansman temin edebilmeleri için IMF belirleyici bir rol oynamaktadır. IMF ise bir ülkenin ekonomik politikasını desteklemek için ancak şarta bağlı borç vermektedir. (Çelebi,a.g.e.:56)

Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde genelde IMF tarafından yönlendirilen istikrar politikalarını uygulamak zorunda kaldığı ve IMF'nin desteklediği istikrar programlarının yetmişin üzerinde ülke tarafından uygulanmış olduğu belirtilmektedir.(Demirer, 1994:67)

IMF'nin desteklediği ve daha çok gelişmekte olan ülkelerin dış finansman desteği bulabilmek için başvurmak durumunda kaldıkları programlar, Ortodoks niteliktedir.(Gökçe, 1993:55) Bununla birlikte uygulamalar, IMF'nin heterodoks nitelikli istikrar programlarına da destek verdiğini göstermektedir.(Esen, 1989:43-57)

IMF-tipi istikrar programları olarak nitelendirilen ve ülkenin dış ekonomik dengesini düzenlemek için hazırlanan programlar; maliye, para ve kur politikalarından oluşturulmaktadır. Bu tür istikrar programları neoklasik ve monetarist yaklaşımla hazırlanırlar. Ödemeler dengesi hesapları bir ülkenin kaynak açığını nasıl finanse ettiğini ve kaynak fazlasını nasıl kullandığını göstermektedir. IMF, sürdürülemeyen açıkların sürdürülebilir hale gelmesi için dış destek sağlamaktadır. Dış desteği sağlarken de kaynak dengesini kurmak ve ekonomiyi yeniden işler duruma getirmek için bazı politikaların uygulanmasını istemektedir. Görülüyor ki, günümüzde IMF tarafından önerilen istikrar programlarında Temel hedef, enflasyon ve dış açık sorunlarının kısa vadede sıkı maliye ve para politikaları ve devalüasyon ile kontrol altına alınması öngörülmektedir. Orta ve uzun vadede ise, alt yapı yatırımlarının yapılması mal ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonu yoluyla ekonominin dışa açılması ve geniş anlamda özelleştirmeye gidilerek piyasa ekonomisinin güçlendirilmesidir. (Bahçeci,1997:10)

Öte yandan, IMF’ni bir “otomatik” istikrar sağlama programı olmadığı gibi, üye ülkeler ancak ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde IMF’nin desteğine başvurma yoluyla gitmektedirler. Bu durum uygulanacak programın başarısızlık riskini artırmaktadır.(Yeager, 1968:357)

IMF-tipi programların içerdiği politikalar şöyle özetlenebilir:

1.3.3.1. Kur Politikası

Devalüasyon ile görece fiyat yapısını değiştirerek kaynak dağılımını değiştirmek, ihracatı arttırarak ödemeler dengesini iyileştirmek ve talep yönünden reel gelir ve harcamaları azaltmak için uygulanan kur politikası, istikrar programlarının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Devalüasyon dış ticarete konu olan malların fiyatlarını, dış ticarete konu olmayan malların fiyatlarına göre arttırdığından, dış ticarete konu olan malların üretimi daha karlı hale gelmektedir. Devalüasyonun çok yönlü etkisi ihracat ve ithalatın talep esnekliklerine, ticarete konu olan ve olmayan malların üretim içindeki paylarına bağlıdır.

I.3.3.2. Maliye Politikası

Genel olarak, bütçe açığını kapatmak, toplam talep baskılarını azaltmak ve açığın para basılarak kapatılmasını engellemek amacıyla, kamu harcamalarını kıstmak, vergileri arttırmak, sübvansiyonları azaltmak ve KİT mallarına zam yapmak şeklinde özetlenebilir. Kamu sektörünün harcama ve vergi politikaları kaynak dağılımını etkilemektedir. Bu yüzden mali politikalar IMF-tipi istikrar programlarının en önemli parçalarından biridir. İlk hedef bütçe açığını kapatmaktır. Vergi politikası araçları dolaysız ve dolaylı araçlar olarak ikiye ayrılabilir.

I.3.3.3. Para Politikası

Sıkı para politikası ile toplam para arzı ve kredi hacmindeki genişleme kontrol edilmektedir. Faizlerin artması ile sermaye kaçışının önlenmesi, tasarrufların artması ve tüketim talebinin kısılması hedeflenmektedir. Parasalcı yaklaşıma göre para politikasının amacı, para arzını kısırarak fazla harcamaları engellemek, geniş anlamda ise ekonomide kaynak kullanımını daha etkin bir hale getirmektir. Para politikasının araçları, dolaysız ve dolaylı araçlar olarak iki gruba ayrılabilir. Dolaysız kontrol araçları, genellikle bankalara kredi limiti (tavanı) koymak ve faizleri kontrol etmektir. Dolaysız kontrollerin kısa dönemde kredi genişlemesini engelleyici etkisi vardır. Fakat bunun sonucunda ekonomi ciddi anlamda daralmaktadır. Bu problemi ortadan kaldırmak için dolaylı araçlardan faydalanılır. Bunlar açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv tutma ve Merkez Bankası'nın borç vermeye yönelik uygulamalarıdır. Merkez Bankası açık piyasa işlemleri ile piyasalardan likidite toplar ya da piyasaya likidite sağlar. Zorunlu karşılık oranları ile rezerv parayı kontrol altında tutar. Disponibilite oranları ile borç alıp verme işlemlerini kontrol eder. Son zamanlarda dolaysız para politikası araçlarından, yani direkt para kontrolünden dolaylı araçlara doğru bir yöneliş vardır. (IMF ,1995d) Doğrudan kontroller yerine dolaylı araçlardan yararlanılması programa esneklik kazandırmaktadır.

I.3.3.4. Ticaret politikası

Ticarette liberalleştirmeyi öngören politikalarlardır. Tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ülkenin rekabet gücünün artması hedeflenmektedir.

Talep yönlü politikaların yanısıra, son dönemlerde ekonomik dengesizliklerde olayın arz yönü de ele alındığı için, IMF-tipi programlar hazırlanırken arz yönlü politika araçlarından da faydalanmaktadır. Bunlar üretimi arttırmayı ve kaynak kullanımını daha etkin hale getirmeyi amaçlarlar.

IMF'nin ödemeler dengesi krizine giren ülkeye dış borç vermek için gerekli gördüğü, performans hedeflerini içeren bazı koşulları vardır. Ülke eğer bu koşul ve performans hedeflerini kabul edip, gerçekleştirmeyi taahhüt ederse "stand-by" anlaşması imzalanır ve dış kredi sağlanır. (Ülkeler IMF 'nin hazırladığı programları uygulamak yerine bu programlara benzeyen bir programı uygulamaya koyarlar bunun en önemli sebebi ise IMF'nin Politik davranması veya programın eksik ve sorunlu olmasıdır .(94 Türkiye örneğinde olduğu gibi)

Formal bir IMF programı uygulamasında ülke, kararlaştırılan makroekonomik performans hedeflerine uymakla yükümlüdür. Krediler performansa bakılarak periyodik olarak belirlendiğinden, eğer performans hedefleri tutturulamazsa, IMF kredi vermektan vazgeçebilir ya da hedeflerin yeniden gözden geçirilmesini isteyebilir. Performans hedeflerinin tutturulamadığı bazı durumlarda, ülkeler yeni hedef belirlemek yerine programa devam etmemeyi tercih edebilirler. IMF programlarının başlıca performans hedefleri; Merkez Bankası rezervlerinde istenen minimum artış, Merkez Bankası varlıklarına getirilen sınır ile kamuya getirilen iç ve dış borç sınırından oluşmaktadır. Ayrıca IMF ve ilgili ülke arasında, GSMH artışı, kur hedefi, enflasyon artışı, kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) ve cari açık gibi temel ekonomik göstergelerle ilgili birlikte karar verilen hedefler belirlenebilir. IMF'nin birinci hedefi ödemeler dengesi sıkıntısını çözmek, ikinci hedefi ise enflasyonla mücadele etmektir. IMF programlarının bir problemi, dış dengeyi düzeltirken geçici de olsa enflasyon artışının yaşanmasıdır. Çünkü

devalüasyon içeren istikrar çabaları genellikle enflasyonist baskı oluştururlar. Devalüasyon ve yüksek faizler kamu reel borç servisini arttırarak, kamu borçlanma gereğini arttırır. Böylece istikrar girişiminde kısa dönemde istenmeyen sonuçlar oluşur. (Bahçeci,1997:11-12)

Bu noktada ortodoks politikaların ücret ve fiyat kontrolleriyle birleştirilmesi enflasyonun geri dönüş etkisini kırarak ve ortodoks politikaların daha etkin olmalarını sağlayacaktır. IMF programlarının en çok eleştiri toplayan yönlerinden birisi, programlarda heterodoks öğelere pek fazla yer verilmemesidir. Beckerman (1992)'a göre uzun süre yüksek enflasyonla yaşayan ülkelerde IMF programları çok iyi çalışmaz. Çünkü paranın dolaşım hızı yüksek, para talebi düşüktür. Beklentiler çok hareketli ve çabuk etkilenir niteliktedir. Böylece ödemeler dengesindeki iyileşme enflasyonist baskı yaratır. Enflasyonist baskıyı gidermek için hükümetin deflasyonist politikalar izlemesi zorunludur. Bu da ekonominin daralması sonucunu doğuracaktır. Bacha (1987)'ya göre gelişmekte olan ülkeler arasında IMF programlarının en çok tartışmaya neden olan noktalarından birisi de, IMF'ye göre dış dengenin her zaman fazla talep ve kredi genişlemesi sonucu bozulduğu yaklaşımıdır. IMF'ye göre tek çözüm kredilerin kısıtlanması ve yurtiçi talebin baskı altına alınmasıdır. IMF'nin koyduğu katı performans koşulları nedeniyle programlar devamlı kesintiye uğramakta ve bu da IMF programlarının daha çok tartışılmasına neden olmaktadır. Yine Bacha (1987)'ya göre programların daha başarılı olabilmesi için iki performans kriteri olmalıdır: Rezervler ya da dış borçlanma gibi yabancı paraya dayalı değişkenlerin izlenmesi birincil hedef, yurtiçi krediler, kamu açıkları gibi yerli paraya dayalı değişkenlerin izlenmesi de ikincil hedef olmalıdır. IMF-tipi programların işleyişinden kaynaklanan olumsuz etkiler de göz önüne alınacak olursa, ikincil hedeflere ancak birincil hedefler yerine getirilirse bakılmalıdır. Öte yandan, birincil hedeflerin geçici bir iyileşme nedeniyle düzelmesi, ikincil hedeflerin gerçekleşmesi için yeterli olmayabilir. IMF ve ülkelerin ilişkileri tek taraflı koşul yerine, karşılıklı koşul anlayışı çerçevesinde belirlenmeli, ekonomik daralma ile sonuçlanan programlar için büyümeye dayalı politika önerileri gündeme getirilmelidir. (Bacha, 1987, s.1457). Johnson ve Salep (1980)'e göre, sıkı mali ve parasal tedbirler sonucu yurtiçi talep kısıllığından kısa dönemde ücret ve fiyatlar

esnek olmadığı için, kısa ve orta vadede üretim düşecek ve işsizlik artacaktır. (Bahçeci,1997:13)

IMF-tipi programların gelir dağılımı üzerindeki etkileri incelendiğinde, programların gelir dağılımını bazı gelir gruplarının lehine bazı gelir gruplarının da aleyhine etkilediği görülmüştür. Programdan hangi gelir grubunun nasıl etkilendiği, grubun politik gücü ile yakından ilişkilidir. IMF-tipi istikrar programlarının kısa dönemde ekonomide daraltıcı etkiler yaratması, krize benzer özellikler ve problemler nedeniyle giren ülkelerde tek tip istikrar programı uygulaması tartışmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, her ülkenin kendi sosyal ve ekonomik özelliklerinin, tarihsel gelişiminin ve politik altyapısının incelenmesi ve buna göre program hazırlanması gerektiği gündeme getirilmektedir. Taylor (1988)'a göre IMF'nin parasalcı yaklaşımına işlerlik kazandırmak için, programlar hazırlanırken ülke koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Geleneksel parasalcı yaklaşımla hazırlanan programlara göre üretim arz yönünden belirlenir. Kısa dönemde paranın dolaşım hızı sabittir. Para arzı uluslararası rezervlerden ve yurtiçi banka kredilerinden oluşur ve dışsal belirlenir. Para piyasasındaki denge durumunda, para arzı para talebine eşittir. Eğer para talebinden fazla kredi yaratılıyorsa, denklik rezervlerin düşmesiyle sağlanır. Bu nedenle, dış performans yurtiçi kredi kısıtına bağlıdır. Öte yandan, eğer toplam harcamalar toplam gelirleri geçerse, para talebinden fazla kredi yaratılmış demektir. Bu nedenle cari açık oluşacaktır. Kısa dönemde üretim, fiyatlar ve paranın dolaşım hızı sabit olduğundan harcamaları gelire eşitlemenin tek yolu, kredi yaratmayı sınırlandırmaktır. IMF-tipi istikrar programlarında ülkelerin kredi limiti bu temele dayanmaktadır. IMF, yurtiçi kredilere konan limitin “crowding-out” etkisiyle özel sektörün kredi talebini kesintiye uğratmaması için KKBG hedefini tutturmaya ve özel sektörün sıkışmasını engellemeye çalışır. Dış denge sağlandıktan sonra amaç enflasyonu düşürmek olduğu için, cari enflasyon oranının altında hedef enflasyon oranı belirlenir. Üretim sabit varsayıldığı için, para arzının kontrolü ile enflasyon kontrol edilir. Bu hedefin gerçekleşmesi, IMF'nin kredi limitlerini sabitlemesiyle ilgilidir. Böylece, IMF yaklaşımına göre üretim sabit kalarak fiyatlar değişecektir. Üretimin değişme olasılığı göz ardı edilir, ya da ekonominin tam istihdam seviyesinde çalıştığı varsayılır. Bu noktada Taylor (1988)'ın Karşı argümanına göre

enflasyon parasal nedenlerle değil, yapısal nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Para teorisine göre fazla para yaratıldığı için fiyatlar artmaktadır. (Bahçeci,1997:14)

Oysa yapısal teori, enflasyonun şoklar ve yayılma mekanizmasıyla işlediğini ileri sürmektedir. Şok, fazla talepten veya gelir dağılımındaki değişmeden kaynaklanabilir. Yapısal teoriye göre, para teorisinin tersine, fazla talep olduğu için para arzı artmaktadır. Enflasyon ekonomideki tüm piyasalar dengede ise ve endeksleme ekonomi geneline yayılmadıysa, parasal modele göre açıklanabilir. Fakat aynı anda tüm piyasaların denge durumunda olmadıkları varsayılırsa, enflasyon ancak yapısal nedenlerle açıklanabilmektedir. Üretim maliyet bileşenlerine ayrılırsa gelir politikaları (yani heterodoks özellikler) programa girer. Mark-up fiyatlama, fiyatlara müdahale ve endeksleme ortamında enflasyon yapısalcı çizgidedir. Sermaye maliyetinin, üretim ve karların sabit olduğu, mal girdi fiyatlarının arttığı bir ortamda fiyatların düşmesi, ücretlerin düşmesiyle sağlanabilir. Bu nedenle, ekonominin tam istihdam noktasının altında olduğu, ücretlerin ve kurun enflasyona endekslendiği bir ortamda enflasyon, yapısal enflasyon teorisine göre açıklanabilir. İstikrar programlarında IMF paketlerinin daraltıcı etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Dış kısıtların kaldırılması önemli olmakla birlikte, daraltıcı politikaların yaratacağı işsizlik, fakirlik, firmaların batması ve finans sisteminin çökmesi gibi sorunların sonradan düzeltilmesi çok zordur. Ekonomideki reel kesim ile finans kesimi arasındaki bağlantılar üzerinde önemle durulmalıdır. Ülkelere özgü ekonomik ve politik farklılıklar da dikkate alınarak liberalleşme aşamasında, gerektiğinde ekonomik müdahaleden kaçınılmamalıdır. Özetlemek gerekirse; IMF'nin parasalcı yaklaşımı ile yapısalcı yaklaşım arasındaki fark, denge kurma (adjustment) sürecinde dengenin parasalcı yaklaşıma göre üretim sabitken fiyatlar tarafından sağlanacağı, yapısalcı yaklaşıma göre ise ekonomi tam istihdamın altındayken üretim ile sağlanacağı görüşüdür. Yapısalcı yaklaşıma göre, IMF yaklaşımı ekonomik durgunluğa sebep olduğu için ekonominin büyüme potansiyelinden yararlanılabilir.

I.3.4 Nominal ıpa Göre İstikrar Programları

Nominal ıpa (anchor) kavramı, istikrar programlarında sıkça kullanılan bir terimdir. Kronik enflasyon ülkelerindeki istikrar süreçlerinde ortodoks politikalara ek olarak kur, para arzı, ya da ücretlerden birinin ya da birkaçının sabit tutulması ile enflasyon düşürülmeye çalışılmaktadır. Seçilen nominal çıpanın artış hızı enflasyon oranının altında sabit tutulduğunda, belli bir süre sonra enflasyon oranının bu orana yaklaşacağı varsayılmaktadır. Nominal ıpa seçimi istikrar sürecini etkilediği için, istikrar programlarının önemli bir parçasıdır. Hangi koşullar altında, nasıl bir çıpa seçilmesi gerektiği üzerinde çeşitli tartışmalar vardır. (Calvo ve Vgh (1992), Bruno (1991), IMF (1995a), Kiguel ve Liviatan (1992a) den alıntılanan Bahçeci,1997:16).

İstikrar programları seçilen nominal çıpa göre sınıflandırılabilirler. Örneğin, kurun sabit tutulduğu programlara “*kura dayalı istikrar programları*” (exchange ratebased stabilization), para arzının sabit tutulduğu programlara da “*paraya dayalı istikrar programları*” (money-based stabilization) denir. Genellikle ortodoks özellikler taşıyan programlarda kur ya da para arzı sabit tutulmaktadır. Fiyat ve ücretlerin çıpa olarak seçildiği programlar ise heterodoks programlardır.

Küreselleşmenin n plana çıktığı günümüz dünyasında son dönemlerde IMF faaliyet alanını genişleterek ye ülkelerde dış ticaretin liberalleştirilmesi, makro ekonomik ve yapısal politika uygulamaları ile sürekli büyümenin sağlanması konularında teknik yardım ve eğitim desteği vermeye başlamıştır. Türkiye de bu kapsamda 2000’li yıllarda bu amaçlara yönelik IMF destekli istikrar politikalarını uygulamaya devam etmiştir. IMF ile 1999 yılında yapılan anlaşma hariç, toplam 18 stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmalarla sağlanan kaynak toplamı 4.3 milyar ABD Dolarını geçmiştir. Temmuz 1999’da Yakın İzleme Anlaşması imzalanarak 1999 sonunda imzalanmış olan Destekleme Anlaşmasına hazırlık süreci başlatılmıştır.

2000 yılı başından itibaren uygulamaya konulan program, Türkiye’de uzun yıllar kronik duruma gelen enflasyonu düşürmeye yönelikti. IMF ile gerçekleştirilen

stand-by anlaşması çerçevesinde üç yıl sürmesi planlanan programın temel amaçları şunlardı;(Erdoğan-Ener, 2000: 18–31)

- Para, maliye, gelirler ve kur politikalarının birlikte uygulanması ile tüketici enflasyonu 2000 yılı sonunda % 25, 2001 sonunda % 12, 2002 sonunda % 7'ye düşürülecekti.

- Kamu harcamaları kısılacak, büyüme hızı arttırılacak, reel faiz oranları daha ılımlı bir düzeye getirilecekti.

- Özelleştirmeye hız verilecek, yapısal reformlar gerçekleştirilecekti. Bu kapsamda sosyal güvenlik, vergi politikası, bankacılık reformunun gerçekleştirilmesi ön görülüyordu.

- İlk 18 aylık süreçte enflasyon hedefine yönelik kur sepeti rejimi uygulanacaktı, ikinci 18 aylık dönem ise kademeli olarak genişleyen band rejimini içermekteydi.

Program çerçevesinde Türkiye 1.5 milyar doları 2000 yılında olmak üzere 4 milyar dolarlık kredi alacaktı. Büyüme hedefi 2000 yılı için % 5.5 olarak belirlenmişti. GSMH hedefi 125 katrilyon TL, ihracat 28.3 milyar dolar, ithalat ise 46 milyar dolar olarak hedeflenmekteydi. Bütçe gelirlerini artırmak amacıyla ek vergiler getirilmiş, KDV ve kurumlar vergisi oranları arttırılmıştır. Türk Lirası 1 Dolar+0.77 Euro'dan oluşan bir kur sepetine bağlanmıştı. Bu uygulama teoride 'nominal çıpa' olarak isimlendirilmekteydi. Merkez Bankası TL yaratma işlemini sadece döviz satın alarak yapacağını belirtmiştir. Böylece para arzı döviz rezervlerine bağlı olarak değişecekti.

2000 yılının sonlarına doğru; uygulamaya konulan istikrar programı ile vergi gelirlerinde sağlanacak artış ve dış borçlanmanın, iç borçlanma yerine ikame edilmesi sonucunda Hazine'nin iç borçlanma talebi nispi olarak azaldığı için faizlerde hızlı bir düşme ortaya çıkmış ve bu durum reel kesime kaynak sağlayan finans kesimi açısından ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu gelişmelerin paralelinde; hazine bonolarının faizlerinin düşüklüğü karşısında bankacılık kesimi fonlarını tüketici kredilerine yönlendirmişler ve bu durum da talep artışı nedeniyle enflasyonla

mücadele amacının başarısız olmasına yol açmıştır. Ayrıca, döviz kurunda çapa sisteminin benimsenmesi nedeniyle ithal mallarının fiyatları daha ucuz hale geldiği için, ithalattaki artış da endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Diğer yandan; uygulamalar sonucunda TL'nin aşırı değerli duruma gelmesi, ithalat patlamasına neden olurken ihracat üzerinde caydırıcı etki yapması ile cari işlemler açığı artmış ve 2000 yılında cari işlemler açığı 10 milyar dolar ile GSMH'nin % 5'ine ulaşmıştır.(Kazgan,2001:26-31)

Gerek TL'ye gerekse dövize yönelen talepteki artış piyasada likidite yetersizliğine neden olarak Kasım 2000 deki krizin ilk sinyallerini vermiştir. Piyasalardan 6.2 milyar dolar yabancı sermaye çıkışının gerçekleşmesi, cari açığın artması ve fona devredilen bankaların sayısının artması* krizin daha da derinleştiğinin göstergelerindendir. Kasım ayının ilk yarısında IMKB 100 Endeksi hızla düşmüş ve genel görüş, krizin hem kamu hem de özel bazı bankaların iç piyasada kısa vadeli borçlanma telaşına girmeleri olmuştur.

1.3.4.1 Kura Dayalı İstikrar Programları

Kronik enflasyon ülkelerinde uygulanan istikrar programlarının çoğunda kur temel nominal çapa olarak seçilir. İstikrar programlarının hemen hepsinde kur politikasından bir şekilde yararlanıldığı için, kura dayalı istikrar uygulamalarının uygulama sonuçları daha çoktur. Kur kontrolünün çeşitli dereceleri vardır. Örneğin, sabit kur sisteminde kur düzeyi sabit tutulur. Kontrollü kur, dalgalı kur ve kur bandı uygulamalarında ise kurun düzeyi değil, artış hızı kontrol edilmektedir. Kura dayalı programlara Şili 1982 ve Meksika 1988, 1994 örnekleri verilebilir. Khan ve Knight (1982)'a göre, kurun bir politika aracı olarak seçilmesinin temel nedeni uluslar arası rekabet kaybını önlemektir. Ayrıca, kur politikası ilk olarak reel talebi ve ticarete konu olan malların üretimini etkilediği için kur değişikliğinin hem talep hem de arz yönlü etkisi vardır. Devalüasyon yerli para birimi cinsinden dünya fiyatlarının artması demektir. Talep üzerindeki etkisi negatiftir. Finansal varlıkların reel değerinin düşmesi, reel ücretlerin düşmesi ve ticarete konu olan malların yurtiçi

fiyatlarının düşmesi sonucu reel gelir ve harcamalar düşer. Talep tarafında deflasyonist etki yapan devalüasyon, arz yönünde olumlu etki yaratır. (Calvo ve Végh (1992), Bruno (1991), IMF (1995a), Kiguel ve Liviatan 1992a'den alıntılanan *Bahçeci,1997:17*).

Kısa dönemde üretim faktörlerinin fiyatı nihai mal (üretim) fiyatlarından daha az arttığı için, devalüasyonun üretimi hızlandırıcı ama geçici bir etkisi vardır. Zaman içinde nominal faktör fiyatları arttıkça üretim artışı azalmaya başlar.

Calvo ve Végh (1992), kura dayalı programların en belirgin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1. Kura dayalı programlarda kurun kısa dönemde nasıl hareket edeceği önceden açıklandığı için reel kur değerlenmektedir. Heteredoks programlarda reel değerlenmeyi kısmen önlemek için programın başında devalüasyon yapılmakta ve devalüasyondan sonra kur sabit tutulmaktadır. Programın işleyişine göre, ilerleyen dönemlerde yeniden nominal kur ayarlaması yapılmaktadır.

2. Kurun reel olarak değerlendirilmesi sonucu dış ticaret dengesi bozulmakta ve dış açık artmaktadır. Yerli paranın değerlendirilmesi sonucu görece mal fiyatları değiştiği için ihracat azalmakta, ithalat artmaktadır. Dış yardım sağlanabildiği sürece cari açık büyük bir sorun haline gelmemektedir.

3. Nominal çıpa seçimi istikrar sürecini etkilemektedir. Kura dayalı programlarda, ekonomik aktivite (özel tüketim ve reel GSYİH) genellikle ilk anda patlamakta ve sonra bunu kredibilitenin azalmasıyla resesyon (daralma) takip etmektedir. Kiguel ve Liviatan (1992b)'ın çalışmasında kur çıpasının uygulandığı kronik enflasyon ülkelerinde enflasyonun düşmesiyle üretim arasındaki ilişki ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bu çalışmaya göre, kurun çıpa olarak uygulandığı kronik enflasyon ülkelerinde enflasyonun düşüşünü takiben ekonomik aktivite ilk anda ya çok az düşmüş ya da hiç etkilenmemiştir. Hatta, üretim normal seyrinin üzerine çıkmıştır. Bu dalgalanmanın bir nedeni, kredibilitenin sağlanamamış olmasıdır. Yeterli güven sağlanamadığı için uzun dönemde programın işlemeyeceği

beklentisiyle ilk anda talep patlaması gerçekleşmektedir. Çünkü ekonomik birimler harcamalarını şimdiki döneme kaydırmaktadırlar.

4. Devalüasyon oranının sabit tutulduğu bir ortamda enflasyonun düşme hızı değişmektedir. Kur artış hızı enflasyonun altında tutulduğu için enflasyon yavaş düşmektedir. Kurun yanında ücretlerin de sabit tutulup tutulmaması enflasyonun düşme hızını etkilemektedir.

5. Kura dayalı istikrar programının başlangıcında uluslararası rezervlerin yüksek olması yararlı iken başarılı bir kur programı için çok geniş dış finansman çok zaruri değildir. Kur yeterli rezerv ile desteklendiği ve mali durum kontrol edildiği sürece, kamu finansmanı için dış kaynak ilk anda çok gerekli değildir. Programın ileriki aşamalarında dış kaynak ihtiyacı doğabilir. Programın kredibilitesi açısından yurtiçi politika öncelikleri, mali dengesizliklerin kaldırılması ve geniş devalüasyon daha önemli rol oynamaktadır.

IMF (1995a)'ye göre, istikrar programlarında kurun çıpa olarak kullanılması çok yüksek enflasyon ya da hiperenflasyon durumunda ve mali önlemlerin de uygulamaya konduğu güvenilir programlarda başarılı olmaktadır. Kur çıpası, enflasyonist baskı ve süregelen enflasyon (inertia) yüzünden kronik enflasyonu düşürmede daha az başarılıdır. Sıkı mali tedbirlerle desteklense de kurun sabit tutulması enflasyon üzerinde az etkili olmaktadır. Sabit kur, finansal disiplini sağlama ve enflasyonu kontrol altına alma konusunda başarılı olmasına rağmen, rekabetin korunması ve ödemeler dengesinin düzeltilmesi konusunda yetersiz kalmaktadır. Kur politikası doğru ve güvenilir makro ekonomik politikaların yerine geçemez. Kur çıpa olarak kullanılırken, otoritelerin ücret ve fiyat esnekliği konusunda katı olmamaları gereklidir. Esnek ücret ve fiyatlar, rekabeti korumak için gereklidir.

Kur çıpasının temel avantajları; şeffaf olması, disipline edici etkisinin bulunması, izlenmesinin ve kontrol edilmesinin kolay olmasıdır. Eğer yurt içi döviz piyasası gelişmemiş ise kur çıpasının istikrar ve kredibilite sağlama açısından

avantajları vardır. Fakat, sermaye akımları döviz piyasalarına hakim olduğu sürece rekabet göstergeleri kur politikası için artık bir rehber değildir. (IMF, 1995a, s.363). Bütçe dengesi sağlanmadan kur çıpası kullanılmamalıdır. Kurun değerlenmesi dış dengede problem yaratabilir. “Crawling peg” uygulaması altında enflasyon hedefine ulaşmak birkaç yıl aldığı için, kesinlikle politik desteğin güçlü olması gereklidir.

Enflasyonla savaşmada başarı farklı stratejiler yoluyla yakalanabilir. Fakat öncelik, her durumda temel değişkenleri düzeltmek olmalıdır. Kur çıpası hiperenflasyon durumunda beklentileri değiştirmek, görece fiyatlara rehber olmak ve mali disiplin gereğini ortaya çıkarmak açısından yararlıdır. Para istikrar fonları (currency stabilization funds) kur çıpasına güven kazandırmada yararlı olabilir. (IMF, 1995a, s.363).

Kur çıpasının nasıl serbest bırakılacağı konusunda da belli bir stratejiye ihtiyaç vardır. Hemfikir olunan nokta, cari işlemler hesabının izlenmesinin gerekli olduğudur. Cari açığın ne olduğu, sermaye hesabının açıklık düzeyi, sermaye girişlerinin cinsi (doğası) ve beklenen şoklar önemlidir. Koşullar ülkeden ülkeye değişmektedir. Önemli olan, enflasyonu düşürme hedefi üzerinde sağlanan uzlaşmanın derecesidir. Son olarak ülkeler, enflasyon tek haneli rakamlara düştüğünde ne yapacaklarına, hangi politikaları izleyeceklerine de karar vermelidirler. (IMF, 1995a).

Kur çıpasının stabilizasyon sürecindeki sonuçları, çıpaya duyulan güven ile (çıpanın kredible olup olmamasıyla) yakından ilgilidir. Kur çıpasına tam güven duyulduğu ve bu politikadan vazgeçilmeyeceğine inanılan bir ortamda, devalüasyonun azalmasıyla birlikte enflasyon da düşecektir. Geriye dönük endeksleme mekanizmasının olmadığı ve politikaya tam kredibilitenin sağlandığı varsayımı altında, hiperenflasyonun nasıl bir gecede düştüğü bu şekilde açıklanmaktadır. (Calvo ve Végh, 1992). Eğer kronik enflasyon sürecinde pek çok başarısız istikrar girişimi yaşanmışsa, yeni istikrar girişimlerine güven duyulmamakta ve programın başarı şansı azalmaktadır. Eğer kur politikası güvenilir (kredible) değilse, halk devalüasyonun ve ardından gelen sabit kur uygulamasının

geçici olduğuna ve gelecek dönemde daha yüksek devalüasyonların yapılacağına inanacaktır. Bu durumda, programın başında sabit kura bağlı olarak nominal faizlerin düşmesi sonucu, tüketim maliyeti düşecek ve gelecek döneme göre bu dönemki tüketim talebi artacaktır. Programın başında yaratılan suni canlılığın nedeni budur. Ticarete konu olan ve konu olmayan mal talebi artacaktır. Ticareti yapılan malın üretiminin dışsal faktörler, ticareti yapılmayan malın üretiminin ise iç talep tarafından belirlendiği varsayımı altında, talebin ticarete konu olan mallar için yükselmesi ticaret açığına sebep olurken, talebin ticari olmayan mallar için artması yurt içi üretim artışına neden olacaktır. Bu mallar için fazla talep olduğundan yurt içi mal fiyatları devalüasyon oranından daha az düşecektir. Bu yüzden eğer başlangıçta programın kredibilitesi yoksa, enflasyonda kalıcı bir düşüş sağlanamamaktadır. Yurt içi mal fiyatlarında oluşan enflasyonist baskı, para biriminin değerlendirilmesine yol açmaktadır. Yurtiçi fiyatların yüksek olması bir süre sonra talebi azaltır. Böylece ekonomi daralma sürecine girmiş olur. (Kiguel ve Liviatan, 1992b).

Özet olarak; istikrar sürecinin sonuçları üzerinde kredibilite eksikliği önemli rol oynamaktadır. Kurun nominal çıpa olarak kullanılması tam kredibilitenin olduğu durumda enflasyonun düşmesinde etkili olmakta ve reel maliyetler az olmaktadır. Tam kredibilitenin sağlanmadığı durumda enflasyonda istenen düşüş gerçekleşmemekte ve reel maliyetler yüksek olmaktadır. Eğer program ilerledikçe alınan sonuçlarla birlikte, kredibilite sorunu çözümlenirse ve geçmiş dönemle bağlar koparılırsa maliyet giderek düşebilir.

Khan ve Knight (1982)'a göre, devalüasyon, yüksek tasarruf eğilimi olan kesime gelir aktarımı yapmakta ve kaynak dağılımını değiştirmektedir. Devalüasyonun başarısı, faktör fiyatlarındaki artışın mal fiyatlarındaki artıştan daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer faktör fiyatları devalüasyona endeksli ise devalüasyon arz yönlü üretim artışı yaratmayacaktır. Devalüasyonun yaratacağı pozitif etki, hangi gelir grubunun daha çok etkilendiğine göre değişecektir. Devalüasyon aynı zamanda fonksiyonel olduğu kadar sektörel gelir dağılımını da etkilemektedir. Herhangi bir üretim faktörünün reel getirisinin onun fırsat maliyetinden fazla arttığı bir ortamda kur politikası en uygun politika aracı olacaktır.

IMF (1991)'ye göre, sabit kur politikasının uygulanmasına karar verildiğinde kurun tek bir yabancı para birimine mi yoksa kur sepetine mi sabitleneceği önemlidir. Tek bir para birimine sabitlenirse diğer paralar açısından maliyetler getirir ve görece fiyatları etkilediği için ticaret ve sermaye hareketlerinde kur riski yaratır. Kur sepetine endekslendiğinde ise tüm paralar kur riskini taşır. Finans piyasaları yeterince gelişmemiş ülkelerde tek anapara birimine endekslenmek daha avantajlıdır.

Kura dayalı programlarda aynı anda kur ve enflasyon istikrarını hedeflemek kendi içinde sorunlu olabilir. Çünkü teori ve pratikte, enflasyonu düşürmenin kaçınılmaz sonucu yurtiçi paranın reel değerlendirilmesidir. Halkın gözünde iki hedefin de aynı anda gerçekleştirilmeye çalışılması, kredibilite sorununu gündeme getirecek ve enflasyonun düşmesini daha da zorlaştıracaktır. İsrail ve Meksika örneklerinde kura dayalı programlarda ekonominin temel değişkenleri kontrol altına alınmaya kadar, kur stabilizasyonunun bir süre ertelenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Kaçınılmaz reel değerlendirilmenin etkilerini bir ölçüde azaltmak için ilk anda yapılan yüksek oranlı devalüasyonlar İsrail ve Meksika'da etkili olmuştur. Kurun nominal çıpa olarak kullanılması daha çok hiperenflasyon durumlarında başarılı olmuştur. Hiperenflasyonun üç özelliği vardır:

1. Genellikle mali kökenlidir. Geleneksel düşük enflasyon ülkesinde geçici olarak, dışsal bir nedenle ekonomik şok yaşandığında iç veya dış mali kaynağa ihtiyaç duyulur, bu karşılanamayınca enflasyon bir anda yükselir.

2. Nominal sözleşmelerin, özellikle ücret ve fiyatların dövizle endekslendiği bir ortamda hiperenflasyona daha çabuk ulaşılır.

3. Hiperenflasyon sosyal ve ekonomik bir kargaşa yaratır ve radikal değişikliklerin gerekli olduğuna inanılır.

Bu özellikler yüzünden enflasyonun hiper hale dönüşmesi kolay olduğu için, bu tür enflasyonu düşürmek diğerlerine göre daha kolaydır. Hiperenflasyonu düşürmede sabit kur sistemi istikrar programının temel taşlarından biridir. Ücret ve fiyatlar kura endekslendiği için kurun sabit tutulmasıyla fiyatlar bir anda sabitlenmiş olur. Yüksek kredibilite, gerekli para arzının içsel belirlenmesi ve nominal

sözleşmelerin biranda kaldırılması nedeniyle, parasal istikrarın maliyeti kronik enflasyon ülkelerine göre daha düşüktür. Öte yandan, kronik enflasyon ülkelerinde de kura dayalı istikrar programları başarılı olmaktadır. Fakat sürüp giden enflasyon (inertia) başlıca engeldir. Mal ve finans piyasalarındaki yaygın endeksleme “inertia”yı desteklemektedir. Bu yüzden fiyatlara yapılan şoklar, temel nominal değişkenler (kur, para ve ücretler) yoluyla enflasyon oranında kalıcı artışlara dönüşebilmektedir. (IMF, 1994b).

Başarısız istikrar girişimleri kronik enflasyonu düşürmenin kolay bir iş olmadığını göstermiştir. Kuru nominal çıpa seçerek kronik enflasyonu düşürmeyi amaçlayan programlar, kuru sabit tutmanın enflasyon üzerinde hemen etkili olmadığını, genellikle kurun reel olarak değerlendirildiğini, çoğunlukla sürdürülemez olduğunu ve ticaret açıklarına neden olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak; gelir politikaları enflasyonist süreç ile mücadelede kullanılmaktadır. Bu durumda ücret ve kur kontrollerinin kısa dönemli yararları, göreceli fiyat yapısının bozulmasından kaynaklanan problemlerden daha fazla olabilmektedir. (Kiguel ve Liviattan, 1992c).

Kur çıpası altında başarısızlığın maliyeti daha yüksektir. Mali açıdan yeterli desteği olmayan ve sabit kura dayalı programlar enflasyonda çabuk, fakat geçici düşüşler sağlarlar. Bu programlar başarısız olduğunda, enflasyon başlangıçtaki oranının da üstüne çıkar. 1980’lerin ikinci yarısında Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerde kura dayalı programların başarısız olmasıyla enflasyon daha da yüksek bir zemine çıkmıştır. (IMF, 1994b).

Kura dayalı programlar, merkez bankasının bağımsızlığı, para kurulunun kurulması ve parasal disiplinin sağlanması ile birleşirse istikrar programlarının kredibilitesi artmaktadır. (IMF, 1994b).

Kurun çıpa olarak kullanılması dolarizasyon (yabancı para biriminin yerli para birimi ile birlikte kullanılması) ortamında da tercih edilmelidir. Bu durumda yerli para biriminin artış hızını sınırlamak enflasyon üzerinde çok az etki yapmaktadır. Ayrıca, enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerde, paranın dolaşım

hızını tahmin etmek zor olduğundan, enflasyon hedefleriyle tutarlı bir para arzı artışını yakalamak zor olabilir. Sonuç olarak, kurun nominal çıpa olarak kullanılması hiperenflasyon ülkelerinde uygulanan istikrar programları için daha doğal bir araç gibi görülmektedir. Bu yüzden pek çok başarılı plan bir çeşit önceden belirlenmiş kura dayalı program örneğidir. Unutulmamalıdır ki, kur çıpası altında gerçekleşen başarısızlığın maliyeti para çıpası altındakine göre daha yüksektir. Temel yapısal dengesizlikleri düzeltmek için gerekli politik destek sağlanamazsa, para çıpası tek akıllı seçim olarak gözükmektedir. Çözüm için şok programlar daha etkili görülse bile, temel problemlerin yakın gelecekte kolayca çözülmesinin mümkün olmadığı bir ortamda şok programlar yerine tedrici (gradual) politikaların uygulanması daha makul görünmektedir.

1.3.4.2 Paraya Dayalı İstikrar Programları

Enflasyonu düşürmek için kur yerine para arzı seviyesinin ya da artış oranının sabit tutulduğu, Para Kurulu'ndan (currency board) para arzı artışının kontrolüne kadar geniş bir yelpazeden birinin seçildiği programlardır. Para arzının kontrolüne dayanan istikrar programları kronik enflasyon ülkelerinde çok yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bu tür programlarda para arzı sabit tutulurken, kur dalgalanmaya bırakılmaktadır. Bu nedenle, ödemeler dengesi problemine pek rastlanmaz. Uygulama örneklerinde istikrar programının ilk aşamasında paraya dayalı istikrardan daha sonra kura dayalı istikrara geçildiği gözlenmiştir. (Arjantin 1991 Konvertibilite Planı). Paraya dayalı programlara Peru 1990 programı, Şili'de 1970'lerde uygulanan program ile Arjantin 1991 istikrar programı örnek olarak verilebilir.(Calvo ve Végh, 1992). Para çıpasının özellikleri şunlardır:

1. Reel ekonomik aktivite (GSYİH, reel tüketim ve yatırımlar) ilk anda daralmakta ve daralmanın maliyeti programın başında ödenmektedir. Parasal stabilizasyonda reel ekonomi hızlı bir şekilde, arzu edilmeyen boyutlarda durgunluğa girmektedir.

2. Para arzının sabit tutulması sonucu reel faizler yükselmektedir.

3. Kur çıpasında olduğu gibi enflasyonun düşüşü yavaş gerçekleşmektedir.

4. Reel faizler çok yüksek olduğu için, kur serbest olmasına rağmen, yerli para değer kazanmaktadır.

5. Ekonomi yavaşladığı için reel kur tarafından kötüye, yavaşlayan iç talep tarafından da iyiye itilen dış ticaret dengesi ve cari dengenin ne olacağı pek belli olmamaktadır. Cari dengenin iyileştiği ya da kötüleştiği ülkeler olmuştur. (Calvo ve Végh, 1992).

Kur çıpasına benzer şekilde, para arzının sabit tutulmasının güvenilir olup olmaması istikrar programının sonuçlarını etkilemektedir. Eğer bu politikanın inandırıcılığı yüksek ise enflasyondaki düşüş hızlı ve büyük oranda, değilse yavaş ve küçük oranda olmaktadır. Para arzı sabit tutulduğu için ekonomide fazla para talebi oluşacaktır. Para piyasalarındaki denge, ancak para talebini azaltacak bir daralma ile sağlanacaktır. Teoride bu daralmayı önlemek için, programın başında bir kereye mahsus para arzı seviyesinin artırılması ve aynı anda para arzı değişim oranının azaltılması önerilmektedir. Fakat, bu uygulama programın başında kredibilite eksikliği olarak yorumlanabileceği için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Parasal daralma ile reel faizlerin artması sonucu üretim azalacak ve ekonomide resesyon yaşanabilecektir. Kura dayalı programlarda kur sabit, para arzı esnek olduğu için para talebindeki değişmeye para arzı ile müdahale edilebilmesine rağmen, paraya dayalı programlarda para arzı dışsal belirlendiği için reel para talebindeki değişmelere hemen müdahale edilememektedir. Bu nedenle dış kaynağa bağımlılık artmaktadır.

Ekonominin uyum süreci kura ve paraya dayalı programlarda önemli ölçüde farklı olmaktadır. Tam kredibilitenin sağlanamadığı durumlarda daralma, her iki uygulamada da kaçınılmazdır. Kura dayalı programlarda resesyon daha geç yaşandığı halde, paraya dayalı programlarda ekonomik daralma programın başlangıcında görülür. İstikrarın reel maliyetleri yok edilemediği için resesyonun şimdi mi yoksa daha sonra mı yaşanacağı politik bir karardır. (IMF, 1994b).

Paraya dayalı istikrar programlarında düşük kredibilite durumunda enflasyon

daha yavaş düşecek ve programın ekonomik maliyeti de daha az olacaktır. Öte yandan, kredibilite yüksekse, kur programı nominal çıpa olarak daha anlamlı ve kabul edilebilir görülecek ve parasal dengeler daha çabuk kurulacaktır.

Yüksek enflasyon genellikle para ikamesine (currency substitution) neden olmaktadır. (Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye’de olduğu gibi). Bu yüzden nominal çıpa seçimi önemlidir. Para ikamesinin varlığı önceden belirlenmiş kur dengesini bozmaktadır. İki durum birbirinden ayrılmalıdır:

1- Eğer yerli ve yabancı para arasındaki ikame esnekliği çok yüksek ise ki bu durum uzun yıllar yüksek enflasyonla yaşamış ülkelerde görülür; sistem, serbest kur sistemi altında nominal çıpasız kalabilir. Çünkü para arzı kontrol edilememekte, kurun değerine bağlı olarak ayarlanmaktadır.

2- Eğer yerli ve yabancı para arasındaki ikame esnekliği çok yüksek değil ise, serbest kur oranları sisteme nominal çıpa olarak girebilmektedir. Paraya dayalı programlarda para ikamesinin yüksek olması önemli sonuçlar yaratmaktadır. Halk yabancı paradan yerli paraya kaymaya çalışırken paraya dayalı programın başındaki ilk likidite kısıtı önemlidir. Bu nedenle, programın başındaki ilk daralma (resesyon) daha ciddi boyutlarda olmaktadır. Çünkü para piyasalarını dengelemek için üretim düşüşünün daha fazla olması gerekebilir. Ayrıca ulusal para nominal ve reel olarak ilk anda değerlendirilir. Diğer yandan, sabit (önceden belirlenmiş) kur sistemi altında para ikamesi önemli sonuçlar doğurmaz. Çünkü para piyasalarındaki gelişmeler, para arzı içsel belirlendiği için önemli değildir. Sonuç olarak, para ikamesinin varlığı kurun nominal çıpa olarak alınmasını daha uygun hale getirmektedir. (Calvo ve Végh, 1992).

Kiguel ve Liviatan (1992)’a göre kur ayarlanmadan önce mali dengenin kurulması gereklidir. Ancak, bu karar politik açıdan uygulanması zor bir karardır. Kredibilitenin olmadığı bir ortamda, kurun çıpa olarak seçilmesi daha az ekonomik maliyet getirecektir. Eğer önce kredibilite sağlanmak isteniyorsa, para çıpa olarak seçilebilir. Ekonominin uzun ve başarısız deneyimleri varsa, para programı tercih

edilebilir. Gerçekten de, Arjantin’de (1990) sıkı bir para programı pek çok başarısızlıktan sonra bu görüşü destekler görünmektedir. Para Kurulu kurulmuş ve 1991’de kur çıpasına geçilmiştir. Eğer programın başında kredibilite yüksek ise kur nominal çıpa olarak tercih edilebilir. Diğer alternatif önce para sonra kur programı uygulamak olabilir. Çıpa değiştirmenin iki zorluğu vardır:

1- Eğer kur çıpası altında, kurun aşırı değerlenmesi kredibilite eksikliğinden kaynaklandıysa, bu eksiklik para programında da devam edip yeniden ortaya çıkacaktır.

2- Eğer ülkede çok fazla endeksleme yapılıyorsa, paranın çıpa olması problemlili olacaktır. Para şokları endeksleme yoluyla hemen fiyatlara yansiyacak ve enflasyon yükselecektir.

Hem kura hem de paraya dayalı programların kredibilitesi için uluslar arası destek gereklidir. Böylece, finansman ihtiyacı olduğunda dış kaynak temini daha kolay olacaktır. Burada dış kaynak ile iç dengenin bağlantısı da önemlidir. Programın uluslararası destek görmesi için yurtiçi politikalar önemlidir. Çünkü dış kaynağın nasıl kullanılacağı ve nereye yönlendirileceği iç politikalarla ilişkilidir. Programla aynı anda yapısal ve kurumsal reformları uygulamaya koyan ülkelerin kredibilitesi artmaktadır.

Örneğin; Arjantin’de uygulanan ve parasal yetki kurumlarının otonomilerini kısıtlayan para kurulunun (currency board) kurulması, Şili’de Merkez Bankası’nın bağımsızlığı güven aracı olabilmıştır. Kısacası programın sürdürülebilir olduğuna inanılması için gerekli yapısal düzenlemelerin uygulamaya konması, kredibilitayı ve programın başarısını artırmaktadır.

Mali tabanı güçlü olmayan programlar kamu iç borcunu da arttırmaktadır. Başarısız programların ayrıca rezerv kaybı şeklinde yüksek maliyetleri de vardır. Halk yabancı paraya yönelidikçe Merkez Bankası döviz satmak zorunda kalır. Değişen kur sistemine nazaran önceden belirlenmiş sabit kur sisteminde kredibilite

eksikliğinin sonuçları daha yıkıcıdır. Paraya dayalı programlarda, kredibilite eksikliği istikrarın faydalarını azaltmakla birlikte; -enflasyonun düşmesi daha uzun süre aldığı için, bunun yaratacağı reel etkiler kura dayalı programlara göre daha azdır. Fakat, kura dayalı programlarda kredibilite eksikliği istikrarın faydalarını düşürmekle kalmaz, aynı zamanda reel maliyetleri de artırır. Halkın şüpheli olduğu ve ekonominin temel taşlarının yerinde olmadığı bir durumda, daha az risk ve maliyet için paraya dayalı istikrar programları tercih edilmelidir. (IMF, 1994b).

Para kurulu kredibilitiyi güçlendirmekte, fakat müdahale esnekliğini kısıtlamaktadır. Kura dayalı programların temel özelliklerinden biri, kur politikasının sabit kur politikasından, önceden belirlenmiş ve azalan oranlı kur politikasına ya da yerli paranın yabancı para ile yer değiştirmesine kadar geniş bir yelpazede belirleme şansının olmasıdır. Bu politikalardan herhangi birinin seçimi karar alıcı otoritelerin sabit kur politikasına bağlılık gücü ile ilgilidir. Genellikle kararlılık, enflasyonist beklentilerin azaltılmasında ve kredibilitenin artırılmasında etkilidir. Bununla birlikte, politikadan vazgeçmenin maliyeti yüksek olduğu için güçlü bağlılık, görünmeyen iç ve dış şoklara karşı müdahale esnekliğini azaltmaktadır. Kur politikasına optimal bağlılık derecesi, kredibilite ile esneklik arasındaki değiş-tokuşa bağlıdır. Diğer yandan, bir ülke için para kurulu kurulmasının uygunluğu esneklik-kredibilite ilişkisiyle yakından ilişkilidir. Prensipte, para otoritelerinin karar alma yetkisi üzerinde kurumsal bir kısıt kurulduğu için, para kurulu kura dayalı istikrar programlarını daha güvenilir yapacak, böylece enflasyon daha hızlı düşebilecektir. Paraya dayalı programlarda ise, para arzı bağımsız bir kurum tarafından kontrol edileceği için politikadan taviz vermek zorlaşacak, bu da para programlarının başarı şansını artıracaktır. Öte yandan, para kurulu otoritelerin çeşitli şoklara zamanında müdahale yeteneğini kısıtlamaktadır. Genellikle istikrar programlarının son dönemlerindeki görel fiyat bozulmalarına karşı müdahale etme esnekliği sınırlanmaktadır. Esnekliği azaltmanın yanında, para kurulunun iki temel sorunu daha vardır. Kamu finansmanı açısından optimal olmayan durumlarda hükümet enflasyon vergisinden vazgeçmeye zorlanabilir. Ayrıca zamanında müdahale edilemediği için spekülatif hareketlerde finansal sistem kolayca yara alabilir. Bu

nedenle, para kurullarının Merkez Bankası'nın tam yetkisi sağlandıktan sonra (Arjantin'de olduğu gibi) kurulması daha anlamlıdır. (IMF, 1994b).

I.3.4.3 Fiyat ve Ücrete Dayalı İstikrar Programları

Fiyat ve ücretlerin geçici bir süre için sabit tutulup dondurulması ya da artışın kontrol edilmesini içeren ve böylece enflasyonu bir anda düşürmeyi amaçlayan programlardır. Fiyat ve ücret çıpası heterodoks şok programlarının özelliklerindedir. Heterodoks yaklaşımın ilk kez gündeme geldiği 1980'li yıllarda geleneksel (ortodoks) istikrar programları uygulandığı halde enflasyon düşürülemediği ücret ve fiyat politikaları gündeme gelmiştir. Sadece fiyat ve ücretlerin dondurulmasıyla enflasyonu düşürmeyi hedefleyen programlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (Örneğin, 1985 öncesi Arjantin'deki istikrar girişimleri). Programların başında uygulanan sıkı kontroller nedeniyle, enflasyon hızla düşmüş, ve fakat kontroller kaldırıldığında yeniden yükselmiştir. Ücret politikasının başarıyla uygulandığı örnekler arasında İsrail 1985 ve Meksika 1988 programları bulunmaktadır. Bu programlarda kur temel çıpa olmak üzere, ortodoks politikalar fiyat ve ücret kontrolleriyle birleştirilmiş, fiyat ve ücretlerden ek çıpa olarak yararlanılmıştır.

Fiyat ve ücret kontrolleri, enflasyonun sıkı maliye ve para politikalarına rağmen düşürülemediği, ekonomide geriye dönük endeksleme mekanizmasının çalıştığı ve enflyonist beklentilerin kırılamadığı bir ortamda faydalı olmaktadır. Geçici bir süre fiyat ve ücretlerin dondurulması ile enflasyonun geçmişle olan bağlantısı kırılmaya çalışılmaktadır.

Fiyatların uzun bir süre yüksek düzeyde seyrettiği kronik enflasyon ortamında ücretler enflasyona endekslenmektedir. Bu mekanizmanın işlediği bir ortamda ücretlerin bir anda dondurulması gelir dağılımında bazı dengesizliklere yol açabilecektir. Örneğin, bir ekonomide ücret sözleşmelerinin altı aylık, kira sözleşmelerinin bir yıllık, devlet tahvillerinin üç aylık dönemler itibariyle ayarlandığını varsayalım. Ücret ve fiyatlar herhangi bir anda dondurulduğunda,

ücretleri yeni ayarlanmış işçiler bu işten kazançlı çıkarken, henüz ayarlama yapmamış olanlar ve daha önceden ayarlama yapmış olanlar zararlı çıkacaklardır. Bu sorun para reformu çerçevesinde, eğer yeni para birimine geçilmesi planlanıyorsa eski sözleşmelerin yeni para birimine dönüştürülmesi esnasında yapılacak yeni ayarlamalarla çözülebilir. (Esen, 1989:37)

Fiyat kontrolleri serbest piyasa işleyişiyle bağdaşmamakta, bu yüzden de genel olarak kabul görmemektedir. Mal çeşitliliğinin yüksek olduğu bir ekonomide mal fiyatlarının tek tek kontrol edilmesi etkin ve kolay uygulanabilir bir politika aracı değildir. Ayrıca sabitlenen fiyatlara uyulup uyulmadığının kontrol edilmesi programın işlemlerini yavaşlatmaktadır. Bu nedenle, uygulamada tüm malların değil, bazı temel malların (örneğin, petrol, temel gıda maddeleri gibi) kontrol edilmesi tercih edilmektedir. Ortiz (1991, s.299)'e göre fiyat kontrolleri monopolistik ya da oligopolistik özellik taşıyan sektörlerde daha iyi sonuç vermektedir.

Ücretlerin çıpa olarak kullanılması istikrar sürecine ivme kazandıracak gibi, süreci olumsuz yönde de etkileyebilir. Ekonomik gruplar arasında meydana gelen gelir dağılımı dengesizliği yüksek boyutlara ulaşırsa sosyal patlamalara ve politikarlardan vazgeçilmesine neden olabilir. Ücret politikasının başarısı, gelir gruplarının toplam gelirden aldığı paylarla yakından ilişkilidir. Ücretli çalışanlar toplam nüfusun önemli bir bölümünü oluşturuyorsa, kontrollerden geniş bir halk kitlesi etkileneceği için programa yeterli destek verilmeyecek, bu nedenle ücret çıpasının sağlanması oldukça zor olacaktır. Ücret kontrolleri ile enflasyonun düşürülmesi politik açıdan uygulanması zor bir alternatiftir. Ücret kontrollerinin ekonomik birimler arasında sağlanacak anlaşma (uzlaşma) ile uygulanması daha sağlıklı olacaktır. Örneğin İsrail 85 programında, ekonominin tüm kesimlerinin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen toplantılar sonucu ücretler dondurulmuş ve serbest bırakıldığında nasıl bir trend izleneceğine birlikte karar verilmiş ve uygulama esnasında da bu tutum korunmuştur.

I.3.4.4 Birden Çok Çıpa Seçimi

Kura dayalı programlarda kurun kısa dönemdeki seyir hedefi önceden belirlendiği için, bu kez enflasyonun devam etmesi sorunu (inertia) ile karşılaşmıştır. Tek bir nominal çıpanın kredibilite, geriye dönük endeksleme ve fiyat belirleme gibi enflasyonun kalıcı olmasına neden olan problemlerle mücadelede yetersiz kaldığı tartışmaları gündeme gelmiştir. (Calvo, ve Végh, 1992). Birden çok çıpa kullanılmasının ardında, tek bir çıpanın ekonominin tüm değişkenleri üzerinde kısa dönemde yeterince etkili olamaması ve istikrar sürecini tehlikeye sokması yatmaktadır. Bu açığı kapatmak için kur çıpasına ek olarak başka nominal çıpalardan yararlanılmaktadır. Kur çıpasına ek olarak para arzının kontrolü ve/veya fiyat-ücret kontrolleri seçilmektedir.

Kur çıpasının para çıpasına göre bir avantajı, kur çıpası altında para arzının içsel belirlenmesi ve reel para talebindeki değişimlere hemen adapte olabilmesidir. Böylece para piyasasındaki dengesizlikler önlenmektedir. Diğer yandan, paranın bol olması başka problemlere neden olmaktadır. Likidite fazlası, tüketimi kolayca artırmakta ve talep artışı enflasyonun düşmesini engellemektedir. Böylece ekonomide likiditeyi sınırlayıcı ek çıpa gereği doğmaktadır. 1985 İsrail programı likidite artışının genişleyici etkisini önlemek için ek parasal çıpa kullanımı açısından iyi bir örnektir. Para arzı, banka kredileri, yüksek rezerv tutma gereği, yüksek iskonto oranı ve kısa dönemli sermaye girişi kontrolünün arttırılması yolu ile kontrol edilmiştir. Bu durumda likiditenin kısılması reel faizlerin artmasına neden olmaktadır. (Calvo ve Végh, 1992).

Politika yapıcılarını kur kontrolünün yanında, para arzının kontrol edilmesi sonucu reel faizlerin artacağını, faizlerin artması ile tüketim talebinin ve dolayısıyla enflasyonun azalacağını, böylece yerli paranın aşırı değerlenmesinin önleneceğini ümit ederler. Fakat, kurun ve para arzının aynı anda kontrol edilmesi, ciddi bir mali kısıt getirecektir. Çünkü hükümet önceki borçlarına karşın daha yüksek faiz ödemek durumunda kalacaktır. Ek bir para çıpası kullanmak, para stokunun önceden belirlenmiş olduğu varsayımı altında anlamlıdır. Ek parasal çıpa, kura dayalı

programlarda ilk anda belirlenen tüketim patlamasını önlemek açısından etkili ve önemlidir. Fakat reel değerlenme önlenemediği için istikrar daha maliyetli ve ekonomideki daralma daha derin olabilmektedir.

Heterodoks programlarda enflasyonun hızla düşmesi kur çıpasının fiyat ve ücret kontrolleriyle birleştirilmesi sonucu gerçekleşmektedir. “Inertia”, yani enflasyonun geçmiş dönemlerden bugüne taşınması, daha önce de değinildiği gibi kredibilite eksikliğinden ve geriye dönük endekslemeden kaynaklanmaktadır. “Inertia” ile savaşmak için sonuçları tartışmalı olmakla birlikte, fiyat ve ücret kontrollerinden yararlanılmaktadır. 1980’lerin ortalarında uygulanan heterodoks programların ana temasını bu oluşturmuştur. Enflasyonu hızla düşürmek tek amaç olduğunda, kur çıpasıyla birlikte kısa dönemde fiyat ve ücretlerin dondurulması enflasyonu hızla düşürebilmektedir. Ancak, ücret ve fiyat kontrollerinin ne zaman ve nasıl kaldırılacağı çok önemlidir. Kontrollerin erken kaldırılması kredibilite kaybına neden olabileceği gibi, geç kaldırılması ise düzeltilmesi yüksek reel maliyet gerektiren görece fiyat yapısının çok fazla bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca, ekonomik daralma da kaçınılmazdır. (IMF, 1994b).

Ücret kontrollerinin amacı, programın başında ücretleri ayarlayarak geriye yönelik endeksleme mekanizmasını kırıp, ileriye yönelik endeksleme (hedeflenen enflasyona endeksleme) mekanizmasına geçmektir.

I.4 İstikrar Politikalarında Başarı Faktörleri

Kalkınma yolunda olan her ülke enflasyon ve dışsal dengesizliklerle içinde yaşadığı şartlar çerçevesinde mücadele ederek kendisi için uygun istikrar politikasını seçmek zorundadır. İstikrar programları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkelerin ekonomilerine özgü karakterler farklı istikrar programları uygulamalarına neden olur. Ülkelerin yaşadıkları ekonomik şokların niteliklerine, ekonomik sistemlerine ve uyguladıkları politikalara göre istikrar programlarını seçerek ekonomilerine uygulamaları istikrar politikalarının başarısı için gereklidir.

Genel olarak istikrar politikalarını başarılı uygulamak için:

- Siyasal istikrar, kararlılık, toplumsal uzlaşma, güç ve destekleme
- Halkın programa karşı güvenin kazanmak, halka gerekli açıklamalarda bulunmak, sosyal konseye dayalı bir toplumsal uzlaşma sağlanmalı, programın artı ve eksileri adil bir şekilde karar birimlerine yansıtılmalı
- Program bir plan çerçevesinde bütün olarak planlanan şekil ve süreç uygulanmalı
- Programa dış destek sağlanmalı
- Yapısal programlarla destekli bir istikrar politikası seçilmeli
- Program tavizsiz bir şekilde ve uzun süreli uygulanmalıdır.

I.5 Türkiye Ekonomisinde İstikrar Arayışları ve IMF

Türkiye Cumhuriyeti, kurtuluş savaşı'nın hemen ardından sanayileşmiş batılı ülkelerin seviyesine ulaşabilmek için her alanda köklü çalışmalar başlatmıştır. Ekonomik alanda da gelişmenin ancak batı tipi bir sanayileşmiş ekonomik yapı ile gerçekleşebileceği genel düşünce hâkimdi. Savaş sonrası kurulan ulus-devletin amacı da artık arazisini genişletmek değil, sanayileşme ve her alanda modernizasyonla batılı devletlerle aynı kulvarda yer almak olmuştur.(Kuruç,1999:22)

Bu temel politika çerçevesinde, özellikle 1930'lu yıllarda n 1980'li yıllara kadar devlet desteği ile yerli sanayinin gelişmesi için teşvik ve planlama esasına dayalı bir sanayileşme politikası izlenmiş. Devlet, sanayileşmeyi teşvik ederken, ekonominin büyük bir kısmını teşkil eden tarım sektörünü de ihmal edemiyor ve bu sektörü sübvans etme ihtiyacı duymuştur.

Bu sırada Türkiye, sabit kurlu döviz sistemi uygulamasını devam ettirmiş, enflasyon oranı da iki haneli olma özelliğini korumuş ve Türk ekonomisinin önünde kronik bir sorun olmaya devam etmiştir. 1980'lerden sonra ise ekonomide tam bir liberalizasyon politikası izlenmiştir. Bu çerçevede özelleştirmeye hız verilmiş ve 1980 öncesi kamu ağırlıklı ekonomik politikalarından aşamalı olarak vazgeçilmiştir.

Bu süreçte Türkiye AB'ye girebilmek için ekonomisini AB ülkeleri formatına göre dizayn etme çalışmasına hız vermiştir. Bu amaç doğrultusunda “Gümrük Birliği”ne girilmiş ve üretimde standardizasyona yönelik çalışmalar devletin temel politikası olmuştur.(<http://www.imf.org>) ancak 1923'ten beri sürekli açıklarla ve buna bağlı olarak zorunlu hale gelen iç-dış borçlanmayla işleyen ekonomimizde müdahaleci yaklaşım, istikrar arayışlarının vazgeçilmez bir politikası olmuştur.(Kuruç,1999:28)

İktisat politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında uluslar arası alanda oluşan iktisadi ve siyasi gelişmelerin rolü de önemlidir. Atatürk dönemi Türkiye'si için durum bu şekilde olmamıştır. Atatürk döneminde Türkiye uluslararası ilişkilerde edilgen değil, etken bir rol oynamaya çalışmış ve iktisat politikası uygulamasında kendi tercihini belirleme ve uygulama gayreti içinde olmuştur. Bağımsız gelişme potansiyeli idrak edilmiş ve bu potansiyel kullanılmaya çalışılmıştır (Şahin,2002:78).

Atatürk döneminde ekonomik kalkınma hedefi ithal ikameci; iç talebi karşılamaya dönük, ağırlıklı olarak yerli hammadde kullanan sanayileşme modeline dayandırılmıştır. Yerli sanayi üretim her türlü önlemlerle dış rekabete karşı korunmuştur (Tezel,1994:207).

II. BÖLÜM

IMF'İN GENEL YAPISI

II.1. IMF'nin Oluşumu ve Uluslararası Parasal Sistemin Gelişimi

Küreselleşen dünyada, bir yandan savaşların sebep olduğu yıkımlar, diğer yandan da uluslararası ilişkilerde yaşanan yoğunluk birçok uluslar arası örgütü beraberinde getirmiştir. Bu örgütlerin en önemlilerinden ikisi kuşkusuz Dünya Bankası ve IMF'dir. IMF, uluslararası para sisteminin ve mali ilişkilerin düzenli bir biçimde gelişmesini sağlamak için kurulmuştur. Bu amaçla, dış ödeme güçlükleri içinde bulunan üye ülkelere kısa vadeli kredi sağlar. IMF kredileri çoğunlukla destekleme kredisi biçiminde olup şartlılık ilkesine tabidir. Bu örgütün faaliyetlerini ve işleyişini anlayabilmek için devletlerarası ilişkileri ve uluslararası para sistemlerinin varlığını ve gelişimini anlamak gerekmektedir.

İhtiyaçların ve daha iyi yasama koşullarının doğurduğu bir sonuç olarak başlayan uluslararası işbirliği ve etkileşim süreci, zamanla gelişerek kompleks bir yapı halini almıştır. Bu yapı özellikle ulusal paraların bir uluslararası değişim aracı rolünü yüklenmesi ile birlikte daha koordineli bir işbirliğine dönüşmüştür. Çünkü ekonomik ve mali ilişkilerin düzenli biçimde gelişebilmesi her şeyden önce, uluslararası ödeme sisteminin düzenli bir şekilde islemesine bağlıdır. Aksi takdirde mal ve hizmetlerin uluslar arası dolaşımı ciddi tıkanıklıklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum mali tıkanıkların krize dönüştüğü ülkelerde ciddi sermaye kayıpları meydana getirmekte, bu da krizin ortaya çıktığı ülke veya ülkelerin dışında kalan diğer ülkelerin ekonomilerinin de etkilenmesine yol açmaktadır.

Bu bağlamda uluslararası parasal ve mali bir kurum olan IMF'nin kuruluşunda etkili olan en temel iki olay sırasıyla 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve ardından patlak veren 2. Dünya Savaşı'dır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı

kapitalist sistemin karşılaştığı en büyük ekonomik bunalımdır. Milyonlarca insan isini kaybetmiş, ülkelerin üretimleri, milli gelirleri gerilemiş, karşılıklı ticaret büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etmeye yönelmişlerdir. Bazı ülkeler yabancı parayla işlem yapılmasını yasaklamışlardır. Sonuçta uluslararası ticaret hızla daralmış, istihdam ve yaşam standartları düşmeye başlamıştır

Dünya ekonomisinin bu büyük bunalımdan çıkışı büyük ölçüde İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'in ortaya koyduğu devlet müdahaleleri yoluyla olmuştur. Keynes 1936 yılında yayımladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı kitabında, sonradan Keynesyen ekonomi ya da karma ekonomi adıyla anılacak olan devlet müdahalelerinin ekonomiye etkilerini incelemiştir. Deflasyonist bir gelişmeden depresyona geçen kapitalist dünya ülkeleri ekonomiye devlet müdahalesi yapmak suretiyle ekonomilerini canlandırmıştır. Fakat canlanmanın ilk sonuçlarının alınmaya başlandığı sıralarda 2. Dünya Savaşı çıkmıştır. Savaşın çıkışı ise büyük ölçüde Almanya'nın ekonomik bunalımdan gördüğü zarara dayalıdır. Savaşın sonlarına doğru dünya kapitalizminin karşılaşacağı bu tür bunalımları daha kolay atlatabilmesi için uluslararası bir işbirliğine gitmenin ve bunu kurumsallaştırmanın gerekli olduğu anlaşılmıştır. Bu çerçevede likidite sıkışıklığını giderecek bir para fonu olarak IMF, ilk tasarlanan kurumlardan biridir (Eğilmez, 2002).

IMF, geçici ödemeler dengesi sıkıntıları çeken ülkelerin bu sıkıntılar nedeniyle ithalat kısıtlamalarına gitmemelerinin sağlanması için destek vermek üzere tasarlanmıştır. Çünkü dış denge kriziyle karşılaşan ülkelerin ilk başvurdukları yol ya miktar kısıtlamaları ya da tarifeler (gümrük vergileri ve benzerleri) yoluyla ithalat kısıtlamasına gitmektir. Bu yolla dış ticaret açıklarını ve dolayısıyla cari denge sorunlarını çözmeye çalışırlar. Oysa bir ya da birkaç ülkenin bu şekilde ithalat kısıtlamasına gitmesi diğer ülkelerde de benzeri uygulamaların zincirleme olarak yürürlüğe girmesine yol açarak dünya ticaret hacminin daralmasına neden olur. Bu durum ise uluslararası refah seviyesini düşüren bir gelişmedir (Eğilmez, 2002).

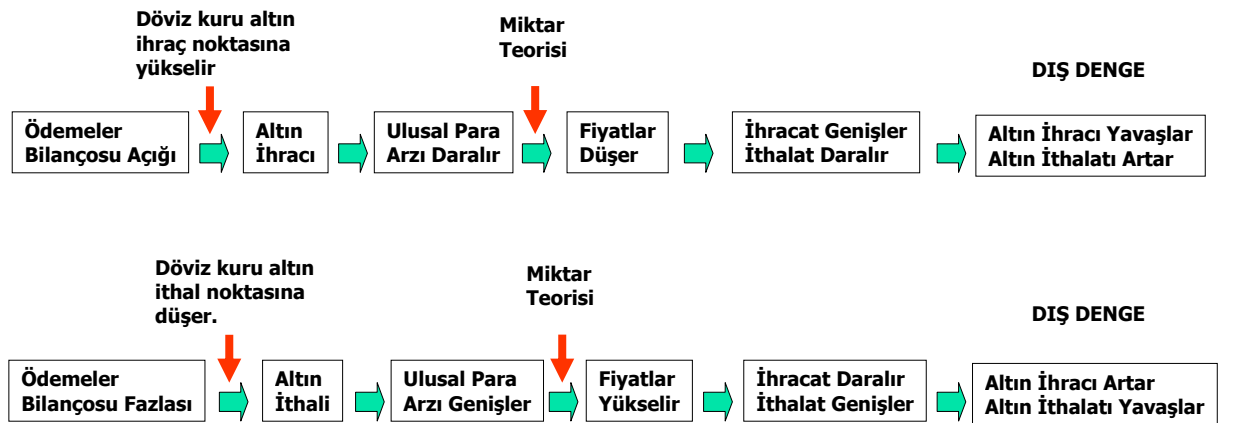
Uluslararası ticaretin hızlı gelişimine bağlı olarak para ve döviz kurları ülkelerin istihdam düzeylerini, gelir seviyelerini ve dış dengelerini etkileyebilen önemli bir politika aracı haline gelmiştir. Bu nedenle IMF'nin oluşumunda önemli bir yeri olan baslıca para sistemleri bu kapsamda sırasıyla incelenecektir.

II.2. Altın Para Standardı ve Bretton Woods

Dünya ekonomisinde 1870'lerden 1. Dünya Savası'na kadar geçen sürede altın standardı uluslararası para sisteminin temelini oluşturmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımına kadar kısmen yürürlükte kalan sistemde tüm ulusal paralar altına endekslenmiştir. Bir başka deyişle bütün para birimleri altın cinsinden tanımlanmıştır. Örneğin 1914 yılı itibariyle 1 İngiliz Sterlini 0,257 ons ve 1 ABD doları 0,053 ons altın olarak belirlenmiştir. Klasik denkleme mekanizmasını Tablo üzerinde gösterelim.

Tablo II.1.

Fiyat-Altın Para Akımı Mekanizması

Önce dış ödemeler açığı veren bir ülkenin durumunu ele alalım. Dış ödeme açığı, diyelim ki ithalatın artıp ihracatı aşmasının bir sonucu olsun. Bu durumda, söz konusu ülkede döviz kurları “altın ihraç noktası”na yükselir ve ülkeden dışarıya

fiilen ihraç edilir. (Altın ihraç ve ithal noktaları, altın para standardına has özelliklerdir. Altın ihraç noktası bir yabancı paranın karşılığı olan altın miktarının ulusal paranın kapsadığı altın miktarına bu miktar altının ülkeler arasındaki taşıma giderlerinin eklenmesi ile bulunur).

Ülkeden altın çıkışının etkisiyle ulusal para arzı daralır. Para arzındaki azalmanın gerçek miktarı uygulanan para sistemi ile ilgilidir. Eğer para basan kurum (Darphane veya Merkez Bankası gibi) çıkarttığı ulusal paraya eşdeğerde altın tutmak zorunluluğunda ise iç para arzındaki daralma, ihraç edilen altın tutarı kadar olur. Buna *tam karşılık sistemi* denir. Tersine, piyasaya çıkartılan banknot miktarının belirli bir oranı kadar (örneğin yüzde 30, yüzde 40 gibi) altın tutuluyorsa buna da *kısmi karşılık sistemi* denir. Kısmi karşılık sistemindeki iç para arzında ki daralma ihraç edilen altın miktarının birkaç katı kadar fazla olacaktır.

Para arzındaki daralma yurt içi fiyatların düşmesine neden olur. Para arzı ile fiyatlar genel düzeyi arasında dolaysız bir ilişki vardır. Şöyle ki para arzı artınca fiyatlar yükselir, para arzı düşünce fiyatlar düşer. Buna *Miktar Teorisi* denir. Miktar Teorisi $M.V = P.y$ formülüyle ifade edilir. Burada M para miktarını, V bir birim paranın yılda kaç kez el değiştirdiğini (paranın dolaşım hızını), P ülkenin ortalama fiyat düzeyini, y ise toplam işlem (milli gelir) hacmini gösterir. Bu ifadenin sol tarafı ekonomideki toplam para arzını sağ tarafı ise toplam para talebini göstermektedir. Paranın el değiştirme hızı, halkın para kullanma alışkanlığına ve toplumun ekonomik örgütlenmesine bağlı olduğundan kısa dönemde sabittir, ekonomi sürekli çalışma düzeyinde bulunduğundan toplam üretim miktarı da sabit kabul edilir. Geriye değişken faktörler olarak para miktarı ve ortalama fiyatlar kalmaktadır. O halde, dış ödeme açıklarının Miktar teorisi uyarınca iç fiyatları düşürmesi, ihraç mallarını yabancılara ucuzlatıp, ithal mallarını yerli kullanıcılara pahalılaştırır ve böylece dış ticaret bilânçosunu düzeltici ekti yaratır. Yani, ülkeden altın çıkışı azalır ve altın girişi artar. Dolayısıyla başlangıçtaki altın kaybı karşılanarak dengeye yeniden ulaşılır. Bir dış ödemesi fazlası durumunda ise mekanizma bu kez yukarıdaki anlatılanların tam tersi işler. Yani döviz fiyatları altın ithal noktasına düşer ve dışarıdan ülkeye altın girer. Bu ise Miktar teorisi'ne göre ülkenin fiyatlar genel

düzeyini yükseltir ve böylece ithalatı geliştirip ihracatı caydırır. Sonuç olarak da dış ticaret bilânçosunu bozucu etkide bulunur. Diğer bir deyişle, ülkeden altın çıkışı hızlanır ve ülkeye altın girişi yavaşlar. Kısacası, başlangıçta dış fazla sonucu biriken altın stoku erir ve denge yine kendiliğinden sağlanır. Söz konusu sistemde dış dengenin sağlanması ekonomi politikasının temel hedefidir. Altın standardında her ülke kendi parasını altına göre sabit bir oran üzerinden değerlendirdiği için, çeşitli ülkelerin paraları arasında da sabit bir kur oluşur. Dolayısı ile kurları sabit tutmak için altın para sistemi ideal bir sistemdir (Seyidoğlu, 1998: 544–588).

Ancak altın para sistemi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile büyük darbe almıştır. Bu dönemde yaşanan iflaslar neticesinde dünyada altına hücum başlamış ve altın kıtlığı belirmiştir. Altın kıtlığının yaşandığı bu dönemde altın fiyatlarının yükselmesi ile birlikte yüksek enflasyon dünyaya hâkim olmuştur. Altın rezervlerinin tükenmesi kambiyo denetimi uygulamasını gündeme getirmiş ve altın standardını uygulayan ülkeler basta İngiltere (1931) ve ABD (1933), sonrasında Fransa (1936) olmak üzere altın standardından ayrılmaya başlamışlardır. Altın standardının yıkılması, milli paraların birbirlerine dönüştürülme imkânlarını ortadan kaldırmış, bu durum uluslar arası ödemelerde çok taraflı denkleştirmelerde büyük sorunlar yaratmıştır (Karluk, 1998: 415).

Sorunların devam ettiği bu dönemlerde çıkan 2. Dünya Savaşı ve savaştan sonra artan yüksek gümrük tarifeleri ve sıkı miktar kısıtlamaları, rekabetçi devalüasyonlar dünya ticaret hacmini iyice daraltmıştır. Bu durum dünya ticaretini serbestleştirerek çok taraflı ticarete imkân sağlayacak bir uluslararası ticari ve mali sistemin esaslarını belirlemek üzere toplanılmasını zorunlu kılmıştır.

Nihayet ABD ve İngiltere'nin liderliğinde 44 ülke, ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında uluslararası bir konferans düzenlemişlerdir. Bu dönemde yaşanan olaylara bir tepki niteliği taşıyan Bretton Woods Konferansı, ülkeleri 1929 Krizinin doğurduğu sefaletten kurtararak yüksek bir çalışma düzeyi gerçekleştirmek ve rekabetçi devalüasyonları önleyecek sabit kur sisteminin oluşturulması amacına

yöneltmiştir. Bununla birlikte, Bretton Woods Konferansı 2. Dünya Savası sonrasında benimsenen ve kendi adıyla anılan ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemine temel oluşturmuştur (Ener ve Demircan, 2004, s.8).

Savaş sonrası yıllarda, ayarlanabilir sabit kur sistemi fikrinin oluşumunda ABD'nin dünya resmi altın rezervlerinin yaklaşık % 60'ını elinde bulundurması etkili olmuştur. Bu dönemde savaş mağduru ülkeler, ABD'den mal satın alma çabası içinde olduklarından, bir dolar arayışı içine girmişlerdir. Bu dönemde ABD'nin ülke dışına sermaye ihraç etmesi, bu arayışlara cevap verilebilmesini sağlamıştır. ABD dışına yapılan bu net dolar ve altın transferi, diğer ülkelerin savaş sonrasında rezervlerini yeniden oluşturabilmelerine de olanak sağlamıştır (IMF, Nisan 2005). Böylelikle ayarlanabilir sabit kur sistemine de geçilmiştir. Buna göre ABD dışındaki tüm üyeler, paralarının değerini ABD doları cinsinden tanımlamışlardır. Her ulusal paranın bir dolar paritesi olduğu ve dolar da sabit fiyattan altına bağlandığı için (1 ons=35 ABD doları) tüm ulusal paraların altın paritesi de dolaylı olarak belirlenebilir hale gelmiştir. Ayrıca ABD'nin yabancı merkez bankalarının kendisine arz edeceği dolarlar karşılığında sabit fiyattan altın satma sorumluluğuna girmesi ve aynı zamanda kendisine arz edilen altınları dolara çevirmesi zorunluluğunun getirilmesi ile Altın Konvertibilitesinin sağlanmış olması, sistemin bir diğer temel özelliği olmuştur (Ener ve Demircan, 2004:9).

Ayarlanabilir sabit döviz kuru sisteminin temellerinin atıldığı Bretton Woods Konferansında geliştirilmek istenen uluslararası ekonomik düzenlemelerin bas mimarları ise; dönemin ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White ve İngiltere Hükümetini temsilen katılan John Maynard Keynes'tir. Konferansta genel olarak bu iktisatçılar tarafından hazırlanan iki ayrı taslak üzerinde yoğunlaşmıştır.

II.2.1. Keynes Planı

Bu planda bir tür merkez bankası rolü oynayacak olan bir Kliring Birliğinin kurulması öngörülmüş ve birliğin temelleri; uluslararası ödemelerde kullanılacak "bancor" adı verilen bir hesap birimi ile işlemlerin yapılmasına dayandırılmıştır.

Altın cinsinden belirlenecek olan değeri sabit kabul edilen “bancor”un altına konvertibilitesi olması, üye ülkelerin altın karşılığında Birlikten “bancor” alabilmeleri ve borç alacak ilişkilerini düzenlemek amacıyla gerekli aktarımların yapılabilmesi belirlenen diğer nitelikler olmuştur (Güran ve Aktürk, 1992:34).

Bu plana göre uluslararası rezerv gereksinimlerini, uluslararası ödeme aracı olan “bancor” karşılayacak ve Birliğe katılan ülkelerin paraları da “bancor” cinsinden tanımlanacaktır. Kliring Birliğine üye olan her ülke için bir kota belirlenecek ve dış açığı olan bir ülke kotasına bağlı olarak Birlikten kredi kullanabilecektir (Yeager, 1968:141).

Keynes Planında döviz kuru sistemi konusunda açık bir öneri getirilmemiştir. Ancak, kur ayarlamalarının Birliğin denetiminde olacağını belirtmesi, ayarlanabilir kur sisteminin temel alındığını göstermektedir (Ener ve Demircan, 2004:10).

II.2.2. White Planı

White Planı temelde, IMF ve Dünya Bankası şeklinde iki ayrı kuruluşun oluşturulması ve doların altına karşı konvertibilitesinin korunduğu, dolar merkezli bir “sabit kur” sisteminin yaratılması fikrini içermektedir. White planına göre milli paralar % 1 oranında dalgalanabilecek ve üye ülkeler % 10’dan daha yüksek bir devalüasyona ancak IMF’nin iznini alarak başvurabileceklerdir (Ganitsen de Vires, 1986:8). Çünkü White, ancak dış ödemeleri yapısal olarak açık veren ülkelerin kur ayarlaması yapması gerektiğini düşünmüştür. Planda para birimi, sabit altın paritesine dayanan “unitas” (1 unitas=10 dolar) olarak belirlenmiştir (Ener ve Demircan, 2004: 10).

Yukarıda değinilen farklılıklara rağmen, bu iki plan özünde birbirinden çok farklı değildirler (Helleiner, 1994: 26). Bununla beraber konferansın sonucunda ABD’nin etkisi ile White’ın görüşlerinin ağırlıklı olduğu karma bir Bretton Woods Sistemine karar verilmiştir. Böylece dış açık veren ülkelere yaptırımların

uygulanabilmesini sağlayacak bir uluslararası örgütün kurulmasının temelleri atılmıştır.

II.3. IMF'nin Kuruluşu ve Amaçları

IMF, 45 ülkenin imzaları ile 27 Aralık 1945'de Bretton Woods Konferansında kabul edilen esaslar üzerine Washington'da kurulmuş ve 1 Mart 1947'de de finansal operasyonlarına başlamıştır. Kurumun esasları Ana Sözleşme ile kararlaştırılmıştır. IMF'nin kuruluş amacı Ana Sözleşmede; "Uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak; uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak; çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak; ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini alma kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak; üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmek" (IMF, Şubat 2004) olarak belirlenmiştir.

Bretton Woods Konferansına katılan 44 ülkeden 39'unun yanı sıra 6 yeni ülke daha 1945'te IMF Ana Sözleşmesini onaylayarak IMF'nin kurucu üyeleri olmuşlardır. Bu ülkelerin ardından, IMF'nin üye sayısı 10 yıl içinde 58'e, 1965'te 100'e çıkmıştır. 1975 ve 1985'te de sırasıyla 130 ve 150'ye yaklaşan üye ülke sayısı, 1997'de 181 olarak gerçekleşmiştir. Son dönemde 3 ülkenin daha katılımı ile 2005 yılı sonu itibariyle IMF'nin üye sayısı 184'tür. Bretton Woods Konferansına katılan Türkiye ise, IMF'ye kurucu üye olarak katılmamıştır. Türkiye'nin IMF'ye katılması, IMF'nin finansal operasyonlarına başladığı tarihten 10 gün sonra yani 11 Mart 1947'de gerçekleşmiştir. Her ülke IMF'ye üye olabilir. Bunun için IMF Ana Sözleşmesini kendi parlamentosunda onaylayarak uluslararası anlaşma haline getirmesi ve kendisine düşen kotayı IMF'ye ödemesi (ya da ödenmesi zorunlu bölümünü ödeyip kalanını taahhüt etmesi) gerekmektedir. Ülkeler IMF'ye iki farklı türde üye olabilirler: Üye ülke sermaye hareketlerinde bir kısıtlamaya gidiyorsa IMF Ana Sözleşmesinin 4. Maddesi statüsünde, sermaye hareketlerini serbest bırakmışsa IMF Ana Sözleşmesinin 8. Maddesi statüsünde üye. IMF'nin hedeflerinden birisi de üyelerinin 8. Madde statüsünde buluşmalarını; yani sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir konuma gelmelerini sağlamaktır. 11 Mart 1947'de IMF'ye Ana

Sözleşmenin 4. Maddesi çerçevesinde, yani kambiyo kısıtlamaları uygulayan bir statüde üye olan Türkiye, 3 Nisan 1990'da IMF Ana Sözleşmesinin 8. Maddesi, yani sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke statüsünde üye konumuna gelmiştir.

II.4. Bretton Woods'un Yıkılışı

Ülkelerin ulusal paralarını, ABD dolarına endekslemeleri ile başlayan Bretton Woods Sistemi dolar kıtlığı sebebiyle önceleri sorunsuz işlemiştir. Fakat ABD'nin dış açık vermeye başlamasıyla 1950'lerde dolar kıtlığı ortadan kalkmıştır. Üstelik Avrupa ülkeleri kendi paralarını da diğer paralarla tedavül edilebilir hale getirmişlerdir. Böylece dolar kıtlığı 1950'lerin sonuna doğru dolar bolluğuna dönüşmüştür. 1960'larda ise giderek artan sayıda ülke ABD dolarının artık altın kadar değerli olmadığına dair endişelerini yansıtırca ellerindeki dolarları altınla değiştirmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Öte yandan Bretton Woods Sisteminin "Triffin İkilemi" diye adlandırılan ve sistemin doğasından kaynaklanan bir kusur barındırdığı iktisatçılarca tartışılmaya başlamıştır. Bu kusur temelde "yetersiz rezerv büyümesi" sorunudur. Çünkü ABD doları uluslararası döviz rezerv varlığı olduğu sürece, dünya mali ve ticari hacminin artması dolar arzının da artmasını gerektirecektir. Artan dolar stoku ABD ödemeler dengesinin sürekli açık vermesini gerektirmekte ve bu açığın kendisi de doların değerine bir tehdit unsuru oluşturur hale gelmiştir. Bu durum zaman içinde dolarları resmi olarak ellerinde bulunduran ülkelerin, rezervlerinin göreceli değerinin altının değerine göre düşeceği endişesini taşımaya başlamalarına yol açmıştır. Bu sistemde dolara alternatif rezerv artış kaynağı altın üretiminin artırılmasıdır. Savaş sonrası global rezerv artışlarının önceleri dörtte üçünden fazlası altın ile sağlanırken, bu oran 1960'ların ilk yarısında önce dörtte bire, daha sonra da negatif değerlere kadar düşmüştür. Gittikçe azalan altın arzı ve üretim artışı imkânının zayıf görünmesi, ABD ve gelişmiş Avrupa ülkelerinin Londra altın piyasasına müdahale ile koruma yoluna gittiği altın fiyatları üzerinde baskı yaratmıştır.

Bu durum, altın piyasasının ikiye bölünmesine yol açmıştır:

- İşlemlerin resmi fiyattan yürütüldüğü resmi bir piyasa,

- Artan fiyatların arz ve talebe göre belirlendiği özel bir piyasa.

Piyasadaki ikiliğe ve sistemdeki yetersiz rezerv büyümesi sorununa çözüm; resmi rezervlerdeki dolarları ve altını destekleyecek uluslararası bir rezerv varlık yaratılması fikri olmuştur. Bu doğrultuda ABD yeni bir para biriminin dolara rakip olabileceği endişesiyle IMF nezdindeki mevcut otomatik çekme hakları (altın transi) sisteminin geliştirilmesi üzerinde dururken, bazı ülkeler yeni para birimi fikrini desteklemiştir. Böylece, 1960 ortalarında tartışılan bu projede, bir grup ülke, dolar yerine geçecek bir para birimini desteklerken diğer bir grup ülke ise altın yerine geçecek farklı bir para birimini savunmuştur. Altın hem iç ekonomik işlemlerde kullanılan bir ulusal para, hem de bir uluslararası ödeme aracı fonksiyonu görüyordu. Her ülkenin parasının değeri altın cinsinden tanımlandığı ve altının ithal ve ihracı serbest bırakıldığı için, ulusal paralar otomatik olarak sabit kurlardan birbirine bağlanmış oluyordu. Dolaşımdaki para da ya doğrudan doğruya altın sikkelerden ya da altına dönüştürülebilen “kağıt paralar”dan (banknot) oluşuyordu. Kağıt para kullanılması sistemi işleyişi bakımından bir farklılık yaratmıyordu. Çünkü paralar, altın karşılığı olan sabit fiyatlardan istenildiğinde altına dönüştürülebiliyordu.

Bu tartışmaların sonunda ise iki grubu da memnun eden ile "Özel Çekme Hakları" (SDR) fikri doğmuştur. Akabinde altın ve döviz rezervlerini gerekli miktarlarda desteklemek amacıyla yeni bir uluslar arası rezerv varlık olarak SDR'nin yaratılması projesi, IMF Yönetim Kurulunun 1967 yılındaki Rio de Janeiro toplantısında kabul edilmiş ve ilk olarak 1970 yılında üye ülkelere SDR tahsisatı yapılmıştır. SDR tahsisatının ardından; dünyada ödemeler dengesi sorunlarının artması, ABD dolarına karşı duyulan güvenin azalması, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ve tüm bu sorunların mevcut sistem içinde çözülememesi, Bretton Woods Sisteminin 1973 yılında çökmesine neden olmuştur (Binay, 2004:7).

Bretton Woods Sisteminin temel aksaklıkları genellikle beş temel grupta toplanabilir. Dış denkleşme sorunu, likidite sorunu, güvensizlik sorunu, emisyon kazançları (seignorage) sorunu ve az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunu.

Dış denkleşme sorunu: Bretton Woods Sistemi'nin sabit kur özelliği, uygulamada döviz kurlarına adeta bir dokunulmazlık kazanmıştır. Dolayısıyla, hükümetler devalüasyonu kullanmaktan kaçınmışlar ve bir takım önlemlerle dış açıkları baskı altına alma yoluna gitmişlerdir. Devalüasyon etkin bir biçimde kullanılamayınca geriye daraltıcı para ve maliye politikası ile dış ticaret ve kambiyo kısıtlamaları gibi önlemler kalmıştır. Dış ticaret ve kambiyo kısıtlamaları serbest ticaret mantığına ters düşmektedir. Para ve maliye politikası ile toplam harcamaları değiştirerek denkleşmeyi sağlamanın da kendine özgü zorlukları vardır. Örneğin dış ticaret kesiminin ulusal ekonomi içindeki payı göreceli bakımdan küçük olan ülkelerde, bir dış ödeme açığını kapamak için toplam harcamaların çok büyük ölçülerde kısılması gerekir ki, bu da ülkelerdeki işsizlik sorunun önemli ölçüde arttırır. Bunlardan ayrı olarak Bretton Woods Sistemi denkleşmeni yükünü, açık veren ülkelerin sırtına yükler. Ödemeler bilânçosu açık veren bir ülke, önce sahip olduğu rezervleri kullanacak, sonra da öteki ülkelerden ve IMF'den kısa vadeli borç alarak bu açıkları finanse etmeye çalışacaktır.

Likitide sorunu: Sabit kur rejiminde dış açıkları finanse etmek için uluslararası rezervlere gerek duyulur. Çünkü açık veren ülkede döviz talebinin döviz arzını aşması durumunda kur yükselme eğilimi göstermektedir, bunu önlemek için de merkez bankası piyasa müdahale edip döviz satması gerekecektir. Ülkelerin bulundurdukları dış rezervlerin toplamına *uluslararası likitide* denir. Sistemin temel rezerv araçları ve altın ve Amerikan doları idi. Fakat altın, üretiminin yetersizliği ve sanayideki yaygın kullanım alanları nedeniyle, giderek büyüyen uluslararası likitide ihtiyacına cevap verecek durumda değildi. O bakımdan likitide ihtiyacı, zorunlu olarak amerikan doları ile karşılanmıştı. Ayrıca, Amerika'nın dış ödeme açıkları bir yandan bir yanda likitide artışı sağlarken diğer yandan da dolara olan güveni sarsmış, böylece dünya çapında istikrarsızlıklara neden olmuştur.

Güvensizlik sorunu: Sistemin temelini altına dayalı olması, diğer yandan ABD'nin sınırsız dış açıklar vermesi, günün birinde ABD'nin yabancı merkez bankalarına tanıdığı doların altın konvertibilitesini sürdüremeyeceği beklentisini doğurmuş, bu da remimsi altın fiyatlarındaki olası bir yükselişten yararlanmak üzere altın spekülörlerini harekete geçirmişti. Kısacası sistemin temeli olan sabit kur

uygulaması (altın veya dövize göre) güvensizlik sebebiyle spekülasyonu özendiren bir mekanizma gibi etkide bulunuyordu.

Emisyon Kazançları sorunu (seignorage): Madeni paraların bir “reel üretim maliyeti”, bir de “paralık değeri” (üzerinde yazılı olan değeri) bulunmaktadır. Altın standardının uygulandığı dönemlerde altın madenin üretim maliyetinden yüksek olan paralık değeri farkı, bu paraları çıkartan ülkelerin kral ya da hükümdarlarına (senyölere) gidiyordu. O yüzden buna “seignorage hakkı” denmiştir.

Günümüzde kâğıt para standardı geçerlidir. Dolayısıyla, merkez bankalarının para basması, net olarak basılan paranın değerine yakın miktarda mal ve hizmet temsil etmektedir. O bakımdan seignorage söz konusu değildir. Kağıt para rejimlerinde “seignorage” yerine emisyon kazançları terimi kullanılır. Bu sorun ABD’nin rezerv para ülkesi olarak elde ettiği ayrıcalık sonucu ortaya çıkmıştır. ABD dışındaki ülkelerin, uluslar arası likitede sağlayabilmeleri için önce mal ve hizmet ihraç etmeleri gerekir. Oysa dünya merkez bankası olarak ABD açısından böyle bir zorunluluk yoktur. Dolayısıyla, dolar basmanın sifıra yakın olan maliyetini ile bu dolarları kullanarak elde ettiği yabancı mal ve hizmetlerin değeri arasındaki fark, ABD’nin seignorage kazancını oluşturur. Buna karşılık ABD’nin ilk sorumluluğu yabancı merkez bankaları tarafında kendisine sunulan dolarları altına çevirmekten ibaretti. 1960’lardan sonra bu yükümlülük fiilen sona erdi. Şuan tek sorumluluğu şudur; yabancıların elindeki dolarlar ABD’nin bu ülkelere karşı borçlarını temsil ederler. Dolayısıyla ABD yabancıların ödemelerini finanse etmek için bu ülkeye sunacakları dolarları geri almak zorundadır. Zaten dolar bu ülkenin ulusal parası olduğuna göre bu parayı kabul etmeme diye bir sorun olamaz.

ABD’nin verdiği dış ödeme açıkları, bu ülkenin yabacılardan faizsiz kredi alması gibidir. Yabancıların dolar stoklarını ellerinde tutma süreleri uzadıkça, ABD’nin kazançları da o ölçüde artar. Bu ayrıcalık, doların uluslararası ödeme aracı ve ya rezerv para olmasında kaynaklanır. Görüldüğü gibi, seignorage kazançları Bretton Woods Sistemi’nin uygulandığı dönemler olduğu gibi, bugün de söz konusudur. Avrupa Birliği ülkeleri yeni oluşturulan Euro’dan da bir uluslararası

ödeme aracı ve rezerv para olarak kullanılmasını, böylece de kendileri için bir senyorej kazancı yaratmasını beklemekte idiler.

Az Gelişmiş Ülkelerin Kalkınma sorunu: Sistemin temel felsefesi olan serbest ticaret ve sınırsız konvertibilite, o dönemlerde çoğu gelişmekte olan ülkenin ekonomik gerçeklerine ters düşüyordu.

Serbest kur sistemini uygulanması, ulusal paraların kolayca birbirine dönüştürülmesi gerektirir. Buna kısaca konvertibilite denir. 1980'li yıllardan sonra serbest kur sistemine geçme girişimlerinde buluna Türkiye, ulusal paranın, yani TL'nin, konvertibl para olduğunu açıklamıştır. Ancak bir ulusal paranın gerçek anlamda konvertible sayılabilmesi için ilgili hükümetin bu şekilde kendi ulusal parasını konvertibl etmesi yetmez. Bunun için bazı önemli şartların sağlanması gerekir. Bunların başında, parası konvertibl olmuş ülkenin ulusal ekonomisinin istikrarlı, işsizlik ve kronik dış açık ve kamu kesimi açığı gibi ekonomik sorunları bulunmayan bir ekonomi olması; buna bağlı olarak da, ulusal parasının genel ödemelerde kabul gören bir para olması gerekir.

Bretton Woods'un yıkılması ile birçok ülke gözetimli dalgalanmaya geçmiştir. Bu yeni sistemde kur önceden belli değildir ve müdahaleler sadece Merkez Bankasının sapmaları tehlikeli bulunduğu durumda gerçekleştirilmektedir. Üye ülkelerin gözetimli dalgalanmaya ilişkin bu yeni kur sistemini benimsemeleri, IMF ile olan ilişkilerini bir süreliğine zayıflatmıştır. Ancak dünya ekonomisinde yaşanan petrol krizi, uluslararası finansal sisteme gözcülük görevini üstlenen ve sorunların çözümüne ilişkin mekanizmalar üreten IMF'nin faaliyetlerini ve etkinliklerini artırarak devam ettirmesine yol açmıştır. İlk olarak gelişmiş ülkelerde iki önemli soruna; işsizlik ve enflasyona (stagflasyon) yol açan petrol krizi, az gelişmiş ülkeleri de etkileyerek global bir kriz halini almıştır. Dünyada toplam talep düzeyi gerilemiş ve buna ek olarak gelişmiş ekonomilerde yaşanan enflasyon, az gelişmiş ülkelerin ithalatını çok pahalı hale getirmiştir. Belirtilen bu iki unsurun bir araya gelmesi ile az gelişmiş ülkeler, ödemeler dengesi sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının büyümesi bu ülkelerin dünya finans piyasalarında yaptıkları fon taleplerini artırmıştır. Başlangıçta bu fon alışverişi herhangi bir sorun yaratmamıştır. Ancak söz konusu ülkelerin içinde buldukları olumsuz koşulların sürmesi neticesinde alınan fon ve krediler vade bitimlerinde geri dönmemeye başlamış ve bu durum bir borç krizinin temelini oluşturmuştur. Böylelikle, dünya ekonomisinde ülkeler ve finans kurumları arasındaki borç alışverişlerinin düzenlenmesi ihtiyacı belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır (Binay, 2004:41).

Hatta IMF, 1977'den sonra sadece gelişmekte olan ülkelere borç verme kararı almış ve 1978'deki anlaşma maddelerinde ikinci bir değişiklik ile de dünyanın en önde gelen borç verme kurumuna dönüşmüştür. İşte günümüzde IMF'yi tarihinde gördüğü en aktif rolü üstlenmesine yol açan “gözetim”, “yapısal uyum kredisi” ve bunun yanında, gelişmekte olan ülkelerin “borç bunalımını yönetme” faaliyetleri, bu dönemdeki değişiklikler sonucunda gelişmiştir (Arın, 1995:544–558).

1980'lerde birçok gelişmekte olan ülkenin yabancı mali kuruluşlara olan borçlarını ödemedeki krize düşmesi ve dünya bankacılık sisteminin çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalması ile IMF'nin borç bunalımını yönetme faaliyeti ön plana çıkmıştır. Günümüzde de IMF, tümüyle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak uzun dönemli mali kaynak sağlamaktadır. Bu kaynakların amacı; kapalı ekonomileri rekabete açıp liberalizasyon sürecine sokarken, beraberinde mali istikrarı da sağlamaktır. Bu sayede hem üreticiler dış rekabete açık hale gelecek, hem de özel ve yabancı yatırımcıların önündeki engeller kaldırılmış olacaktır. Bu süreçte IMF'ye düşen görev ise sisteme gözcülük etmek ve sistemde meydana gelen sorunların çözümüne ilişkin mekanizmalar üretmektir.

1973 yılının Mart ayında başlıca sanayileşmiş ülkeler paralarını Amerikan doları karşısında dalgalanmaya (tek tek veya Avrupa Topluluğu'nda olduğu gibi birlikte) bıraktılar. Böylece de sabit kurlu Bretton Woods Sistemi yıkılmış oldu.

Bu durumda serbest dalgalanmaya geçmek, başlıca sanayileşmiş ülkeler için hemen hemen tek seçenek olmuştur. Çünkü uygulayabilecekleri, önceden hazırlanmış, anlaşmalara dayalı bir para sistemi yoktu. Ancak yine de dalgalı kur uygulamalarının kısa süreli olacağı düşünülüyordu; ilerde, de geniş kapsamlı bir uluslararası düzenleme yapılacağı bekleniyordu. Ülkeler bu uygulamadan fazla şikâyetçi olmadıklarını için yeni sistem kurulması fikri güncelliğini yitirmiştir.

Bugün dünyada bütün ülkeler tarafından paylaşılan, uluslararası anlaşma ile hazırlanmış, tek kur sistemine bağlı bir uluslararası para sistemi yoktur. Bunun yerine, sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine kadar değişebilen ve ülkelerin kendileri tarafından seçilen, farklı sistem ve uygulamalar vardır.

Uluslararası Para Fonu (IMF), uluslararası mali ilişkileri düzenleme görevini sürdürmektedir. Ancak, Bretton Woods sistemi'nin yıkılmasından sonra üye ülkelerin farklı kur uygulamalarına yasallık kazandırmak için, IMF'nin kuruluş yasasında bir değişiklik yapılmış bu değişiklikle, belirli ilkelere uymak şartıyla, dileyen üyenin dilediği kur sistemini benimseyebileceği resmen kabul edilmiştir.

Bugün ülkelerin döviz kurlarına ilişkin uygulamaları, sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturur. Bu farklı uygulamalar IMF tarafından sınıflandırılmıştır. IMF'nin yaptığı bu yeni sınıflandırma, üye ülkelerin döviz kuru rejimleri ile bununla ilişkili olarak uygulanan para politikalarının birlikte gruplandırılması esasına dayanır. (Bu yeni sınıflandırma 2000 yılında itibaren uygulanmaya başlamıştır.)

Böylece kur uygulamalarına daha büyük bir açıklık getirilmesi ve aynı para politikaları ile uyum sağlayacak, farklı kur rejimlerinin açıklıkla gösterilmesi amaçlanmıştır. IMF'nin yeni sınıflandırmasında kur rejimleri şu gruplara ayrılıyor;

1. Döviz Kuru Rejimleri

- **Yasal Ulusal Parası Bulunmayan Ülkelerde Kur Rejimleri:** Bu gruptaki ülkeler yasal bir ulusal para birimine sahip değildir; bir kısmı parasal bir birliğe üye oldukları için ortak para birimini kullanırlar. Bunun benimsenmesi, para politikası üzerindeki tüm denetimden vazgeçilmesi anlamına gelir, çünkü sistem ulusal para otoritelerine bağımsız para politikası izleme konusunda hiçbir esneklik tanımaz.

- **Para Kurulu Düzenlemeleri:** Para kurulu, ulusal paranın sabit bir kur üzerinden dövize dönüştürülmesi esasına dayanan ve emisyon kurumunun (Merkez Bankası) bu yasal zorunluluğu karşılamak üzere sıkı kısıtlamalara tabi tutulduğu bir sabit kurdur. Sistemde ulusal para, ancak ülkeye döviz girişi karşılığında çıkarılır. Dolayısıyla sistemde merkez bankası, para arzını denetlemek, kredilerde son başvuru makamı olmak gibi geleneksel para politikası fonksiyonlarını yerine getiremez.

- **Geleneksel Sabit Kur Uygulamaları:** Ülke ulusal parasını bir büyük yabancı ülke parasına veya bir yabancı paralar sepetine bağlar. Bu sistemde döviz kurlarının merkez bir kur etrafında %1'lik dar sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilir. Her bir yabancı paraya ülkenin mal ve hizmet ticareti veya sermaye akımlarının dağılışı ölçüsünde ağırlıklar verilir. SDR ve ECU gibi standart para sepetleri veya hesap birimleri bu amaçla kullanılabilir.

- **Sürünen Pariteler:** Ulusal paranın değerinde, önceden ilan edilen sabit oranlarda periyodik olarak veya belirli istatistik göstergelerin (ticaret ortaklarıyla karşılaştırmalı geçmiş dönem enflasyon oranları, ülkenin hedef aldığı enflasyonla başlıca ticaret ortaklarının beklene enflasyon oranları arasındaki farklar, gibi) sonuçlarına göre ayarlamalar yapılır. Bütün ayarlamalar gerçekleşen ve beklenen enflasyona göre yapılır.

- **Sürünen Bantlar İçinde Değişen Kurlar:** Ulusal paranın değeri, merkezi bir kur etrafında belirli dalgalanma marjları içinde sürdürülür. Merkezi kurlarda önceden duyurulan göstergelerin sonuçlarına bakılarak belirli aralıklarla ayarlamalar yapılır. Kurdaki esnekliğin derecesi bantların genişliğine bağlıdır.

- Kur Değişmelerinin Önceden Belirlenmemiş Olduğu Yönetimli Dalgalanma: Para otoritesi, kurlarla ilgili önceden belirlenmiş bir hedef olmadan döviz piyasasına müdahale ederek kurları etkilemeye çalışır. Bu ise ödemeler bilânçosu, uluslararası rezervler dikkate alınarak yapılabilmektedir.

- Bağımsız Dalgalanma: Döviz kurları piyasa güçlerinin işleyişine bağlıdır. Döviz piyasasına yapılan müdahaleler, fiyat dalgalanmalarını yumuşatmaya ve gereksiz dalgalanmaları önlemeye yöneliktir, ve kur düzeyi ile ilgili değildir.

2. Para Politikalarının Sınıflandırılması

IMF sisteminde üye ülkeleri uyguladıkları döviz kuru rejimleri bu ülkelerin para politikaları ile ilişkili olarak sınıflandırılır.

- Döviz Kuruna Demirleme: Döviz kurunu daha önceden belirlenen düzeyde veya belirli sınırlar arasında tutmak üzere, döviz alım-satım yaparlar. Bu rejim; bağımsız bir ulusal para birimine sahip olmayan ülkelerin kur rejimlerini, para kurulu düzenlemelerini, bantlı/bantsız sabit ve sürünen pariteleri kapsar.

- Para Arzına Demirleme: Parasal otorite elindeki araçları, para arzının (rezerv para, M1,M2) hedeflenen bir oranda büyümesini sağlamak amacıyla kullanır.

- Enflasyonu-Hedef Alma Uygulamaları: Orta vadeli enflasyon hedefi ile bu amacı gerçekleştirmek üzere para otoritesinin yapacağı kurumsal düzenlemeler önceden kamuya açıklanır.

- IMF- Destekli veya Diğer Para Programları: Para programı ve kur politikasının, ülkenin uluslararası rezervlerine taban (ya da ulusal varlıklarına tavan) oluşturacak biçimde uygulanması esasına dayanır. Net yurtiçi varlıklar üzerindeki tavan, merkez bankası işlemleri ile toplam para arzını sınırlandıracağından, para arzındaki artışlara hedef belirlemesi uygulamalarını da kapsar.

Sonuç olarak bugün dünyada tek bir sistem değil, çeşitli sistemleri kapsayan karma uygulamalar vardır. oğunluğu ufak ülkelerden oluşan bir grup ülke parasını dolar gibi bir başka ülkenin parasına bağlarken, bazıları da para sepetlerine bağlamayı tercih etmişlerdir. Geniş bir ülkenin parası ise bir başka ülke bağlanmakla birlikte geniş marjlar içerisinde dalgalanmaktadır. Diğer bir grup ülke ise parasını serbest piyasanın işleyişine bırakmış, ancak merkez bankası müdahaleleri ile aşırı dalgalanmaları önlemeye çalışmaktadır. Bu sistemlere aynı zamanda yönetimli dalgalanma adı verilir.(Seyidoğlu, 2001: 532–593)

III. BÖLÜM

Türkiye’de 1946–1980 Dönemi ve Uygulamaya Konulan IMF Kökenli İstikrar Politikaları

III.1 İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Ekonomisi ve IMF’li Yıllara Geçiş Dönemi (1940–1950)

Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmemiş, ancak savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığı ile yaşamıştır. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayileşme programları, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması yüzünden tümüyle ertelemiştir. Böylece 1930 yılından sonra devlet eliyle yapılan yatırımların getirdiği ilerleme bir kez daha sekteye uğramıştır.(Yerasimos,1980:701)

Bu dönemdeki ekonomik gerileme Tablo 1’ de görüldüğü gibi tüm sektörlerde kendisinin hissettirmiştir. Tüketim çok azalmış, ithalat düşmüş, devletin para ihtiyacı artmış, emisyon artmıştır. Hiçbir yeni yatırım yapılamamış Türkiye, olası tehlikelere karşı önlem olarak ordunun uyanık bekletilmesi çerçevesinde tüm çabalar askeri varlığın güçlendirilmesi yönünde olmuştur.(Başol, 1994:64)

Tablo III.1

Savaş Yıllarında GSMH ve Sektörel Hâsılalar (1938 faktör fiyatları ile)

.	1938–1939	1942–1943	1944–1945	Dönem başı ve sonu değişme (%)
Tarım	788	735,5	559,5	-29
Sanayi	343,5	311,5	267	-22,3
Diğer Sektörler	843,5	669,5	657,5	-22,1
GSMH	1975	1746,5	1484	-24,9
Kişi Başına GSMH	114,5	95,5	79,4	-30,7

Kaynak: Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, s.87

Bu dönemde ayrıca, savaş ortamının üretim miktarı üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı ve buna bağlı olarak arz düşüklüğünden kaynaklanan “obsidioanal enflasyon” yükselişe geçmiştir.(Parasız, 1998:58)

1930’lu yılların başında Türkiye’de devletçilik ilkesiyle ilgili geniş bir fikir yelpazesi oluşmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde farklı nitelikteki devletçilik anlayışlarının ortak noktası devletin sanayi alanında yapacağı, tüm girişimlerin bir plan çerçevesinde yapılması yönündeydi.

Bir plan yapılması fikri, 1931 yılı sonlarıyla 1932 yılı başlarında tartışılan konular arasında önemli bir yer kazanmıştır. Türkiye’de plan düşüncesinin böyle bir gelişim göstermesinde, ekonomik bunalım dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaygınlaşmasının yanında, Sovyetler Birliği’nde planlama ve plan uygulaması çalışmalarının kısa sürede ve oldukça fazla başarı göstermesi, kapitalist ülkelerde devlet müdahaleciliğinin planlı şekilde yürütülmesi tartışmalarının başlaması gibi faktörlerin önemli etkileri olmuştur.

Türkiye’de planlamaya yönelik ilk hazırlık çalışmaları 1927 yılına kadar geri götürülmektedir. Bu yıllarda Sovyetler Birliği’nden sağlanan katkılarla, Türk tarımının ürünleri ve unsurlarını bilimsel olarak ortaya çıkarmak için yapılan araştırmalar dört yıl sürmüş ve sonunda “Zirai Türkiye” adı altında 900 sayfalık bir eser halinde yayınlanmış ve hükümete sunulmuştur.Bu çalışma, Türk tarım ürünlerinin coğrafi kaynak ve biyolojik nitelikleri ile ıslah edilmesi yönünden yapılması gerekenleri araştırmalarla ortaya koyuyordu (Aydemir,1984:415).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nı oluşturacak olan raporlar, Ocak 1933’te Celal Bey’in İktisat Bakanlığı döneminde tamamlanarak başbakanlığa gönderilmiştir. Bu plan başlıca iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısımda dokuma, maden, selüloz, seramik, kimya sanayi dallarında kurulması önerilen yirmi fabrika hakkında raporlar, ikinci kısımda ise İktisat Vekaleti’nin yeniden kurulması için yapılan öneriler yer almıştır (Aydemir,1984:384).

Bu ilk sanayi planının amacı öncelikle ithalatımızda yer alan fakat hammaddeleri yurtiçinden karşılanabilecek olan bazı sanayi kolları ve ünitelerine, devlet gücü veya mümkün olan yabancı yardımlarla kurmaktır (Öztürk,1995:88).

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, bir kısmi plan, hatta belki bir yatırım programı niteliğindedir (Karlık,2001:246). Planın tüm ekonomi açısından asıl amacı tüketim malları üretiminde belli artışlar sağlamaktır. Bu tüketim malları, daha önce hemen tümüyle ithal edilmekteydi.

Bu plan bir “ithal ikamesi” aracı olarak düşünülmüştür (Aypar,1982:81). İthal ikamesi politikasının amacı yerli sanayii dış rekabetten korumaktır. Bu anlamda Türk sanayi yapısının bir karakteristik özelliği haline gelen ithal ikameci yapı devlet eliyle ve bu planla başlatılmıştır denilebilir. Daha sonra uygulamaya konulan ve “karma ekonomik sistem” olarak ele alınacak planlı dönem de de hem özel sektör, hem hem kamu kesimi için “öncelikle yatırım alanları” belirlenmiştir (Kuyucuklu,1986;167-200). Ancak 1930’lar itibariyle özel sektörün gelişmediği ve hatta üretim alanında yer alacak bir sermaye birikimine sahip olmadığı düşünülürse, ilk devletçilik uygulamalarının iktisadi açıdan kamu teşekküllerinin kurulmasının ağırlıklı olarak kendini göstereceği tespit edilebilir (Salepçioğlu ,1999;250-254).

Ekonomik anlamda devletçiliği, “karma ekonomik sistem” içinde düşünmek ve tanımlamak gerektiği ilk bölümde ele alınmıştır. 1930’lu yılların uygulamalarında bir yandan devletin, diğer yandan özel sektör yatırımlarının oluşmasına yönelik bir yapı gösterdiği de ifade edilebilir. Devletin planlı sanayileşme yolunu başlatması Türkiye’nin sanayileşme çabalarına önemi başarılar sağladığı da tekrar vurgulanabilir. Planda temel ilke olarak yerli hammaddeye dayalı üretimi özendirilen bir tutum vardır .Üretim malları ve ara malları üretimi ile yeni istihdam alanlarının ve olanaklarının yaratılması ve demiryolları ile denizyollarındaki fazla kapasitenin kullanılmasına yönelinmesi gibi hedefler de hedefler olarak gösterilebilir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın esasları şöyle söylenebilir: (Afetinan,1972:16)

1. Esas hammaddeleri ülkede yetişen veya şimdilik yetişmemekle beraber kısa zamanda içerde temini mümkün görünen sanayi kolları ele alınmıştır.
2. Bunlar büyük sermaye ve teknik kuvvete ihtiyaç gösteren sanayiden olduklarından, kuruluşları devlete veya milli müesseselere bırakılmıştır. Bu sanayimize tarım alanında da dengeli bir faaliyet zemini yaratacaktır.
3. Kurulmasına karar verilen sanayinin, İstihsal (üretim) kapasitesi ülke ihtiyaç ve tüketimiyle orantılıdır)kükürt, gülyağı ve süngerden başka.

Birinci plana göre ancak yirmi fabrika kurulması teklif edilmiştir. Bu planda teklif edilen sanayi kolları şunlardır:

- a) Dokuma Sanayi (pamuk, kendir, yün)
- b) Maden Sanayi (Demir, semikok kömürü, kömür müştakları, bakır, kükürt)
- c) Selüloz Sanayi (selüloz, kâğıt ve karton, suni ipek)
- d) Kimya Sanayi (zaçyağı, klor, sudkostik, süper fosfat)

Elektrifikasyon işleri, kurulacak “Elektrik İşleri Etüt İdaresi” ve “Altın, petrol arama işleri” de “Maden Arama Umum Müdürlüğü” elinde toplanması, teknik öğretimin ise Maarif Vekaleti’nce düzenlenmesi öngörülüyordu (Aydemir, 1984:415).

Bu sanayi kuruluşlarının kurulmasına geçilirken bunlarla ilgili yatırım mallarının toplam miktarı ithalatımızda 64.744.000 TL’lik bir hacim oluşturuyordu. 1930 yılında toplam ithalatımız 147.533.708 TL idi. Böylece yeni kurulacak sanayi tesislerinin maliyeti, toplam yıllık ithalatımızın yarısı kadar bir miktar tutuyordu.

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme planına göre 1933’te kurulan Sümerbank’a 1936’da verilen işler şunlardır: 1. Bakırköy Bez Fabrikası, 2. Malatya Bez Fabrikası, 3. Kayseri Pamuklu Fabrikası, 4. Nazilli Basma Fabrikası, 5. Ereğli Bez Fabrikası, 6. Kendir Sanayi, 7. Bursa Merinos fabrikası, 8. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası,

9.İzmit Birinci Kağıt fabrikası, 10.Selüloz Fabrikası, 11.Gemlik Suni İpek Fabrikası, 12.Hamızı Kibrit fabrikası, 13.Süperfosfat Fabrikası, 14.Klor Fabrikası, 15.Porselen Fabrikası, 16.Gülyağı fabrikası, 17.Kükürt Fabrikası, 18.Süngercilik Şirketi.

O gün için en çok önem verilen tesisler dokuma sanayi tesisleri idi. Devrin “üç beyazlar” siyasetine uygun olarak şeker sanayi de önemliydi fakat o sırada özel girişim tarafından şeker sanayi tesisi işine girilmiş, 1927 yılında Uşak ve Alpulu Şeker Fabrikaları faaliyete geçmiş olduğundan, şeker sanayi plan kapsamına alınmamıştı.

Demir çelik fabrikası plana alınırken, henüz Türkiye’de bunu besleyecek demir cevheri madenleri keşfedilmemişti. Plana göre, böyle bir tesis için ham demirin Cezayir’den getirilmesi düşünülmüştü (Aydemir,1984:416).

Sınırlı sayıda projeler demetinden oluşan Birinci Plan uygulamaya başlanınca, bir yandan “dört yılda beş yıllık plan” sloganıyla uygulama hızlandırılmış, ayrıca planlama faaliyetleri başka sektörler de yaygınlaştırılmak istenmiştir. Dış ticaret açığını kapayabilmek için maden çıkarımının hızlandırılarak bu alanda ihracatın arttırılması düşünülmüş, Birinci Sanayi Planı uygulama safhasındayken bu yolda adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, 1935 yılı Haziran’ında, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA), Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ) ve Etibank kurulmuştur. Elektriklendirme işleri, Elektrik İşleri Etüd İdaresi’nce, altın ve petrol arama işleri Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’nce yürütülecek, teknik öğretim ise Maarif Vekâleti’nce düzenlenecekti. Etibank’ın amacı maden çıkarımı ve elektrik üretimi konularında hazırlanacak projelerin finansman ve uygulama örgütü olmaktı. (Tekeli ve İlkin,1983:162).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın tamamlanmasında en önemli rolü oynayan ve sanayileşmeye önderlik etmek üzere devlet tarafından faaliyete geçirilmiş olan kuruluşlar olmuştur. Bunların başında ise, I.BYSP’nin en önemli kısımlarını üzerine almış olan Sümerbank ile bazı fabrikaların sermayesine katılamamış ve bazılarını, örneğin; Şişe ve Cam, Sömikok fabrikalarını kurmuş olan İş Bankası geliyordu.

Ziraat Bankası da bir kısım sanayi kuruluşlarının sermayesine katılmış bulunuyordu (Kongar,1976:177). I.BYSP her ne kadar belirlenen finansman tahminlerini aşmışsa da Türkiye'ye ilk planlama deneyimlerini getirdiği için oldukça önemlidir. Bu dönemden günümüze kadar faaliyetlerini sürdüren fabrikalar kazandırmış ve sanayileşme açısından belirlenen hedefler büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir.

Tablo III.2

1923–1939 Türkiye Ekonomik Gelişme Göstergeleri

Yıl	GSMH Büyüme Hızı %	İmalat Sanayi Büyüme Hızı %	Sanayi/ GSMH %	Tarım/ GSMH %	İmalat/ GSMH %	Dış Ticaret Hacmi/ GSMH %
1923			10,6	43,1	15,2	24,1
1924	14,9	-12,2	8,5	47,8	16,1	29,3
1925	12,8	24,2	8,9	44,7	15,9	28,6
1926	18,2	13,2	8,7	49,9	14,2	25,5
1927	-12,8	22,3	11,9	39,5	14,3	25,0
1928	11,0	-2,4	10,6	42,4	13,7	24,3
1929	21,6	8,7	9,1	49,8	12,3	19,7
Ortalama	10,9	8,5	9,8	45,3	14,5	25,2
1930	2,2	13,0	10	46,8	9,4	19,1
1931	8,7	15,6	10,5	49,2	9,1	18,3
1932	-10,7	18,0	13,9	39,3	7,3	15,9
1933	15,8	19,9	14,2	41,4	6,6	15,1
1934	6,0	13,3	15,3	40,1	7,2	14,8
1935	-3,0	-0,8	15,7	38,8	6,8	14,1
1936	23,2	-3,5	12,3	48,6	5,5	12,5
1937	1,5	9,8	13,4	46,2	6,3	13,9
1938	9,5	16,9	14,2	44,4	7,9	15,5
1939	6,9	17,7	15,5	43,2	5,7	11,8
Ortalama	6,0	12,0	13,5	43,8	7,2	15,1

Kaynak: DİE, istatistik göstergeler (1923–1950,s.221)

Yaratılmış yeni bir sanayi ivmesinin etkilerinin en az bir yıl sonraya yansıtacağı düşüncesiyle Tablo 1’den de görüleceği üzere 1930–1939 döneminde GSMH’nin artış istikrarı ve oranı 1923–1929 dönemine göre iyi değildir. Ancak, sanayinin büyümesinde elde edilen istikrar daha olumlu bir ekonomik gelişmeyi yansıtmaktadır. 1930–1939 döneminde ortalama ekonomik büyüme hızı yüzde 6,0 olarak gerçekleşmiştir (Tezel,1977:188).

Türkiye, 1930’da büyük buhrandan korunmak için izlediği dışa kapalı ekonomik programı, II. Dünya Savaşı dolayısı ile 1950’lere kadar sürdürmek zorunda kalmış, 1930–1940 yılları arasında büyüme ve kalkınmaya ağırlık vermiş ancak, 1940–1950 yılları arasında savaşın olası tehlikelerine karşı hazırlıklı olmak amacıyla kaynaklar büyük oranda askeri alanlara yönlendirilmiştir.

Öte yandan Türkiye savaş dışında kalmanın sınırlı da olsa yararını görmüş, bu dönemde altın ve döviz rezervleri birikmiştir. Altın stoku 1930’lu yıllardaki 14.5 ton düzeyinden 210 tona, altın ve döviz rezervleri toplamı ise 260 milyar dolara ulaşmıştır.(Töre, 1992:187)

II. Dünya Savaşı sonrasında, yapılan devalüasyona rağmen ihracat düşüş trendine girmiş, ithalat ise sürekli artmaya devam ederek dış ticaret açık vermiştir. (Tokgöz, 1999: 104–105)

Bu yararın sağlanmasında, harcamaların kısılmasıyla (Tablo 4’ de görüldüğü gibi), ithalatın düşmesi ve özellikle de silah sanayi için Türk hammadde ihracatının artması etkili olmuştur.

Tablo III.3**Türkiye'nin Savaş Yıllarında Dış Ticareti (Milyon Dolar)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
1939	99,6	92,3	7,1
1940	80,9	50	30,9
1941	91,1	55,3	35,8
1942	126,1	112,9	13,2
1943	196,7	155,3	35,8
1944	177,9	126,3	51,7
1945	168,3	97	71,3
1946	214,6	118,9	95,7
1947	223,3	244,6	-21,3
1948	196,8	275,4	-78,8
1949	247,8	290,2	-42,4
1950	263,4	285,6	-22,2

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1997, s.505.

Türkiye 1923'ten beri izlediği bütçe dengesi politikasını savaş sırasında da sürdürmüş, 1944 yılında -18,8 milyon TL ve 1949'da -1,5 milyon TL bütçe açığı dışında bu dönem boyunca ihracatın ithalatı karşılama oranı 1'in oldukça üzerindedir.(Tablo 5),

Tablo III.4**Konsolide Bütçe Gelir, Gider ve Açıkları (Milyon TL)**

Yıllar	Bütçe Giderleri	Bütçe Gelirleri	Bütçe açığı
1940	636,9	665,7	28,2
1941	685,5	788,5	103
1942	1071,5	1218	146,5
1943	1215,2	1300,8	85,6
1944	1328,7	1309,9	18,8
1945	741,6	812,1	70,5
1946	1269,7	1323,6	53,9
1947	1909,1	1979,6	70,5
1948	1797,7	1821,5	23,8
1949	2066,7	2064,7	-1,5

Kaynak: Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991), Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, sayı:1992/3. Ankara 1992.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, özellikle ticaret sermayesi birikiminin hızla artması ve bu kesimin iç ve dış etmenlerin de katkısıyla toplumsal ve ekonomik gelişmelerde ön plana çıkması dönüşümün belirleyici özelliği olmuştur. Bu özellik, tarım kesiminde hızlı makineleşmeye, yeni alanların tarıma açılması, fiyat destekleme politikaları ile kırsal kesimin pazara yönelmesi ile destek kazanmıştır (Kepenek ve Yentürk,2001:80-81).

Kırsal alanın pazara açılması ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada oluşan tüketime dönük gelişmeler ve bundan sonra Türkiye’inde etkilenecek yerli tüketim kalıplarını değiştirmeye başlaması, iç pazarın genişlemesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına kadar gözlenmiş olan ekonomide serbest dışa açık politikaların 1946 yılından itibaren, farklı bir ortamda yeniden gündeme geldiği söylenebilir (Boratav,2003:74).

1946 yılına salt iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası niteliği kazandıran faktör, on altı yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikasının yavaş yavaş gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi sonucunu doğuracak bazı gelişmelerin de ortaya çıktığı yıllar olmuştur.

Bu dönemde, serbestleşmeye yönelen bir dış ticaret rejiminin sonucu olarak, iç pazara dayalı bir sanayileşme programı değil, dış pazara dönük ve tarıma, madencilğe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı gündemdedir. Liberal dış ticaret politikaları bu dönemin bitiminde çok uzun bir süre için terk edecektir. Ancak, kronik dış açıklar kanalıyla dışa bağımlı özellikler gösteren ekonomik yapı, bu dönemin bir sonucu olarak Türkiye ekonomisinin kalıcı bir özelliği olma niteliğini kazanacaktır (Boratav,2003:95).

Türkiye, savaş sonrası yaşanan siyasal değişimin ve kamplaşmanın etkileri altında kalmış önemli değişikliklerin işaretlerini ortaya koymaya başlamıştır. Bu değişimi ortaya koyan faktörler: (Balkanlı,2002:228).

-Dünya savaşının sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan dünya ekonomisindeki kutuplaşma süreci ve bu süreçte iktisadi bağımsızlığa sahip olan Türkiye'nin savaş yıllarındaki yalnızlık psikozu ve bu sürece dönemin diğer savaş galibi olan Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerde olumsuzlukların eklenmesi,

-Savunma yıllarında yaşanan ciddi kaynak ve temel gıda temini sorunları ve temel gıda temini konusunda ortaya çıkan toplumsal rahatsızlıklar (karaborsanın ve aynı zamanda Varlık Vergisi ve Mahsul Vergisi gibi uygulamalarının yarattığı rahatsızlıklar),

- Avrupa'nın geliştirilmesi çerçevesinde gündeme gelen Marshall yardımlarından yararlanma istekleri,

- Her ne kadar uygulanabilme imkanı olmasa da, çıkarılma sürecinde politik muhalefeti açığa çıkartarak, organize olmasını sağlayan Toprak Kanunu ve ardından gelen politik muhalefet etkinliği,

-7 Eylül 1946 kararları ile birlikte gelen dış dünyaya uyum etkinliği,

-CHP parti programının revizyonu,

-1945 Planının uygulanmayarak yerine 1947 Planının hazırlanması,

-II. İktisat Kongresi etkinliğinde alınan kararlar,

-Merkezi otoritenin çok partili hayata geçiş talebi ve çok partili hayata geçiş

Türk ekonomisini dar kalıplardan ve kısır kaynaklardan kurtarmak için 1947 yılında liberal karakterde bir Kalkınma Planı (1948-1952) hazırlanmıştır. Bu planda özel kesime büyük önem verilmiştir. Planın 1948-1952 dönemi için öngördüğü toplam harcama miktarında en büyük payı %44 ile ulaştırma almıştır. Bu dönemde ulaştırma sektöründe ağırlık verilen kesim demiryollarından ziyade karayolları olmuştur (Karluk,1999:297).

Tarım ve tüketim malları sanayine önem veren, özel girişimin öncülüğünü savunan ve dış ticaret ile kambiyo rejimlerinde serbestleşmeyi öngören bu stratejiler,

1947 yılında üye olunan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların görüşleriyle de uyumlu idi. Yine de, 1947 yılından itibaren askeri ve 1948 yılından itibaren ekonomik yardımlar alan Türkiye'nin 1945-1950 yılları arasında reel GSMH'sinde istenilen büyüme sağlanamamıştır (Eren,1989:134).

Bu gelişmeler sonucunda hazırlanan 1947 Kalkınma Planı, dönem boyunca uygulanan ekonomi politikalarının temel ilkelerini ortaya koymaktadır. Planın başlıca özelliği ulaştırma, tarım ve enerji gibi altyapı alanlarına ve kırsal kesime öncelik verilmesidir. Özel sektörün güven içinde ve istediği faaliyet alanında çalışılabileceğini öngören Plan, madencilik, enerji, demir-çelik ve demiryolları dışında kalan ekonomik girişimlerin zamanla özel sektöre devrini, yani özelleştirmeyi öngörmekteydi (Tezel,2002:288).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki ekonomik buhranlardan dersler çıkaran diğer ülkeler gibi Türkiye'de ciddi ekonomik istikrar tedbirleri almaya girişmiştir. Alınacak tedbirler de batılı devletlerin ekonomik sistemleri ile tam bir entegrasyonun sağlanması ve dolayısı ile kriz anlarında batılı kuruluşlardan destek görmesi temeline dayandırılmıştır. Türkiye böylece yer almayı düşündüğü batı medeniyetine ekonomik alanda da dahil olmayı amaçlıyordu.(Yerasimos,1980:713)

Bu çerçevede ekonomik dengeleri düzenleyen 7 Eylül 1946 kararları alınmıştır. 11 Haziran 1930 yılında T.C. Merkez Bankası kuru (1 Sterlin = 10.30 TL ve 1TL = 12.06 Fransız Frankı) belirlemiş ancak 7 Eylül ve izlenen günlerde alınan kararlar çerçevesinde TL'nin yabancı paralar karşısındaki resmi değeri düşürülmüştür. TL %105 oranında devalüe edilmiştir.(1 dolar = 130 kuruş olan kur, 1 dolar = 282 kuruş'a yükselmiştir.) Ancak 7 Eylül 1946 yılında devalüasyon ve dış ticarete liberasyona ilişkin tedbirlerle,(Gülalp, 1987:38) Türkiye IMF'ye üye olmanın "ön hazırlığını" yapmış, yani 19 şubat 1947'de TBMM'de kabul edilen 5016 numaralı kanunla IMF'ye resmen üye olmuştur.

Bir tür iktisadi liberalizasyonu amaç edinen bu kararlar kapsamında enflasyondaki hızlı artışı dizginlemek ve ihracatı olumsuz etkileyen büyük iç ve dış fiyat farkını gidermek amacıyla 7 Eylül devalüasyonu yapılmıştır.(Yaşa ve diğerleri, 1980:90) Ayrıca birikmiş olan yabancı mal ihtiyacını giderebilmek için, ithalat kısıtlamalarından bazıları hafifletilmiş, serbest dövizle ithal edilebilecek malların listesi genişletilmiş, listeye giren malların sipariş ve ithalinde miktar sınırlamaları kaldırılmıştır.(Yaşa ve diğerleri, 1980:90)

III.1.1 7 Eylül 1946 Devalüasyonu ve Kararları

III.1.1.1 7 Eylül Kararlarının Nedenleri

- TL'nin dış değeri sabit tutulurken, yurt içinde savaş yıllarında yüksek oranlı enflasyon yaşanması
- Savaş yıllarında yüksek fiyatlarla gerçekleştirilen ihracatın sürdürülmesi
- Savaş sonrası ihraç ürünlerimizin fiyatlarında olası bir düşüşün Türk üretici ve ihracatçıları zor durumda bırakma endişesinin ön plana çıkması
- Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na katılabilmek için Ödünç Verme ve Kiralama ve hak talebine bağlı anlaşmanın onanması hakkındaki yasanın kabul edilmesi:

Böylece Türkiye;

- Yurt içinde ve uluslararası düzeyde gerekli önlemlerle tüm ulusların özgürlük ve refahının maddi temellerini oluşturan üretim, iş ve malların değişim ve tüketimlerini arttıracaktı.
- Uluslararası ticarette her türlü farklı işlemler ortadan kaldırılacaktı
- Gümrük tarifeleri ve diğer ticari engeller indirilecek ve hafifletilecekti
- Türk hükümetinin dış ticaret politikasının çok taraflı ve geniş sahalı mal değişimlerini mümkün kılacak, serbest dövizle ticaret sistemine

katılmaya yönelmesi. II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan GATT anlaşmasına Türkiye’de katılmış ve bu anlaşmanın paralelinde önlemler öngörmeye başlamıştır.

- 7 Eylül 1946 kararlarının salt TL’nin değerinin yeniden ayarlanması değil, 1946’da Türkiye’nin temel tercihlerinin somuta indirgenmiş görünümünü yansıtması. 7 Eylül 1946 devalüasyonu Birleşmiş Milletler’in Kuruluşu, Bretton Woods para sistemine geçilmesi, Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası Genel Tarife ve Ticaret Anlaşması (GATT) olgularıyla birlikte ele alınması gereken bir durumdu
- Genel ve Özel Takas Sisteminin adı konmamış gizli devalüasyon olması
- II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye’nin borçlarını ödeyemez duruma gelmişken, II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla durumu erteleme fırsatı bulması

III.1.1.2 7 Eylül Kararlarının İçeriği

- 7 Eylül 1946’dan itibaren serbest dövizle ithal edilebilecek malların listesi genişletilmiştir.
- İthalatta kontenjan, tavan uygulamaları gibi miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır.
- İthalatçı birlikleri kaldırılmıştır.
- 9 Eylül’e kadar açılmış akreditiflerin (teslim vadeleri aşılmış) serbest dövizli diğer mallara çevrilmesine olanak sağlanmıştır.
- İthalat serbest bırakılırken ulusal sanayinin korunması için gümrük tarifeleri gözden geçirilecekti.
- Mal stoku olan ve kısa dönemde mal teslim edilecek ülkelere döviz disponibilesi olmadığı için ithalat yapılamayan ülkelere yönelik döviz tahsisleri yapılarak ithalatın hızlandırılmasına, böylece piyasada mal bolluğu yaratılmasına çalışılacaktı.

- TL'nin resmi deęeri dūřurūldū, TL %105 devalūe edildi. 35 dolar = 1 once altına ya da 1 dolar = 0,89 gram altına eřdeęerdi. 7 Eylūl 1946 tarihinden itibaren 280 kuruř 0,89 gram altına eřdeęer oldu. 3 haziran 1947 de IMF tarafından tescil edilen setren (certain) TL deęeri 1TL = 0,3571 ABD dolarıydı.

III.1.1.3 7 Eylūl Kararlarının İlk Sonuęları

- Devalūasyonla birlikte i fiyatlar hızla yūkselmiř iktisat yařamımızda dengesizlikler artmıřtır.
- Uluslararası mal değişiminde ulusal mallar ile yabancı mallar arasındaki değişim oranı aleyhimize dōnmūřtır.
- Savař yılları içinde tūrlū mahrumiyet pahasına toplayabildięimiz dōviz ve altın stoku yarıdan ařaęıya dūřmūř ve serbest ithalat bol tūketim malına yōneldięinden uluslararası satın alma gūcūmūz ūretimimizin artıřına yōnelik olarak kullanılamamıřtır.
- Sterlin stokumuzun elden çıkarılması için būtūn çabalar sarf olunmuř, bunun neticesi olarak bu dōviz mevcudumuz da çok azalmıř ve ingiliz lirası tahsisleri kısıldıęından sterlin kara borda fiyatı dūnya piyasası dūzeyinin ūzerine çıkmıřtır. Tablo 6 yardımıyla devalūasyonun ihracat ve ithalat ūzerinde etkilerini gōrebiliriz:

Tablo III.5**İhracat ve İthalatta Gelişmeler**

Yıllar	Değer Olarak (bin TL)			Hacim Olarak (Ton)		
	İthalat	İhracat	Toplam	İthalat	İhracat	Toplam
1929	256296	155214	411510	995606	669664	1665270
1930	147551	151454	299005	616228	776670	1392898
1931	126662	127275	253937	416607	883220	1299827
1932	85984	101301	187285	417466	1077521	1494987
1933	79676	96162	175838	396494	1251434	1647928
1934	86790	92149	178939	415549	1611082	2026631
1935	88823	95861	184684	527567	1479949	2007516
1936	92531	117733	210264	491894	1376798	1868692
1937	114379	137984	252363	614039	1361690	1975729
1938	149837	144947	294784	757559	1997220	2754779
1939	118249	127389	245638	734933	1134892	1869825
1940	98923	111446	210369	356900	658819	1015719
1941	79815	123080	202895	310108	428899	739007
1942	147712	165034	312746	344071	355026	699097
1943	203046	257152	460198	391155	339385	730540
1944	164944	232530	397474	331666	345620	677286
1945	126166	218929	345095	324510	309538	634048
1946	223531	432094	655625	402733	905190	1307923
1947	685009	625244	1310253	621800	1173000	1794800
1948	770000	551000	1321000	881000	880200	1761200
1949	812000	693900	1505900	1220800	997100	2217900

Kaynak: 1929–1949 yılları arasında yayınlanmış TCMB Raporları

7 Eylül devalüasyonunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini tablo da görebiliriz. Türk ekonomisinde 1947 yılında, 1930 yılından beri ilk kez dış ticaret açığı vermiştir. 1947 yılında ihracatta %5 oranında bir artış gerçekleşirken, ithalat %100'ün üzerinde bir artış göstermiştir. Bunun sonucu olarak cari hesap bilânçosu 21 milyon dolar açık vermiştir. 7 Eylül 1946 devalüasyon kararlarına uygun olarak giderek dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu artan ithalat nedeni ile Türkiye'nin döviz rezervleri hızla erimeye ve döviz taahhütleri artmaya başlamıştır. Türkiye'nin dış ticaret açığı toplam 142 milyon TL. olmuştur. 7 Eylül 1946 kararları kapsamında yapılan devalüasyon, ihraç malları arzının ve ithal malların talebinin elastik olmaması dolayısı ile başarılı sonuç vermemiştir.(Aklin,1978:405) Varolan ihraç

malları hızla tükenmiş ve sanayi malları ithalatı yerine tüketim malları ithalatı artmış ve elde edilen döviz kazancı da israf edilmiştir.(İ.T.O. ,1999:27)

Türkiye'nin Batı Bloku ile özellikle ABD ile ilişkilerinin yoğunlaşması, Truman Doktrini ve Marshall yardımı programları çerçevesinde gelen uzmanlar uygulanmakta olan devletçi müdahaleci programını eleştirmeleri, Türkiye'yi bir iktisat politikası değişikliğine yönlendirmiştir. Böylece 1946–1950 dönemi iktisat politikası açısından esaslı bir dönüşümün hazırlandığı yıllar olmuştur. (Şahin,1999: 99–101)

Türkiye, Tablo 7’de görüldüğü gibi 1946 devalüasyon’unu izleyen 1947’den 1953’e kadar geçen sürede SDR haklarından toplamda 408 milyon dolar dış kaynak sağlamıştır.

Tablo III.6

Türkiye'nin Kullandığı Dış Kaynak Miktarı (1947–1953)

Kaynak (ülke, kuruluş)	Bağış	Borç (milyon dolar)
ABD	249,7	125,6
IMF		35
Dünya Bankası		59,4
Avrupa Ödemeler Birliği		55
SDR		133
Toplam	249,7	408

1954 seçimleri öncesinde durumu değerlendiren IMF uzmanlarının önerilerine dönemin hükümeti olumsuz bir yaklaşım sergilemesine rağmen IMF uzmanları ile anlaşmaktan başka bir çıkış yolu bulamamışlar, böylece IMF 1954'ten itibaren beri sürekli olarak Türk ekonomisine yönelik istikrar programı uygulamaları ve ekonomik önlemlerin sıklaştırılması tavsiyeleri ile devrede olmuştur. (Berksoy,1991:148) Tablo 8 görüldüğü gibi Türkiye'nin IMF yılı imzaladığı stand-by anlaşmaları ve sağlanan fonlar:

Tablo III.7**Türkiye'nin IMF ile Yaptığı Stand-By Düzenlemeleri**

ANLAŞMA TARİHİ	ANLAŞMANIN SÜRESİ (ay)	ANLAŞMANIN TÜRÜ	TUTAR (Mil. SDR)	KULLANIM (Mil. SDR)
01.01.1961	12	Stand-by	37,50	16,00
30.03.1962	9	Stand-by	31,00	15,00
15.02.1963	11	Stand-by	21,50	21,50
15.02.1964	11	Stand-by	21,50	19,00
01.02.1965	12	Stand-by	21,50	-
01.02.1966	12	Stand-by	21,50	21,50
15.02.1967	11	Stand-by	27,00	27,00
01.04.1968	9	Stand-by	27,00	27,00
01.07.1969	12	Stand-by	27,00	10,00
17.08.1970	12	Stand-by	90,00	90,00
24.04.1978	24	Stand-by	300,00	90,00
19.07.1979	12	Stand-by	250,00	230,00
18.06.1980	36	Uzatılmış Fon K.	1.250,00	1.250,00
24.06.1983	12	Stand-by	225,00	56,20
04.04.1984	12	Stand-by	225,00	168,70
08.07.1994	14	Stand-by (Uzatılmış Fon K.dahil)	610,50	460,50
22.12.1999	36	Stand-by	15.038,40	15.038,40
21.12.2000	12	Ek Rezerv K.	5.784,00	5.784,00
04.02.2002	36	Stand-by	12.821,20	11.914,00
11.05.2005	36	Stand-by	6.662,04	1.665,51

Kaynak: IMF, Aralık 2005

Görüldüğü üzere 1961 yılından 1999 yılına kadar geçen 38 yılda, toplam 16 Stand-by düzenlemesi ile Türkiye'ye tahsis edilen toplam 3,2 milyar SDR'nin % 78'i yani 2,5 milyar SDR'lik kısmı kullanılabilmiştir. Son olarak 2002 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen iki Stand-by düzenlemesi ile Türkiye'ye toplam 19,5 milyar SDR tahsis edilmesi planlanmış ve bunun yaklaşık 13,5 milyar SDR'lik kısmı 2006 yılı Nisan ayı itibarıyla kullanılmıştır. 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerden sonra imzalanan bu Stand-by düzenlemeleri IMF Türkiye ilişkilerinin ne kadar yakın olduğunu gösteren önemli birer kanıttır. Çünkü bu düzenlemelerle sağlanan kaynaklar, hem Türkiye'nin kota limitlerinin çok üzerinde gerçekleşmiş hem de devleti doğrudan finansman etmeye yönelik olarak bütçe amaçlı olarak tahsis edilmiştir. Sonuç olarak ortalama her 2-3 yılda bir Stand-by düzenlemesine giden Türkiye'nin IMF ile ilişkileri, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik kriz ve buna bağlı

olarak gelişen dış borçlanma sorunları ile süreklilik kazanmıştır. Gerçekleştirilen ilk krizsiz Stand-by düzenlemesi olan 2005 yılı Stand-by düzenlemesi ise hala yürürlüktedir ve normal şartlarda 2008 yılında tamamlanacaktır.

Bu dönemin önemli sayılabilecek özellikleri, devletçilik politikası uygulamasının gevşemeye yüz tutması ile sanayileşme çabalarının yavaşlamasıdır. Öte yandan, ülkenin yabancı yardımlarına ve dış borçlanmaya açılması da bu dönemin bir başka özelliğidir. Savaş sonrasında yeterli döviz rezervi bulunan hatta dış ticaret fazlası olan Türkiye, dünya ekonomisindeki serbestleşme doktrininin etkisiyle dış yardım arama çabasına girişmiş ve Truman Doktrini, daha sonra da Marshall Planı çerçevesinde dış yardım almıştır. Bu anlamda 1948-1949 yıllarında Marshall Planı çerçevesinde ilk kez 50 milyon dolarlık bir dış yardım alınmıştır.

Savaş sonuna 250 milyon dolarlık, yani 1946 ithalat hacminin iki mislinden daha fazla bir döviz rezerviyle giren ve 1946 yılında da 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası veren Türkiye'nin, hiçbir ekonomik anlayışa dayanmamasına rağmen dış yardım arama çabasına girmesi, önce "Truman Doktrini", sonra da "Marshall Planı" çerçevesinde yardım almaya başlaması, CHP ve DP hükümetleri dönemlerinde kesintisiz olarak ve aynı yaklaşım içinde süregelmiştir.

Yabancı özel sermaye yatırımlarının olumlu etkileri, 1920'li yıllara benzeyen bir biçimde abartılmış; yabancı sermayeye konulan sınırlamalarda ilk gevşetmeler CHP tarafından Mayıs 1947 ve Mart 1950'de yapılmış; DP iktidarı aynı yönelişi 1951'de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, 1954 başlarında ise Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu'nu kabul ederek sürdürmüştür (Boratav, 2003:100).

Kanımızca, IMF reçeteleri tek başına ekonomik krizlere çözüm getirememektedir. Ancak bir gerçek daha var ki, ekonomiyi sürekli krizlerle karşı karşıya getiren yapısal sorunlar var oldukça, IMF ile stand-by düzenlemelerine olan gereksinimlerin her üç-dört yılda bir yeniden tekrarlanmasa da kaçınılmaz olmaktadır

III.2 1950-1960 Dönemi ve 1958 İstikrar Politikası

1946'da yapılan devalüasyonun başarılı olmaması nedeniyle dış ticaret açığı ilk kez 1947'de açık vermiştir. Çünkü milletin kendi mallarına ihtiyacı olduğu bir sırada Hükümet, Türk parasının kıymetini düşürerek ihraç mallarının değerini azaltmıştır. Buna mukabil, ithal eşyaların fiyatlarının otomatik olarak pahalılaşması karşısında, devletin sınai yatırımlara daha fazla para harcaması gerekmiştir.

Diğer taraftan 1947'de Türkiye'nin IMF'ye girişi ile birlikte IMF heyetleri yıllık denetimler için Türkiye'ye gelmeye başlamışlardır. Ancak o yıllarda, Türkiye'nin ödemeler dengesi açıkları, IMF'nin önemseyeceği kadar büyük boyutlara ulaşmamıştır.

1950'de iktidara gelen yeni Hükümet, programında devletin ekonomideki yerini daraltacağını, iktisadi kalkınmayı özel kesimi geliştirerek sağlayacağını belirtmiştir. Bu çerçevede yeni Hükümet iktidarının ilk yıllarında ekonomide liberalizasyonu artıracak yönde adımlar atarak ithalatı % 60 – 65 oranında serbestleştirmiş ve fiyat kontrollerini kaldırmıştır. Yabancı sermayenin girişini teşvik etmek için Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nu 1951 ve 1954'de iki defa değiştirmiştir. Benzer amaçlarla Petrol Kanunu çıkarılmıştır. Yeni Hükümetin ortaya koyduğu diğer bir liberalleşme konusu da KİT'lerin özel sektöre devri ile ilgili olmuştur. Ancak özel sektörün elinde KİT'leri devralacak yeterli sermayenin olmaması ve özel kesimin KİT'leri satın almak yerine onların sunduğu mal ve hizmetleri ucuza almayı tercih etmeleri nedeniyle bu devir gerçekleştirilememiştir. 1954 yılından sonra KİT'ler yeniden önem kazanmış, kamu kesiminin ekonomideki faaliyetleri KİT'ler aracılığı ile devam etmiş hatta yeni KİT'ler kurulmuştur (Şahin, 1990, s.103-104).

Bu dönemde bütçe denkliliği önemsenmemiş, genişletici maliye ve para politikaları uygulanmış, ayrıca iç borçlanma ve TCMB kaynaklarını kullanma olağan finansman yöntemleri haline gelmiştir. Dönemin ilk yıllarında fiyat artışları;

içerde artan üretim ve artan ithalat sayesinde makul sınırlar içinde kalmış, ancak dönemin ikinci yarısında genişletici para ve maliye politikalarıyla beslenen iç talep artışı, diğer olumsuz gelişmelerle birlikte enflasyonist baskıları artırmıştır.

Bu politikaların neticesinde 2. Dünya Savaşı sonrası dünya ticaretinde yaşanan genişlemenin Türkiye'ye yansımaları nispeten olumlu olmuş ve 1950- 54 yılları arasında Türkiye ekonomisi hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde büyüme hızı % 8-9'lara ulaşmıştır. Ancak 1954 yılından itibaren işler tersine dönmüş, ekonomide daralmalar yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 1954'te iklim koşullarının kötüye gitmesi, tarımsal üretimin gerilemesine neden olmuştur. Döviz rezervlerinin tükenmesi ve Kore Savaşı'nın yarattığı olumlu etkinin sona ermesi ile milli gelirden ve üretimdeki yavaşlama belirginleşmiştir. Öte yandan bütçe açıkları, hazine avanslarındaki artış, destekleme alımları gibi nedenlerle para arzının artmasına yol açan politikalar, fiyatların da önemli oranda yükselmesine yol açmıştır. Ekonomik daralma, fiyatlardaki hızlı artış, yatırımlardaki plansızlık, dış yardım ve kredilerin azalması Ağustos 1958'de IMF ile bir istikrar programına gidilmesine neden olmuştur (Alkinoğlu, 1999, s.308).

1955 yılına gelindiğinde ülke içindeki sıkıntılar doruğa ulaşmıştı. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin 300 milyon dolarlık kredi talebini geri çeviriyor, yatırımlar ve ithalatın bir bölümü kısa vadeli ve yüksek faizli ticari kredilerle karşılanmaya çalışılıyordu. İthalatta miktar kısıtlamaları yeniden uygulamaya konuldu. 1956 yılında İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi kuruldu. Bankaların tarım ve sanayi sektörüne açtığı kredilerin yükseltilmesi yanında plansız yatırımların yapılması yine aynı yıl Milli Koruma Kanunu'nun yeniden, yürürlüğe konulması sonucunda, fiyatlar üzerinde suni bir baskı yaratılmış, enflasyon körüklenmiştir (Yenal,2003:83).

Devletin hesapsız para harcaması, bunun bir bölümünü Merkez Bankası'ndan aldığı borçla, yani kağıt para basarak karşılaması, emisyon artışının doğurduğu enflasyon, iç fiyatlar artarken sabit tutulan kambiyo kuru sonucunda azalan ihracat, artan ithalat talebi ekonominin alt üst olmasının başlıca nedenleri olmuştur. 1950'de 22,3 milyon dolar olan dış ticaret açığı liberasyonun etkisiyle daha 1952'de 193

milyon dolara varmıştı. Bunun üzerine Merkez Bankası'nda serbest bırakılan altın satışları durduruldu; nedeni rezervlerin üçte birinin bir yılda tükenmesiydi. (Kazgan,1999:101).

Dönem içinde, özellikle de 1950'de Demokrat Parti'nin iktidar olmasından 1954 yılına kadar, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. Ancak, ithalat artışının dış açıkları kronik hale getirmesiyle, ekonomik yapı dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanarak ayakta durabilen bir duruma gelmiştir (Sönmez,1978:62).

1954 yılından itibaren gerek dış ticarete gerek tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarım ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası terk edilerek, yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Türkiye bu dönemden itibaren iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme sürecinde yol almaya başlamıştır (Eroğlu,2004:5). Bu ise daha sonra ülkenin iktisat politikalarının yönlendirilmesine etken olmuştur, denilebilir. Çünkü "liberal iktisat" anlayışına sahip bir siyasal iktidar, "ithal ikameci sanayileşme" modelini gündeme almış ve benimsemiş gözükmektedir.

Bu yıllarda uygulanan ithal ikameci politikaların temel amacı, bir taraftan dış ticarete sınırlamalara gitmek, diğer taraftan bu sınırlamalar sonucunda azalan tüketim malları ithalatını telefi etmek için, önemli ölçüde bunların ikamesine yönelik sanayileşme sürecini devlet yatırımlarıyla gerçekleştirmek olmuştur (Eroğlu,2003:8). Bu dönemde gündeme gelen ithal ikameci model, devletin sanayileşme stratejisinden tamamen farklı nitelikte olup, özel sektör denetiminde fakat tamamen devlet işletmeciliğini kullanan bir sanayileşmeye dayalıdır (Eroğlu,2003:8). Bu yapı içerisinde özel sektörün sanayi sektörü içindeki ağırlığının artmaya başlamasıyla birlikte devlete olan bağımlılığın artması da söz konusu olmuştur. Devletçi modele benzeyen ancak, devlet kesiminin özel sektöre desteğinin ön plana çıkmasıyla ondan ayrılan yeni bir karma ekonomi anlayışı benimsenmiştir (Sönmez,178:62). Karma

ekonomi yapısı içinde devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesi de özel teşebbüsü sınırlamak ve kontrol etmekten çok, onu teşvik etmek yolunda gelişmiştir. Bu amaçla kalkınma ve sanayileşme hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak, gerekli alt yapı yatırımları ve özel sektörün altından kalkamayacağı bazı temel sınai ve tarımsal maddeler ve ara malları tesislerinin devlet tarafından kurulması amaçlanmıştır.

1954 yılından itibaren izlenen ithal ikameci politikalara paralel olarak devlet, birçok sanayi dalında (şeker, çimento, demir çelik) üretimi geliştirmek için yatırım yapmış, et, süt, balık gibi tarımsal ürünlerin pazarlanmasıyla ilgili yeni KİT'ler kurmuştur. KİT'leri özelleştirme programıyla yola çıkan Demokrat Parti, o günkü ekonomik şartlar ve hızlı bir kalkındırmayı gerçekleştirebilmek için KİT'lerin daha da gelişmesine sebep olmuştur (Karluk,1999:234). Bu gelişmeye paralel olarak bu dönemde KİT'lere politik baskılar çoğalmış, yatırımlardan ve yer seçiminde gerçek amaçlardan uzaklaşmış, aşırı istihdam meydana gelmiş, yöneticiler politik baskılara maruz kalmış, KİT ürünleri maliyetlerinin altında tutulduğu için zararlar hızla artmıştır (Karluk,1999:235).

İlk kez bu dönemde KİT'lerin istihdam yaratma gücünden politik olarak faydalanılmıştır. KİT'ler yolu ile özel kesime destek sağlanarak bu kesimi güçlendirme politikası, bir yandan enflasyonist baskıyı arttırmış ve diğer yandan da ücret-fiyat ilişkisini fiyatlar lehine bozarak kaliteli yönetici ve işçilerin KİT'lerden ayrılmasına sebep olmuştur. KİT'lerdeki bu gelişme, bunların büyük zarara uğramalarına yol açmıştır (Kepenek,1975 :62–80).

III.2.1 1958 Krizine Yol Açan Gelişmeler

Konjonktürel gelişmeler ve ekonomi yönetiminin uygulamaları istikrarsızlığı ağırlaştırıcı etkenler olmuştur. En önemli konjonktürel gelişme tarım üretimindeki düşüş, hem genel fiyatlar düzeyinin, hem de ihracatın geleneksel tarım ürünlerine dayalı olması nedeniyle dış ticaret açıklarının daha da artmasında rol oynamıştır.

Dış ticaret açığının asıl nedeni yapısal karakterli olmakla birlikte, sabit kur politikası uygulaması dış dengenin daha da bozulmasına yol açmıştır.(Alpar, 1974: 64) İstikrarsız ortamda dış açığın gittikçe büyümesine rağmen hükümet devalüasyona gitmek ve istikrar tedbirlerini almamıştır. İhracat yapmak zorlaşmış ve döviz darboğazına girilmesinden dolayı yatırım ve ara mal ithalatı zorlaşmıştır. IMF önerilerini bir süre önemsemeyen hükümet, alternatif çözümler üretemeyince IMF ile görüşmelere başlamak zorunda kalmış ve görüşmeler “1958 İstikrar Tedbirleri” ile noktalanmıştır. (Şahin, 1985:119)

III.2.2 1958 İstikrar Programının Amaç ve Kapsamı

1958 İstikrar önlemleri amaçlarından birisi, enflasyonun önlenmesi, piyasadaki mal darlığının giderilmesi ve sanayi üretimi ile yatırımları tekrar düzenlenmesidir (Zeytinoğlu, 1972:216). İkinci amaç dış dengenin sağlanması ve dış ticaret rejiminin düzenlenerek ihracatın arttırılmasına yöneliktir (Kazgan, 1988:276) Alınan kararlar;(Şahin,1985:121).

- Türk lirası %320 devalüe edildi. Resmi kur 1\$=2.8TL den 1\$=9TL olarak değiştirilmiştir.
- İthalat yeniden serbest bırakıldı. İhracat ve ithalat izni ile ilgili işlemler kolaylaştırıldı. Ara ve yatırım malları ithalatına öncelik verildi. Bunun için;
- Emisyon ve bütçe harcamalarının kısıtlanması kararlaştırıldı. Bu çerçevede kamu harcamaları kontrol altına alınarak bütçe denkliliği sağlamak istenmiştir. Para arzını kontrol altına almak için TCMB ve diğer bankaların kredileri ulaşmış oldukları düzeyde dondurulmuştur.(Çelebi,1998:129)
- KİT'lerin ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.

III.2.3 4 Ağustos 1958 Kararlarının İlk Sonuçları

- 4 Ağustos Kararlarını izleyen dönemde kredi genişlemesinin tamamen durması yerini ekonomide belli bir gerilemeye bırakmıştır.
- Ticari bankalar tarafında verilen kredilerin birdenbire kısılması ve ticari banka kredilerine bağlı olarak çalışan firmaları güç duruma düşürmüştür.
- Kredi kısıtlamaları karşısında firmalar büyük ölçüde öz kaynaklarına yönelecekler.
- 1958 yılında durgun kalan endüstriyel üretim, döviz darboğazının artması sonucu ithalatın artması nedeniyle 1959 da %5 oranında artmıştır.
- Yapılan döviz kuru reformuna rağmen ihracat düzeyinde 1958 yılı sonuna kadar bir artış olmamış. 1959 yılında ihracat önemli ölçüde artmıştır.
- Program çerçevesinde kamu harcamaları üzerindeki sıkı kontrol sürmüştür. Ancak bütçe dengesi sağlanamamıştır.

III.2.4 Programın Genel Değerlendirilmesi

1958 istikrar politikasında sıkı para ve maliye politikası ile iç tüketimin kısılarak enflasyonun kontrol altına alınması ve devalüasyonla ithalatın pahalı ve ihracatın ucuz hale getirilmesi ile dış açığın azaltılması hedeflenmişti.(Çelebi, a.g.e.:130)

1958 yılında 247 milyon dolar olarak gerçekleşen ihracat, 1960 yılında %40 kadar artışla 321 milyon dolar çıkmıştır. 1958 de 315 milyon dolara düşen ithalat, 1960 da %49 artışla 468 milyon dolara yükselmiştir.(Çelebi, a.g.e.:130)

Dışsal-yapısal nedenlerle ihracattaki artış ithalatın altında kalmış ve dış denge sağlanamamıştır. Böylece yüksek oranlı devalüasyon ve alına diğer önlemlere rağmen yapısal sorunlara kalıcı çözümler getirilememiştir.

1960'ların ikinci yarısından başlayarak artan kamu maliyesi açıkları, enflasyonel baskı ve hükümetin ucuz döviz politikası sonucu duraklayan ihracat, 1970 bunalımıyla sonuçlanmıştır. (Sözmez,1998:60)

1958 İstikrar Politikasının sebep ve sonuçlarıyla birlikte, 1970 İstikrar Politikasına yol açan gelişmeler ve 1963'te 9,7 olan GSMH büyüme hızı 1969'da 5,4'e düşmüş, enflasyon %3,2'den %7,2'ye çıkması. Böylece 1958 İstikrar Politikası ile hedeflenen istikrar sağlanamamıştır.

1958 krizi sonrasında uygulanan istikrar tedbirleri olumlu etki sağlamamıştır. Ekonomide durgunluk ortamında problemler varlığını devam ettirmiştir. Bu olumsuzluk karşısında 9 Ağustos 1959 tarihine gelindiğinde, uygulanmakta olan çoklu kur sistemi kaldırılmıştır. Böylelikle tekli kur sistemine geçilirken, aslında bu değişiklik aynı zamanda dolaylı devalüasyon anlamına gelmiştir. Geçen yıllar itibariyle döviz darboğazı ihracatın arttırılmadığı çerçevede devam ederken, ortaya çıkan döviz darboğazına ekonomik durgunluk eklenmiş ve siyasal atmosferin de olumsuzlaştığı ortamda 27 Mayıs 1960 tarihine gelindiğinde askeri yönetim iktidara el koymuştur. Askeri yönetimin ardından anayasa hazırlanmış ve daha sonrasında yeniden çok partili hayata geçilmesi söz konusu olmuştur. (Balkanlı, 2002: 310)

Son olarak bu dönemde ekonomi politikasının yürütülmesinde bir Plan'a dayanılmamış olması özellikle belirtilmelidir. Ancak, özellikle 1958 yılından sonra, çeşitli ekonomik ve siyasal gelişmeler sonucunda, bu yolda kimi girişimlerin başladığı ve 1960 yılına gelindiğinde bu konunun öne çıktığı görülmektedir. Bu dönem, ekonomik yönden bir çok gerçeğin, ama en önemlisi ekonomik düzen ve ekonomik süreçle ilgili politikaların bir planlama anlayışı çerçevesinde yürütülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1950-1960 döneminde yaşanan plansız, programsız iktisadi gelişme politikası ilk yıllarda iç ve dış olumlu gelişmelerin denk düşmesi ile birkaç yıl oldukça iyi sonuçlar vermiştir (Şahin,2002:129).

III.3 1960-1970 Dönemi

1960'lı yılların ilk yarısı Türkiye'de yaraların sarılması dönemidir. İstikrar, planlı kalkınma anlayışında aranmıştır. Bu dönemde, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) bünyesinde kurulan konsorsiyum ile Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının finansmanı için gerekli krediler sağlanmıştır. Bu doğrultuda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurularak planlı kalkınma dönemi başlatılmıştır

1960 askeri müdahalesinden sonra, özellikle DPT'nin kurulmasını müteakip ekonomiyi planlara bağlamak kaçınılmaz olmuştur. Silahlı Kuvvetler ülke yönetimini ele aldıktan sonra iktisadi planlama hazırlıkları güncelliğini korumuştur. Bir yandan Milli Birlik Komitesi olarak atadıkları iktisat danışmanlarına günlük kararname hazırlatırken, diğer taraftan da Devlet Planlama Teşkilatı yasallaşmış ve devletin iktisadi yönetiminde planlama gereği anayasaya girmiştir (Yenal,2001:86).

Türkiye'de planlı kalkınma sürecine geçiş, dış ekonomik çevrelerce de desteklenmiştir. Dış çevreler, özellikle kamu harcamalarının, başta kamu yatırımlarının belirli bir kalkınma programına bağlanmasını önermişlerdir (Şahin,2002:132). Ekonominin planlanması, gerek dış borçlanma, gerekse yabancı sermaye açısından daha güvenilir ve açık bir ortam yaratacaktır.

Bu dönemde bir yandan kamu harcamalarına disiplin ve perspektif getirilmiş, bir yandan da ithal ikame politikası uzun vadeli akılcı temellere dayandırılmaya çalışılmıştır. Yine bu plan çerçevesinde yurt içi endüstrilere koruma getirilmiş, bir üretim dalı ancak yurt dışı ile rekabet edebilir hale geldiğinde korumanın kaldırılabilceği karara bağlanmıştır. İthal ikameci sanayileşmenin giderek hız kazandığı bu dönemde, kamu kesimi pek çok malı maliyetinin altındaki fiyatlarla satışa sunmuş ve sürekli artan bütçe açıklarına neden olmuştur. İthal ikamesinin dışarıdan gelen makine ve teçhizat ile besleniyor olması da bir süre sonra Türkiye'nin dışa olan bağımlılığını artırmış ve Türkiye'yi gittikçe artan bir şekilde döviz darboğazına itmiştir. Bu dönemde yüz yüze kalınan ödemeler dengesi sorunu Türkiye ile IMF'yi sık sık buluşturmuştur. İlk Stand-by düzenlemesi 1961 yılında

37,5 milyon SDR destek sağlayacak şekilde imzalanmıştır. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, her yıl IMF'ye yeni bir Niyet Mektubu vermiş ve bu dönemde tam 9 Stand-by anlaşması düzenlenmiştir (Çelebi, 1998, s.76).

III.4 1970 İstikrar Politikası ve 1970 -1980 Dönemi

1958 İstikrar kararlarıyla birlikte kısmen kontrol altına alınmış olan iç açıklar 1964 yılından başlayarak tekrar artmaya başlamıştır (Yenal,2002:102).

1960'lı yıllarda izlenen politikalar sonucunda büyüme hızında ve kapasite kullanım oranında düşme biçiminde kendini gösteren ekonomik tikanıklar giderek artmış ve buna ek olarak 1970'den itibaren ekonomide fiyat istikrarı da bozulmaya başlamıştır. Özellikle Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle oluşan bütçe açıklarının da etkisi ile 1971-1977 döneminde enflasyon çift haneli rakamlarla gösterilmeye başlanmış ve ortalama enflasyon % 20'ye yaklaşmıştır. Neticesinde Türkiye daha büyük çapta mali kaynaklara ve yeni istikrar politikalarına ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu arada IMF'nin devalüasyon ve dış ticaret rejiminde liberalleşme baskıları iyice artmaya başlamıştır. Özellikle sanayi alanında üretim yetersizliğinin olması ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. 1970'li yılların ilk yarısında dünya petrol fiyatlarındaki artışı, Türkiye başlangıçta tüketici fiyatlarına yansıtmamış, farkı hazineden ödemiştir. Petrole dayalı ucuz enerji politikası, dünya petrol şokundan sonra iflas etmiştir. 1972 yılında toplam ithalatın ancak %10'u petrol ve petrol ürünlerinden oluşurken, 1974'te bu oran %20, 1976'da %21,5, 1978'de %30,5 ve 1980 yılında da %47,1'e yükselmiştir. 1978 ve 1979 yıllarında, döviz darboğazı sebebiyle petrol ithalatı zorunlu olarak kısıtlanmış, bu durum ekonominin küçülmesine neden olmuştur. Sonunda 1970 yılının Ağustos ayında IMF'yle yeni bir Stand-by düzenlemesine gidilerek, IMF'nin devalüasyon isteği kabul edilmiştir. Buna göre 1 dolar 9 TL'den 15 TL'ye devalüe edilmiş, ithalatta liberal politikalar izlenmesine karar verilmiştir (Boratav, 1989:97).

1960'lı yıllar boyunca dış ticaret politikaları sabit döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalar aracılığıyla yürütülmüştür. Beş yıllık planlar çerçevesinde ve söz konusu planların öncelikleri doğrultusunda, politika önlemleri sektörler arasında seçici bir şekilde uygulanmıştır. Katlı kur sistemi, ithal vergileri, ithalattan alınan damga resimleri, ithalatçıların Merkez Bankasına yatırdıkları teminat miktarları gibi araçlar kullanılarak bazı malların ithalatı sınırlandırılmaya çalışılırken, yatırım malları ve sanayi hammaddeleri ithalatı ise vergiden muaf tutularak özendirilmiştir. Diğer taraftan 1970 yılında ithalattan alınan teminatlar ve damga resimleri düşürülmüş ve hazırlanan daha geniş liberasyon listeleri yoluyla dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde politikalar izlenmeye başlanmıştır. Söz konusu politikalar uluslararası ekonomik kuruluşların tavsiyeleri doğrultusunda alındığından 1970-1974 arasında dış krediler açısından bir rahatlama dönemi yaşanmış ve işçi dövizleri girişi de arttığı için, dönem dış ticaret dengeleri açısından sorunsuz atlatılmıştır. 1974 sonrasında petrol fiyatlarındaki beklenmedik artış neticesinde Dünya ekonomisinin yaşadığı bunalımın Türkiye ekonomisine etkileri ülkeye dış kaynak girişi ile ertelenmiş ve ithalattaki artış devam ettirilmiştir. Dünyadaki ekonomik bunalıma rağmen Türkiye ekonomisi 1975-1976 yıllarında yüzde 8 civarında büyürken, 1976 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 33'lere düşmüştür.

Sonuç itibariyle 1962 ile 1976 yılları arasındaki dönemde ithalatın GSMH'deki payı önemli oranda artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise aynı şekilde düşmüştür. Söz konusu dönem itibariyle ithalat artışı göz önüne alındığında, sürdürülen ithal ikameci politikalar ile beklenen amaçlara ulaşamadığı görülür. Bu dönemde ekonomi dış kaynaklar yoluyla büyümüş, sanayi ürünleri ihracatında gereken sıçrama zamanında yapılamamış ve dış ticaret açıkları artmıştır.

III.4.1 1970 Krizine Yol Açan Gelişmeler

1958 İstikrar Politikası kısmen kontrol altına alınmış olan iç açıklar 1964 yılında tekrar artmaya başlamış. Ekonomide istikrarın planlı kalkınma anlayışında arandığı bu yıllarda, ekonominin tümünü kapsayan, devletin ve özel kesimin birlikte

hareket ettiği ve birbirini tamamladığı bir sistem olan “karma sistem” benimsenmiştir.(Tokgöz, a.g.e:145)

1960’lı yılların ortalarında sonra korumacı politikalarla ithalata dayalı geleneksel sanayileşme politikası, Türkiye’yi artan bir döviz darboğazına itmiştir. İmalat sanayi sektörünün, üretiminin alt seviyelerden itibaren ithalata bağımlı olması ekonominin gittikçe büyüyen sorunu olmuştur.(Şenses,1988:1)

Döviz emen, tamamen tüketime yönelik, fiyat ve maliyet açısından uluslar arası ekonomiden uzak ve verimsiz yapıda olan ie yönelik montajcı sanayileşme süreci 1965’ten sonra hız kazanmıştır. Planlı dönemin başından 1969 yılına kadar az çok fiyat istikrarı sağlanmışken, 1969’dan sonra fiyatlar genel seviyesi banknot tedaviline ve para arzına bir dereceye kadar paralel giderek yükselme sürecine girmiştir. Bunun sonucunda büyüme hızı ve kapasite kullanım oranında düşme biçiminde ekonomik tıkanıklar olmuştur. Bununla birlikte yeni bir istikrar önlemleri almak zorunda kalınmıştır.(Erdost-Berksoy,1982:54)

III.4.2 1970 İstikrar Programının Amaç ve Kapsamı

1970 İstikrar programının temel amacı, dış açığın önlenmesidir. Döviz rezervinin tükenmesi ve artan dış borçlar bu istikrar politikasının uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir.(Demir,1991:18) İ dengenin sağlanması için fiyat ayarlamalarına gidilmiş, faiz ve iskonto oranları yükseltilmiş. Bu önlemlerle enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.(Şahin,1985:157)

İstikrar tebliği gereği, ithalatın kısıtlanması amacıyla ithalat rejiminde bazı değişiklikler yapılmış ve ithalatta miktar kısıtlaması getirilmiştir. Liberasyon listesindeki ithalat dondurulmuş, kamu kesiminin liberasyon listesinden yapacağı ithalatta Maliye Bakanlığın ön izin şartı konmuştur.(Çelebi,a.g.e:133)

III.4.3 10 Ağustos 1970 Kararlarının ilk Sonuçları

- Dış ödemeler dengesindeki gelişmeler be Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin artması, emisyon hacmindeki önemli artışa(3 ay içinde 3milyar liralık) neden olmuştur. Merkez Bankası döviz rezervlerindeki artışa bağlı emisyon hacmindeki artışı kredilerini daraltarak dengelemeye çalışmıştır.
- 10 Ağustos 1970'ten sonra birikmiş transferlerin hızla tasfiye edilmesi sonucunda ithalat depozitoların sahiplerine geri verilmesi , ihracat , işçi döviz ve dış kredi girişleri dolayısıyla döviz rezervlerinin artması, bir çok tarımsal ürünlerde taban fiyatlarının yükseltilmiş olması ve personel kanununun uygulanması sebebiyle ek ödemeler yapılması piyasaya bir süre için önemli miktarda likitide çıkarılmasını gerektirmiştir.
- Genel likiditeyi artırmış olan söz konusu etkenlerden çok mutlu sonuçlar beklenmesi dolayısıyla bunların emisyonu artırmasını engellemek mümkün olmadığından banknot emisyonu artışının para hacmine aynı yüksek ölçüde yansımaması için TCMB ve banka kredilerinin artış hızlarının ekonomik faaliyetlerin finansmanında aşırı bir darlık yaratmayacak ölçüde kontrol altına alınması öngörülmüştür.
- Devalüasyon gibi çok önemli etkileri olan bir operasyondan sonra para hacminde 1970 yılında, 1969 yılına kıyasla, binde 6 gibi cüz'i bir artış kaydedilmiş olmasında, bu amaçla izlenmiş olan politika ile uygulanmış olan tedbirler rol oynar.
- Para ve Kredi politikalarıyla para hacmini kontrol altında tutmaya daha fazla önem verilmesinin amacı, fiyat genel düzeyinin artışını, devalüasyon

dolayısıyla kaçınılmaz olan oran sınırları içinde tutmak ve mümkünse artışı bu sınırın altında tutmak olmuştur.

- 10 Ağustos 1970 den sonra devalüasyon gibi hassas bir operasyonun olumlu sonuçları yanında döviz artışı gibi etkenlerin yarattığı koşullar altında, para hacminin, en alt seviyede tutulması sonucu tefe oranı tahmin edilen ve beklenen hızla artmamıştır.
- Bütçe ödenekleri toplamı aralık sonu itibariyle 1969 da 27,5 milyar liraya 1970 de ise 31,3 milyar liraya yükselmiştir. 10 aylık gelir tahsilatı 1970 de 22,1 milyar lira 1969 da 20 milyar liradır.
- Hazine nakit durumunda kasa , banka ve avans şeklindeki mevcutlar ve alacaklar aralık ayları itibariyle 1969 da 2,4 milyar lira iken 1970 de 5,2 milyar liraya, kısa vadeli borçlar bütçe emanetleriyle birlikte 6,7 milyar liradan 10,5 milyar liraya yükselmiştir.
- Kamu iç borçları 1969 yılında 22,1 milyar liradan 22,7 milyar liraya 1970 yılında ise 25 milyar liraya yükselmiştir. 1970 yılındaki artışta başlıca iç istikraz tahvilleri ile ilgili kanunlar gereğince konsolide edilen borçlar, Devlet Yatırım Bankası ile diğer iktisadi devlet teşekkülü bankaların ve İstanbul Belediyesi tahvilleri rol oynamıştır.

III.4.4 Programın Genel Değerlendirilmesi ve 24 Ocak Kararları Öncesinde Ekonomide Genel Durum

1970 kararları, para ve maliye politikalarını içeren yarı-şok kararlar olmuştur. Bu kararları, 1958 devalüasyon kararından ayıran önemli fark ise kamu gelirlerini artırmaya yönelik vergi reformlarını içermesidir. İstikrar kararlarının alındığı tarihte Türkiye'nin döviz rezervleri en düşük düzeyinde iken, IMF'den Stand-by

düzenlemesi ile sağlanan 90 milyon SDR ile bu alanda belli ölçüde düzelme sağlanabilmiştir (Parasız, 1998:4).

1970’te uygulamaya konulan ekonomik önlemler paketi devam eden ilk dört yılda oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. Dış ticaret açığı aşağılara çekilmiş, devalüasyonu takip eden yıllarda 1 milyar doları aşan dövizlerinde beklenenin ötesinde gerçekleşen bu artış sonucu, cari işlemler bilançosu 1972 yılında yalnız 8 milyon dolar açık verirken, 1973’te ise 484 milyon dolar bir fazla vermiştir.(Şahin,a.g.e:171)

Temel hedefi, denk bütçe politikası ile enflasyonun kontrol altına alınması ve ihracatı hem devalüasyon hem de parasal ve mali araçlarla desteklemek, ithalatı ise miktar kısıtlamaları ile azaltmak olan programdan, beklenen yapısal çözümler elde edilememiştir. İhracattaki artış, ithalat artışının gerisinde kalmış, enflasyon ekonomik istikrarı tehdit etmeye devam etmiştir.(Kazgan,1988:410)

İçer dönük sanayileşme stratejisinin sonucu oluşan, ekonominin kurumsal ve yapısal özellikleri, ithalat girdilerinin fiyatlarındaki artışlara ve sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan durgunluk, enflasyon ve işsizlik gibi olumsuz gelişmelerin etkilerine karşı Türkiye ekonomisini yeterince koruyamamıştır.(Demirgil,1982:56)

1970 İstikrar Programı daralma sürecini kısaltmakla beraber, iç pazara dönük yatırım ve talep artışını da uyarmıştır. Sınırlı ölçüde yatırıma dönüştürülebilen işçi dövizleri tüketimin en büyük kaynağı olmuştur (Demir,1991:18).

Birinci petrol krizine bağlı olarak ortaya çıkan dış ticaret hadlerindeki bozulma, ödemeler dengesine büyük yük yüklemiştir ve bu etkilerin kısa dönemli borçlanmayla hafifletilmesine çaba sarf edilmiştir. Türkiye DÇM (Dövize çevrilebilir mevduat) türü borçlanma ile kendini bir borç krizi içerisinde bulmuş, 1977’de vadesi gelen DÇM borçlarını ve faizlerini ödeyememiştir.(DPT,1999:1)

Üretim ve yatırım için gereken ithalatın yeterince ve zamanında yapılamaması ekonominin arz cephesinde tıkanıklıklara yol açmış, genişleyici maliye politikalarına devam edilmesi kamu gelirlerinin arttırılamamasına ve sübvansiyon uygulamalarının yaygınlaştırılması, ekonominin talep cephesinde, toplam talep ve kamu açıklarının kontrolünü güçleştirmiştir. Toplam arz ve talep dengesinin bozulması enflasyon artışını hızlandırmıştır.(DPT,a.g.e.:1)

Bu göstergelerle birlikte, planlı dönemin başından 1970 yılına kadar az çok fiyat istikrarı sağlanmışken, 1970'lerden sonra fiyatlar genel seviyesi banknot tedavülüne ve arzına bir dereceye kadar paralellik göstererek yükselme sürecine girmiştir. Açıklanan bütün bu gelişmelerin sonucunda, büyüme hızında ve kapasite kullanım oranında düşme biçiminde kendini gösteren ekonomik tıkanıklıklarla tekrar karşı karşıya kalınmıştır (Alpago, 2002:104).

1978 İstikrar programının büyüyen borç rakamlarına son vermek üzere devalüasyon dışında aldığı bu önlemler çerçevesinde; bazı KİT fiyatları artırılmış, vergi iadeleri düşürülmüş ve bütçe harcamalarının sınırlandırılması için çaba sarf edilmiştir.(Kazgan, 1988:295)

IMF istekli olmasa da program onaylanmıştır. Nisan 1978 'de 2 yıllık stand-by anlaşması uluslar arası bankaların taze para sağlamaları için gereken etkiyi göstermemiş ve bu şartlar altında, artan döviz sıkıntısı ithalatı kısıtlamış, fiyatlar ise aylık %3-4 oranındaki artışını sürdürmüştür.(Berksoy,1995:165)

2 yıl olarak düzenlenen 1978 İstikrar programı, eylül 1978'de ortaya çıkan problemler sonrasında aralık ayında askıya alınmış, program sonuçlarına ulaşılmadan kesintiye uğrayarak, uygulamamıştır.(Kazgan,1995:178) IMF 1979 haziranında katlı kur uygulamasıyla bir devalüasyon yapılmış ve uygulamaya konulan istikrar programı KİT zamları, bütçe harcamalarının sınırlandırılması, faiz hadlerinin daha da yükseltilmesi gibi önlemler söz konusudur. (Kazgan,1988:295) Bu programda Ekim 1979'dan sonra yürürlükten kaldırılmıştır.(Ekzen,ag.m:166) Yani 1979 yılı makro ekonomik performans açısından oldukça düşük seyretmiştir.

Enflasyon %69.3, cari işlemler -1,413 milyar dolar, reel GSMH artış hızı ise %-0,4 olarak gerçekleşmiştir.1979 ‘da yaşanan ikinci petrol krizi sonucunda ihracat gelirlerinin neredeyse tamamını petrol ithalatına tahsisi edilmiş, 1980 ‘de ise ihracatımız petrol ithalatını karşılayamamıştır.(Ekzen, a.g.m. :213)

İhracatın yeterince gelişmemesinden, fiyat mekanizmasına ve faiz hadlerine aşırı müdahale, yanlış kur politikası tatbiki ve enflasyon rol oynamıştır. 1973 petrol şoku ile büyüyen dış ticaret açıklarına ve borç temininde sıkıntıların olması sonucu 1977’de büyüme hızı %3,9’a 1978’de %2,9’a ve 1979’da %-0,4 ‘ye düşmüştür. Bunun sonucu işsizlik artmış ve artan enflasyon ve derinleşen ekonomik ve siyasal bunalım, 1978-79 tarihi itibarıyla derinleşen kriz koşulları bir arayış döneminin ardından Türkiye’yi öncelikle bir istikrar kararları arayışına yönlendirmiştir. Bu girişimlerin en önemli sonucu 24 Ocak kararlarının alınması olmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına neden olmuştur.(Acar,1982:27)

III.5 Ekonomide Köklü Dönüşüm ve 24 Ocak Kararları

Türkiye’de 1930’lu yıllardan başlayarak, 1980’lere kadar süre gelen, devletçi, korumacı, ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi, ekonominin yapılanmasında; başta sermaye kaynaklarının kullanımında kamusal korumaları da içeren politikalar olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2002:196). 24 Ocak 1980 sonrası uygulanan istikrar önlemleriyle, daha önce 1958 ve 1970’de uygulanan önlemlerden farklı bir program içeriğinin benimsendiği görülmüştür. Öngörülen program uzun dönemde kalıcı bir ekonomik gelişme şeklindedir (Kepenk ve Yentürk,2002:209). Bu dönemde DPT ve planlama yaklaşımı devam ettirilmekle beraber, yeni bir yapılanma süreci içinde Dünya Bankası gibi kuruluşlarca da desteklenen “ihracata dönük büyüme için serbestleşme modeli” belirginleşmiştir (Kazgan,2002:119).

1980–90 döneminde Türkiye de yaşanan enflasyonun iki temel nedeni vardır.

Bunlar yapısal nedenler ve takip edilen yüksek oranlı büyüme politikasının ve kamu kesimi açıklarının yarattığı genişleme ve diğer dış şoklardır. Bu yıllarda özellikle uluslararası piyasalardan sağlanan krediler sayesinde acil dış finansman sorunları giderilmiş ve ithalat arttırılmıştır. Arz-Talep dengesi kısmen de olsa sağlanmış ve enflasyon baskı altına alınmıştır. Ancak özellikle 1986 yılından sonra hükümet enflasyonu önemsemeyerek kalkınma hızını yükseltmeyi, fiyat istikrarına tercih etmiştir. Bunun sonucunda ekonomideki istikrar bozulmuştur.

1979 yılında Türk ekonomisi pahalılık, yokluk ve karaborsa ile kilitlenmiştir. Hat safhadaki döviz sıkıntısına bir rahatlama getirecek dış kredi kaynakları ise daha önce moratoryuma başvurulduğu için kurutulmuştur. Böyle bir ortamda uygulamaya konan 24 Ocak kararları Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararlar genelde iç piyasada istikrarı ve dış ödemelerde dengeyi sağlamayı hedefliyordu. Bu amaçlara ulaşmak içinse, hükümet araç olarak, piyasayı olabildiğince serbest bırakarak fiyat kontrollerini kaldırmak, dış ticareti liberalleştirmek, mevzuatta kolaylıklar sağlamak ve özellikle yüksek oranlı devalüasyonları seçmiştir.(Yavuz,2004:6)

Takip edilen sanayileşme politikası dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesine dönük olmuştur. Bu, sanayileşme sürecinde en zor aşamadır. Bu aşamada döviz talebi hem nitel hem de nicel olarak artmıştır. Aşırı değerlenmiş kur politikası ihracat üzerinde caydırıcı etki yapmakla kalmamış, yerli sermaye malları yerine yabancı sermaye malları kullanımını da özendirmiştir. Bu durumda ekonomide döviz talebi artarken ithalat kapasitesinin genişlemesi dış kredi imkânlarına bağlı kalmıştır. Yine petrol fiyatlarındaki artışın sebep olduğu döviz ihtiyacı, artan kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanamaması ek borç ihtiyacı doğurmuş, diğer taraftan Kıbrıs barış harekâtının yüklediği askeri harcamalar ve ekonomik ambargolar 1980'lerde Türk ekonomisinin içine düştüğü istikrarsızlığın başlıca nedenlerini oluşturmuştur.

Türkiye 24 Ocak kararları ile bir yandan üç rakamlı hale gelmeye başlayan

enflasyonu hiper enflasyona dönüşmeden iki rakamlı düşük yüksek enflasyon olarak tutmak, diğer yandan piyasası olmayan Döviz ve Sermaye piyasalarını oluşturmak amacıyla ekonomiyi yeniden yapılandırmayı amaçlamıştır. 24 Ocak kararlarının alınmasında konjonktürel ve yapısal etkenler vardır. Kararlar, kısa dönemde istikrarı sağlayacak önlemleri almasının yanı sıra, uzun dönemde bir kalkınma stratejisi olarak ortaya koyulmuştur.

Dünya ekonomisi Aralık 1973 de petrol fiyatlarında meydana gelen % 400'lük artışla karşı karşıya kalmıştır. Bu şokun etkileri henüz atlatılmadan 1979 da ikinci bir petrol şoku yaşanmıştır. Türk Ekonomisi bu petrol şokları ile darboğaza girmiştir. Döviz rezervleri azalmış, enflasyon ve işsizlik oranları artmış ve reel milli gelir azalmıştır. Türkiye birinci şoku telafi edecek ayarlamalar yerine rezerv hareketleri ve kısa dönemli borçlanma ile cari işlemler açıklarını finanse etmeye çalışmıştır. Dönemin hükümeti siyasi bedel ödememe güdüsüyle gerekli tedbirleri almayarak ekonomiyi 1980 'de % 108,7 'ye varan bir enflasyona maruz bırakmıştır. 1978 den sonra dış borç riskli hale gelince sıcak para bulmak bir yana borç servisi bile yapılamamıştır. Bu durumda ithalat gerilemiş girdi azlığı nedeniyle üretim düşmüş ve ülkemizde ünlü karaborsa dönemi başlamıştır. IMF 'in baskıları ile alınan kısmi önlemler iç talebi düşürmeye yetmeyince enflasyondaki tırmanış devam etmiştir. Buna rağmen reel ücretlerde bir düşüş söz konusu olmamıştır. Bu dönemde tarımsal ürün ihracatının artışı bir miktar ihracat artışına yol açmış olsa da bu ihracat artışında sanayi sektörünün hiç payı olmamıştır. (Parasız, 2001:283)

24 Ocak öncesinde ekonomide birçok sorun birikmişti. Gereken politikaların uygulanmasında geç kalınmış ve uygulanan politikalar da yeterince etkin olmamıştır. Konjonktürel olaylar ekonomik istikrarda bozulmalara neden olmuş ve bu bozulmayla birlikte yurtiçi talepte artınca, enflasyon sürekli artış trendine girmiştir. Girdi maliyetlerinin artması üretimi azaltarak, kapasite kullanım oranlarını da azaltmıştır. Bu, aynı zamanda ihracatta düşüşe yol açmıştır. İthal ikameci endüstrileşme çabaları döviz darboğazına yol açmış ve ülkedeki tasarruf eksikliğini su yüzüne çıkartmıştır. (Şahin, 2000:193)

24 Ocak 1980'de bir yandan IMF tipli Ortodoks istikrar önlemleri şok strateji ile yürürlüğe konurken, öte yandan faiz ve döviz kurlarının baskı altına alındığı bir ekonomiden, finansal liberalizasyonu, TL'nin konvertibilitesini, ihracatın yapısını ve hacmini değiştirmeyi ve Türk ekonomisinin piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışmasını sağlayacak önlemler alınmaya başlanmıştır. (Yavuz,2004:8)

24 Ocak kararlarının hareket noktası temel olarak enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun kamu sektöründen kaynaklanan etkilerini hafifletmektir. Bunun için de üretim çarkını harekete geçirerek döviz, enerji ve ona bağlı olan öteki girdilerin arzını arttırmaya çalışmıştır. Ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirmek içinse ihracat teşvik edilerek döviz kazandırıcı aktivitelerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında, zorunlu ithalat dışında döviz harcamaları minimize edilecekti. Yine serbest teşebbüs gücüne destek verilerek kısıtlıklar azaltılacak ve bu yoldan da arz talep dengesi sağlanacaktı. (Gerni,1992:2)

III.5.1 24 Ocak Kararlarının Ana İlkeleri

1980'li yılların ekonomik kalkınma anlayışı içerisinde döneme damgasını vuran uygulama, 24 Ocak Kararları olmuştur. 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan istikrar kararları ile bu tarihe kadar izlenen temel ekonomi politikaları tamamen değiştirilmiş, yerine daha liberal ve daha dışa açık politikalar konmuştur. Program kısa vadede, acil dış ödeme güçlüklerini çözümlenmeyi, enflasyon hızını düşürmeyi, atıl kapasiteleri harekete geçirerek büyüme hızını artırmayı amaç edinmiştir. Bu programda yer alan politikalar şu şekilde sıralanabilir.(Ardıç, 2005:123)

- Ekonomi yönetiminde karar bütünlüğü, tutarlılık ve etkinlik amaçlanmıştır,
- İhracata dönük sanayiinde ve imalat sanayiinde özel sektörün gücünden yararlanma gereği olmuştur.

- Enflasyonun kontrol altına alınması gerekmektedir. Bunun içinde uygun para ve kredi politikaları uygulanmalıdır.
- Yeni yatırımlardan önce mevcut atıl kapasiteler tam kullanılmalıdır.
- İhracat artışı için gerçekçi ve esnek döviz kuru uygulanmalıdır.
- Tasarruf artışı için aracı kurumların yönlendirmesi ve uygun faiz politikası gerekmektedir.
- İç ve dış finansman için özel yabancı sermaye yatırımlarının teşviki sağlanmalıdır. (Parasız, 2001:283)

III.5.2 24 Ocak Kararlarının Özellikleri

- Konjonktürel olarak şok stratejisi, yapısal olarak aşamalı strateji uygulanmıştır. 24 Ocak gecesi TL'nin değerinin 47 TL den 70 TL ye yükseltilmesi ve temel kamusal mallara yapılan yüksek zamlar ekonomide bir süre şok etkisi yaratmıştır.
- Kararlar IMF tipi Ortodoks içeriklidir; toplu sözleşme ve grev haklarının kaldırılması ve reel ücretlerdeki düşüş 24 ocak kararlarına heteredoks içerik kazandırmıştır.
- Nominal çapa olarak para arzı seçilmiştir; böylece döviz kurlarının reel olarak değer kazanacağı, reel faiz oranlarının artacağı ve ekonomide bir resesyon oluşacağı başlangıçta kabul edilmiştir.
- IMF ile stand-by anlaşması imzalanarak dış kredi sağlanmıştır.
- Yüksek enflasyonun hiper enflasyona dönüşmesi önlenmiştir.
- Ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olması 24 Ocak kararlarının en önemli özelliğidir. Piyasanın işleyişine göre oluşacak fiyatlar yol gösterici olarak tüm ekonomik işlemlerde geçerli olacaktır. Bu şekilde oluşacak fiyatlar tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üreticiler ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek, denge fiyatlarından sapmaları

uzun dönemde piyasanın kendisi düzelterektir. Böylece hükümetin temel görevi para arzını ve kamu harcamalarını etkileyen talebi, üretimden çok arttırmayacak düzeyde tutmaktır. (Gürsel,1980:114)

III.5.3 24 Kararlarının İçeriği

24 Ocak kararları çerçevesinde alınan önlemler konjonktürel ve yapısal önlemler olarak iki grupta incelenebilir;

III.5.3.1 Konjonktürel Önlemler:

- Yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmıştır. Bu devalüasyon Türk Lirasının değerinin sürekli düşerek girdi maliyetlerinin artmasına ve maliyet enflasyonuna neden olmuştur.
- Kayan parite politikası izlenmiştir, yani artık döviz kuru Maliye Bakanlığı tarafından değil TCMB tarafından günlük olarak tespit ve ilan olunacaktır.
- Fiyatlar piyasa koşulları tarafından belirlenecektir. Bu çerçevede fiyat denetimi ile ilgili komisyonun görevine son verilmiştir. Kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmet fiyatları % 100–400 arasında arttırılarak temel malların kapsamı sınırlanmıştır.
- Temel ve kritik mallar listesinin kapsamı daraltılmıştır. Bu malların fiyatlarını da üretici KİT'ler kendileri belirleyecektir. I ve II sayılı liberasyon listelerinin kapsamı genişletilmiştir.
- Sıkı para politikası uygulamasına geçilmiştir.
- Doğrudan ihracata dönük endüstriler kurulmamış, mevcut kapasitesinin tam kullanımının sağlanması ile ihracata dönük endüstrilerin rekabet gücünü arttırarak kararsız bir pozitif büyümeye neden olmuştur. Rekabet gücünü arttırmak içinse reel ücretler 1988

yılına kadar düşürülmüştür. Böylece gelir dağılımının da sermaye sahipleri lehine değişmesi sağlanmıştır.

- Bu önlemler alınırken enflasyon sorunu ön planda tutulmamıştır. (Parasız,2004:286)

III.5.3.2 Yapısal Önlemler;

Ekonomik açıdan yapısal değişim, temelde üretimin sektörel bileşiminin değişmesi demektir. Ensantif gelişmeye dayalı yapısal değişiklikler amaçlanmıştır. Ensantif gelişme belli bir büyüklükteki ekonomiden daha fazla çıktı almak anlamına gelir. Gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal değişim, genellikle IMF ve Dünya Bankasının iç istikrar ve yapısal uyum programı uygulaması nedeniyle gündeme gelmiştir. Bu politikaların temeli sanayileşme politikaları ile ilgilidir. Zaten Türkiye'nin ithal ikamesinden ihracata dönük sanayileşme stratejilerine geçmesini bir anlamda bu kuruluşlar sağlamıştır. Türkiye'nin Dünya Bankasından talep ettiği yapısal uyum kredilerinin amacı emek yoğun yatırımların teşviki, ihracatın artırılması, rekabet gücünün artırılması ve piyasa sistemi kurumlarında reformlar yapılması şeklinde olmuştur. Böylece Türkiye 1980'ler boyunca kendi tercihlerini değil şartların kendisine empoze ettiği politikaları uygulamak mecburiyetinde kalmıştır. 24 Ocak kararları diğer istikrar politikalarından farklı olarak Piyasa ekonomisine geçiş çabalarını içermektedir. Bunun için de bir dizi reform yapılmıştır.

Bu reformlar;

- 1- Faiz oranı serbest bırakılarak finansal liberalizasyon sağlanmış ve böylece para piyasası oluşturulmuştur.
- 2- Türk Parasını koruma yasası tadil edilerek, esnek kur politikası benimsenmiş ve böylece döviz piyasaları oluşturulmuştur. Serbest döviz sistemine geçişte alınan önlemler şunlardır:

- TCMB tüm dövizler için alış ve satış kuru belirleme uygulamasından vazgeçerek sadece ABD dolar cinsinden esas kuru benimsemiştir.

- Türkiye’de yerleşiklerin nakdi döviz kredisi sağlamaları kolaylaştırılmıştır.
- Bankaların aldığı dövizlerin % 20’sini TCMB’ ye devretme zorunluluğu kaldırılmıştır.
- TL’nin konvertibl hale getirilmesi ile dış ticarete görünmeyen kalemler bölümünde yer alan döviz hareketleri sermaye hareketleri bölümünde yer almaya başlamıştır.

3-Kamusal malların kapsamı daraltılarak rekabetçi bir mal piyasası oluşturulmuştur.

4-Sermaye Piyasaları Kanununun kabulü ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının faaliyete geçmesiyle sermaye piyasalarına işlerlik kazandırılmıştır.

5-Tasarruf artışını sağlamak ve özel sektör öncülüğünde büyümeyi gerçekleştirmek için kamu sektörünün küçültülmesi gerekli görülmüş ve özelleştirme uygulamaları başlatılmıştır.

6-Bazı yeni kurumlar kurulmuştur. (Yabancı Sermaye Dairesi, Koordinasyon Kurulu, Para-Kredi Kurulu, Yatırım ve İhracatı Teşvik ve Uygulama Kurumu, Toplu Konut Fonu.)

III.5.4 24 Ocak Kararlarının Etkileri

- Artan faiz gelirleri ile halkın tüketimi artmıştır.
- Faiz oranlarının serbest bırakılması ile firmalar finansman ihtiyaçlarını borçlanarak karşılamaya çalışmış bu da faiz oranlarının yeniden yükselmesine neden olmuştur. Faizin artması ise yatırım malları ve konut talebini düşürmüştür.
- 1980–83 döneminde piyasalarda arz-talep dengesi sağlanmıştır, ödemeler bilânçosu açıkları küçülmüş, döviz darboğazından çıkmıştır ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir.

- GSYİH büyümesi düşük düzeyde kalmış, işsizlik artmış, para piyasası dengesizlikleri devam etmiştir. Devletin ekonomideki yeri daralmış ve sosyal dengesizlikler artmıştır.

III.5.5 24 Ocak Kararlarının Sonuçları ve 1980–1990 Dönemi

24 Ocak Kararlarının esas hedefi sadece kısa dönemli ekonomik darboğazları asmak değil, uzun dönemde yukarıda sözü edilen ekonomik dönüşümü gerçekleştirmek için dört temel alanda gerekli görülen reformları uygulamak olmuştur. Bu dört temel alan; ticaret, finans ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi ile kamu sektörünün serbest piyasa işleyişi içindeki rolünün yeniden belirlenmesi şeklinde özetlenebilir. Yani bu program, mevcut ekonomik düzenin uzun vadeli bir yapısal revizyona (yenileme) girmesini amaçlayan modern ekonomi kuralları çerçevesinde oluşturulan kararlardır. Bu kararlar, iktisat politikalarının esasları bakımından yeni bir dönemin ve yeni bir ekonomik anlayışın başlangıcıdır. İhracata dayalı büyüme modelini benimsemesi ve ekonominin yapısını tamamen bu yönde değiştirmeye çabalaması bu programın, daha önce belirttiğimiz istikrar programlarından ayırıcı bir özelliği olmuştur. Türkiye ekonomisinin iç pazara dönük yapısını dışa dönük bir yapıya dönüştürmeyi amaçlayan ve ekonomide liberalleşme yönünde adım atan 24 Ocak Kararları da diğer istikrar programları gibi yine IMF kökenli bir istikrar programıdır (Ener ve Demircan, 2004: 110).

Söz konusu program çerçevesinde Türkiye, IMF'ye serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmaya yönelik verdiği taahhütler sonucunda, 1980–83 yıllarını kapsayan üç yıl süreli bir uzatılmış bir fon kolaylığı düzenlemesine gitmiştir (Kazgan, 2002:116). 18 Haziran 1980'den itibaren geçerli olan bu anlaşmayla, o ana kadarki en yüksek meblağ olan 1,25 milyar SDR tutarında bir kaynak sağlanmıştır (Gürsel, 1980: 116).

1980 sonrası dönemde uygulanan politikalar sonucu, enflasyon önceleri (özellikle 1987'ye kadar) düşmeye ve bunun yanında ülkenin üretim düzeyinde de artışlar başlamıştır. 1980'lerin ilk yarısında ekonomide yaşanan bu olumlu tabloya

karşılık, kurumsal yapıda istenilen değişiklikler gerçekleştirilememiştir. Bu çerçevede ekonomik istikrarsızlığın yapısal nedenleri ortadan kaldırılamamış ve kamu gelir-gider dengesi kurulamamıştır. KİT'lerin özelleştirilmesinde istenilen mesafe kaydedilememiş ve devlet harcamalarında önlenemeyen artışlar yaşanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak da, iç ve dış borçların döndürülebilmesi için Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuştur (Gündüz, 1999:107).

1987 seçimlerinden sonra borç miktarını azaltmaya yönelik uygulanan sıkı para ve maliye politikalarını ise 1989 yılındaki sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sekteye uğratmıştır. 24 Ocak Kararları sonrası ekonomik durum, dış ticaret açısından değerlendirildiği taktirde ise; özellikle İran–Irak savaşı ile birlikte Türkiye’de önemli oranlarda ihracat artışları gerçekleştiği görülür. Bu durum 1980’lerin ikinci yarısında IMF ile yeni düzenlemeler yapılmamasında en büyük etkidir. Ancak bu durumun yeni kapasiteler yaratmaktan çok kapasitelerin daha etkin kullanılması ve iç talebin kısılması yoluyla gerçekleştirilmesi, kısa vadede sağlanan ihracat artısını uzun vadeye yaymayı mümkün kılmamıştır. Genel olarak 1980–89 döneminde; Türkiye’de, kamu harcamalarında kısıtlamaya gidilememesi iç borçlanmayı büyük boyutlara taşımıştır. Ekonominin hızlı bir kalkınmayı finanse edecek kaynakları kendi yapısı içinde yaratamaması, yaratılan kaynakların ise etkinlikle sanayi yatırımlarına aktarılamaması toplam yatırım ve tasarruf miktarının zamanla düşmesine yol açmıştır. Sonuçta Türkiye 1990’lı yıllara cari işlemlerdeki olumlu gelişmelere rağmen; büyüme oranları düşük, enflasyon oranları yüksek, gelir dağılımı dengesiz ve iç-dış borç yükü büyük boyutlara ulaşmış bir halde girmiştir (Ataç,1999)

III.6.1990–2000 Yılı Dönemi ve 5 Nisan istikrar Programı

Türk ekonomi tarihine damgasını vuran 5 Nisan kararlarının yer aldığı bu dönem, 5 Nisan 1994 öncesi ve sonrası olmak üzere iki bölümde incelenebilir. Buna göre dönemin ilk yarısı olan 1990–1994 yıllarında 5 Nisan kararlarına yol açan sebepler, 1995–1999 yıllarını kapsayan ikinci bölümünde ise 5 Nisan kararlarının sonuçları ele alınacaktır.

5 Nisan öncesinde ekonomideki genel manzara; Körfez savaşının etkisi ile kamu açıklarında olağanüstü yükselme ve istikrarsız büyüme seklindedir. Bu durum süregelen yapısal istikrarsızlığı daha da ağırlaştırarak krize dönüşme sürecini hızlandırmıştır. Ancak 1994 krizini alevlendiren kamunun borçlanma politikası olmuştur. Kamu kesimi giderleri normal gelirlerle karşılanamayınca TCMB kaynaklarına başvurulmuş, yoğun biçimde iç borçlanmaya gidilmiştir. Bu dönemde ekonomik istikrarsızlığın en belirgin göstergesi ise enflasyon sorunudur. 1994 yılında kamu iç borçlanma krizi şeklinde patlak veren enflasyon, tarihinin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 1994 yılında % 120 olarak gerçekleşen enflasyon, uygulanan istikrar tedbirleri sonucunda bile 1995 yılında ancak % 85-90'lar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde ekonomideki nadir olumlu göstergelerin başında İran-Irak Savaşının olumlu bir etkisi olarak Türkiye'nin artan döviz rezervleri gelmektedir. Bunun yanında dış ticaret dengesinde de 1980'lerin ikinci yarısından 1990'lı yılların başlarına kadar ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Buna göre 1990'ların başında Türkiye ekonomisi dış dengesi nispeten güçlü, buna karşılık iç dengesi oldukça zayıf bir görünümündedir. Örneğin 1991 yılında cari işlemler dengesinde 258 milyon dolarlık bir fazlalık olmasına rağmen, kamu maliyesi incelendiğinde, gittikçe artan bir kamu kesimi borçlanma gereksinimi göze çarpmaktadır (Güneş, 1994:122).

Bu dönemde finansal serbestleşmenin sonucu olarak, döviz kuru ile mal hareketleri arasındaki arz-talep bağlantısı ortadan kalkmıştır. Nitekim Türkiye'nin mal ticareti hareketleri, TL'nin değer yitirmesini, doların ise değer kazanmasını gerektirirken, parasal hareketlerle bunun tam tersi gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni artan kamu açıklarına bağlı olarak gelişen pozitif reel faiz uygulamasıdır. Bu kapsamda yurtdışından Türkiye'ye yüksek miktarda sıcak para akımı olmuş, yatırımlar yüksek faiz geliri sağlayan hazine bonosu ve devlet tahviline kaymıştır. Bu yatırımcılar, kamu kâğıdının vadesi geldiğinde ise sadece yüksek bir faiz geliri elde etmekle kalmamış, yatırımlarını yeniden dövize çevirdiklerinde yerli paranın vade dönemi içinde değer kazanması sayesinde ek bir kazanç daha sağlamışlardır. Dolayısıyla, yüksek faiz oranı ve değerli döviz kuru sıcak para olarak da adlandırılan

spekülatif sermaye girişini hızlandırmıştır (Sönmez, 1998:503–504,). Bir süre bu şekilde isleyen ark, kamu açık ve borçlarının daha da büyük boyutlara ulaşması neticesinde endişe verici bir hal almıştır.

Bu gelişmeler, ekonomiye olan güveni iyice sarsmış ve döviz talebini had safhaya ulaştırmıştır. Döviz talebini kırmak için % 700'lere kadar çıkan gecelik faiz bile döviz talebini kıramaz hale gelmiştir. Bu ortamda sanayici de yatırımdan ve üretimden caymış, bilnolardaki faaliyet karları, yerlerini "faaliyet dışı" karlara bırakmıştır. İşsizlik artmış, gelir dağılımı tümden bozulmuş ve kayıt dışı ekonomiyi besleyen bir kısır döngü oluşmuştur. Bütün bu gelişmelerin neticesinde, Hükümet 5 Nisan Kararlarını almak zorunda kalmıştır

III.6.1 5 Nisan Kararlarının Niteliği ve Amacı

24 Ocak Kararlarının tipik özelliklerini taşıyan 5 Nisan Kararları, kısa vadeli hedefler için aşamalı çözümler getiren, uzun vadeli hedefler için de sok tedaviler öngören karma tedbirlerden oluşmuştur. Bu kapsamda program, nominal para miktarının kontrolünü içeren, parasal ve mali kısıtlamalara giderken ise maaşlarda fazlaca bir artışa yer vermeyen bir istikrar programı niteliği taşımaktadır (Parasız, 1995: 188).

5 Nisan Kararlarını 24 Ocak Karalarından ayıran en temel özellik ise; Sadece emek ve mal piyasalarını değil, para ve döviz piyasalarını da dengeye getirmek üzere tasarlanmış olmasıdır. Buna göre 5 Nisan Kararları ikiye ayrılarak incelenebilir: Konjonktürel kararlar ve yapısal düzenlemeler.

Konjonktürel kararlar; kamu maliyesini disipline etmeye yönelik, harcamaları azaltıcı, gelirleri artırıcı politikalar ile döviz kuru, para, ücret ve fiyat ayarlamalarını kapsayan çeşitli tedbirlerden oluşmaktadır. Yapısal düzenlemeler ise ihracatı artırmaya yönelik tedbirleri, tarım destekleme politikalarını, zelleştirme faaliyetlerini, sosyal güvenlik reformunu ve KİT'lere yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Konjonktürel kararlar ile kısa dönemde ekonomide bir rahatlama,

yapısal önlemler ile de uzun dönemde sistemin temelindeki dengeleri yeniden kurarak, kalıcı bir istikrar ile sürdürülebilir bir büyüme ortamı sağlamak hedeflenmiştir (Bahçeci, 1997: 95).

5 Nisan Kararları öncelikle KKBG' yi ve dolayısı ile enflasyonu düşürmeye yönelik olarak kamu harcamalarının azaltılmasını ve gelirlerin artırılmasını öngörmüştür. Harcamaları kısımaya yönelik olarak kamuda çalışan işçi ve memur maaşlarına sadece bütçe ödenekleri ile belirlenmiş sınırlı bir artış yapılmıştır. Kamu personel alımları ise durdurulmuştur (Bahçeci, 1997: 95).

Öte yandan gelir artırmaya yönelik olarak KİT ürünlerine zam yapılmış ve yıllık ücretli mükellef dışındakilere ek vergiler konmuştur. Ekonomik kalkınmayı hızlandırmaya ve yapısal sorunları çözmeye yönelik olarak ise, KİT'lerin ve kamu bankalarının özelleştirilmesi öngörülmüştür. Özelleştirilemeyen ve borç yükü altında olan bazı KİT'lerin kapatılması ve tarımda destekleme alımlarının daraltılması da yine aynı kapsamda yer alan diğer tedbirlerdir.

Para ve döviz piyasalarına istikrar kazandırmak amacıyla da banka mevduatları sigorta kapsamına alınmış, Hazinesin Merkez Bankasından aldığı avanslara sınırlamalar getirilmiştir. Bu doğrultuda Hazinesin kısa vadeli avans kullanımını bütçe ödeneklerindeki artışın % 12'si ile sınırlandırılmış ve Merkez Bankasının daha özerk bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca enflasyonun düşürülmesinde kurların nominal çipa olarak kullanılması öngörülmüş ve döviz kazandırıcı hizmetler teşvik edilmiştir (Bahçeci, 1997: 96). Son olarak da bu dönemde döviz kuru üzerindeki spekülasyonları önlemek amacıyla günlük döviz kurlarının, bazı büyük bankaların günlük kurlarının ortalamalarına göre belirlenmesine geçilmiştir.

III.6.2 5 Nisan Kararlarının Sonuçları

Getirdiği reformist düzenlemelere karşın 5 Nisan Kararları, 1994 seçimleri nedeniyle tam anlamıyla uygulanamamış ve özellikle bütçe harcamaları bir türlü

kontrol altına alınamamıştır. Bunun üzerine seçimlerden sonra istikrar tedbirlerinin yanı sıra yapısal reformları da içeren bir istikrar programının uygulanması için IMF ile görüşmelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda IMF'nin onayı ile imzalanan Stand-by anlaşması ile 509,3 milyon SDR (Uzatılmış Fon Kolaylığının dahil edilmediği kısım) tutarında kaynak sağlanmıştır (Ener ve Demircan, 2004:115). Bu tutarın, 14 aylık süre içinde ve 5 taksit halinde kullanılması öngörülmüştür. Stand-by düzenlemesi çerçevesinde 160,5 milyon SDR tutarındaki birinci kredi dilimine ilişkin tutar hemen kullanılmış, geri kalan 348,8 milyon SDR'nin de üçer aylık 4 taksit halinde ve performans kriterlerine bağlı olarak kullanılması öngörülmüştür. Ancak 1995 yılının son aylarında Türkiye'nin içine düştüğü belirsizliğin artması ile birlikte son iki dilimin kullanımı IMF tarafından askıya alınmıştır (Eğilmez, 1997:124).

5 Nisan Kararlarının nispeten sıkı bir şekilde uygulandığı 1994 yılı içerisinde dış ticaret açığı bir önceki yıla göre % 73,4 oranında azalarak 5,2 milyar dolara inmiştir. Program kapsamında % 38,5 oranında devalüe (1 dolar = 19.000 TL den 1 dolar = 40.000 TL'ye yükseldi.) edilen TL ile döviz kuru politikalarında ve krizin bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini minimize edilmesinde arzulanan başarı sağlanmıştır (Alpago, 2002:126). Ancak izlenen istikrar programının kamu fiyatlarını artırması ve vergi artışları yoluyla iç talebin daraltılmasına yönelik politikaları, ekonomik büyümeye büyük darbe vurmuştur. Ayrıca toptan eşyada % 150'yi bulan enflasyon ile işsizlik, programın çözüme kavuşturamadığı diğer makro ekonomik sorunlar olarak kalmıştır. Bu sorunların çözülememesinin altında yatan önemli nedenlerden biri enflasyonu düşürmek için uygulanan para ve düşük kur politikasıdır. Bu yöntemle ithal mallara olan talep artmış, ekonomik büyüme ise bundan olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca özelleştirme gibi yapısal dönüşüm reformları da programın çözüme kavuşturamadığı sorunlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sonuç olarak; istikrar tedbirlerinin yapısal değişimlere dayalı olmamasından dolayı özellikle reel kesimde başarı kazanılamamış ve ülke ekonomisi küçülme dönemine girmiştir.

90'ların sonlarına doğru ise Türkiye'nin IMF ile olan temaslarında ana konusunu hep yüksek enflasyon oluşturmuştur. Bu yıllarda, IMF'nin direktmeleri ile bir enflasyonla mücadele programı daha hazırlanmıştır. Bu programın etkinliğinin

sağlanması için para ve maliye politikaları arasında koordinasyon oluşturulmuştur. Program çerçevesinde bütçe faiz dışı fazlasındaki artış ve özelleştirme faaliyetlerinin hız kazanması politika uygulamaları için umut verici olmuştur. Programın ilk sonuçlarının olumlu olması, 1998'in Haziran ayı sonunda IMF ile bir "Yakın İzleme Anlaşması" imzalanmasını sağlamıştır (Erçel, 1999: 41). Ancak bu anlaşma Stand-by anlaşmalarından farklı olarak IMF kaynaklarından alınacak bir krediyi içermemiştir. Bu anlaşmanın Türkiye'ye sağladığı en büyük fayda, uluslararası finans piyasalarında Türkiye'nin güvenilirliğini artırması olmuştur.

Bu programın temel özellikleri:

- Konsolide bütçe dışı fazlasının artırılması,
- Kamu kesimi maaş ve ücretlerinin ve tarımsal destekleme fiyatlarının belirlenmesinde hedeflenen enflasyonun dikkate alınması,
- Para politikasının enflasyondaki düşmeyi destekleyici bir biçimde ve koordineli bir şekilde uygulanması,
- Kamu finansmanını güçlendirecek yapısal reformların gerçekleştirilmesi,
- İç borç ihtiyacını düşürmek ve ekonomideki etkinliği artırmak için özelleştirmenin hız kazanması olmuştur.

Uygulamaya konulan "Yakın İzleme Programı", 1999 yılında Rusya'da yaşanan global krizin ve Marmara Bölgesinde meydana gelen deprem felaketinin olumsuz etkilerine maruz kalmış ve sekteye uğramıştır. Bu aşamada IMF, Türkiye'ye depremin yarattığı olumsuzlukları gidermesi amacıyla 361,5 milyon SDR tutarında Acil Yardım Kredisi sağlayarak desteğini sürdürmüştür.

Sonuçta Yakın İzleme Anlaşması ile bazı olumlu gelişmeler sağlanmasına karşın, enflasyondaki düşüş eğilimini sürdürmek ve sürdürülebilir bir büyüme ortamı sağlamak için Fon kaynaklarıyla desteklenecek yeni ve kapsamlı bir makroekonomik programın uygulanması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Finansal serbestleşmeden sonra ülkeye giren büyük miktarda spekülâtif sermaye Liranın aşırı değerlenmesine sebep olmuştur. Türkiye mali piyasalarını Batı Avrupa

da bile örneği az bulunur bir derecede serbestleştirmiştir. Yüksek faiz cazibesi ile ülkeye giren yabancı sermaye döviz, para ve sermaye piyasaları arasında mekik dokumaya başlamış ve hangi piyasaya yönelmişse o piyasada dengesizliklere neden olmuştur. Nakit ihtiyacı nedeniyle bu sıcak para girişi olumlu karşılanmış ve faiz oranlarındaki artış sürmüştür. Bu politika özel sektörü dışlama etkisinin de beraberinde getirmiştir. Özel sektörün baskılarıyla yüksek faizi düşürme çabaları ise döviz kurlarının yüksek olması nedeniyle Merkez Bankasının dış varlıklarını kaybetmesine neden olmuştur. Aşırı değerli Lira ve yüksek faiz birçok yeni bankanın kurularak mevduat bankacılığından çok devlete borç veren bir bankacılık kesiminin oluşmasına neden olmuştur. (TCMB Raporu) Sonuç olarak, 1994 krizi bir finanssal krizdir ve Ödemeler Bilançosu dengesizliklerinden kaynaklanmıştır.

III.7 2000–2002 Dönemi

Türkiye bu döneme, 22 Aralık 1999 tarihinde IMF ile yapılan Stand-by düzenlemesi ile girmiştir. Yapılan anlaşma çerçevesinde üç yıllık bir süreyi kapsayan yaklaşık 2,9 milyar SDR (4 milyar USD) tutarında mali kaynağın kullanımı öngörülmüştür (IMF, Şubat 2004).

Temelde enflasyonu düşürme özelliği taşıyan bu yeni program üç temel unsur üzerine kurulmuştur (Erçel, 1999 :40-50).

- **Maliye Politikaları:** Enflasyonun temelinde kamu açıklarının olduğu kabul edilerek, kamu finansmanının sürdürülebilir bir temele oturtulması ile enflasyonun durdurulabileceği kabul edilmiştir. Bu kapsamda, gider azaltıcı ve gelir artırıcı politikalara ağırlık verilerek, kamu borç stokunun sağlıklı bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Ayrıca gerçekçi bir bütçe hazırlanıp ve denetiminin sağlanması, vergi sisteminin iyileştirilmesi, kamu sektörü borçlanma gereğinin azaltılması ve bütçe dışı fonların tasfiyesi de amaçlanmıştır.
- **Para ve Kur Politikaları:** Program kapsamında uygulanacak kur politikasının temel özelliği; 1 ABD doları + 0,77 Euro olarak belirlenen kur sepetinin

hedeflenen enflasyona paralel olarak yıllık bazda % 20'lik bir artış ile günlük olarak önceden açıklanmasıdır (Günel, 2001:37).

- **Yapısal Reform Programı:** 2000 yılında uygulanan bütçe uyum politikalarını orta vadede sürdürülebilir hale getirmek, kamu faiz yükünü düşürmek, şeffaflığı ve ekonomik etkinliği artırmak hedeflenmiştir. Yapısal reform programı kapsamındaki reformlar şunlardır:

Sosyal Güvenlik Reformu: Bu reform ile mevcut sosyal güvenlik sisteminin daha sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinin sağlanması, işsizlik sigortası uygulamasının başlaması, birikmiş borçların tasfiyesi, sağlık ve emeklilik fonlarının birbirinden ayrılması hedeflenmiştir.

Bankacılık Kesimi Reformu: Öncelikle Bankalar Kanununda değişiklik yapılmış ve bankaların denetiminin yapılacağı tek mercii olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur. Böylece bankacılık sisteminin şeffaflaştırılması, AB standartlarına uyum, mali sistemin piyasa koşullarına göre çalışmasının temini hedeflenmiştir.

Özelleştirme: Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, ekonominin rekabete açık ve etkin islemesinin sağlanması, KİT'lerin devlet bütçesi üzerindeki yükünün azaltılması özelleştirme kapsamında belirlenen temel hedefler olmuştur.

Programda esas olarak TL'nin değerlendirilmesinin reel sektör üzerinde yaratacağı olumsuz etkinin düşük faiz oranları ile telafi edilebileceği ve dış ticaret açığının yükselmeyeceği ve dış borçların azalacağı öngörülmüştür. Nitekim, programın ilk yarısında faiz oranı aşırı düşmüş ve daha düşük faiz oranlarından borçlanma olanağı doğmuştur. Fakat faiz oranının düşüşü, Türkiye için beklenen etkiyi yaratmamış, uzun yıllar yatırımdan uzak duran sektörleri, yatırım artışı için teşvik edememiştir (Yentürk, 2003: 44–45).

Reel döviz kurlarının gerilemesiyle de döviz kazandırıcı işlemlerden doğan döviz girişleri olumsuz etkilenecek, 2000 yılında dış ticaret açığının büyümesine yol açmış ve 2000 yılı sonu itibariyle Dış Ticaret Açığı / GSMH oranı son yirmi bir yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Kısa vadeli borçlanmayı cazip hale getiren 1999 istikrar programının “Döviz Kuru Çapası” uygulaması, borçların artısını da hızlandırmıştır. Nitekim kısa vadeli borçlar 1999 yılında 22,9 milyar ABD doları düzeyinde iken, 2000 yılında 28,3 milyar ABD dolarına yükselmiştir. 1999 yılı sonunda 102,9 milyar ABD doları düzeyinde olan toplam dış borç stoku ise 118,7 milyar ABD dolarına çıkmıştır. Böylelikle Dış Borç / GSMH oranı Türkiye’de % 50 kritik sınırını geçerek % 59,2’ye ulaşmıştır (Kazgan, 2002:453).

Buna göre programın maliye ve para politikalarına büyük oranda uyulmasına rağmen, programın yapısal nitelikli düzenlemeleri istenilen şekilde gerçekleştirilememiştir. Enflasyonun beklenen oranda düşmemesi, TL’nin aşırı değerlenmesi, cari işlemler açığının büyümesi ve bankacılık sektörünün kırılganlığının artması devalüasyon beklentisinin artmasına neden olmuştur. İlgili reformların eksikliği ise bankacılık sektöründen başlayarak kendini göstermiş ve Kasım 2000 krizine neden olmuştur.

III.7.1 Kasım 2000 Krizi

Krizin Nedenleri:

22 Kasım’da patlayan krizin temelinde yatan etkenlerden biri “döviz talebinde artış” diğeri “güven sarsıcı” öğelerdir. Açık pozisyonları giderek artan bankalar yılbaşı yaklaşırken bunu kapatabilmek için döviz taleplerini, döviz satın alabilmek için de TL talebini arttırdılar. Buna devalüasyon beklentilerindeki yükselme dolayısıyla yabancı yatırımcıların spekülâtif döviz talebi eklendi.

Devletin iç borç rakamının gerçekleri tam yansıtmadığı, çünkü kamu bankalarının görev zararlarının bu rakamlara dahil edilmediğinin kamuoyuna yansımaları güven sarsılmasının önemli noktalarından biridir. Eylül ayında göreve başlayan BDDK’ya devredilen 8 bankanın (Bank Ekspres, Türkbank, İnterbank,

Egebank, Yaşarbank, Esbank, Yurtbank, Sümerbank) ekonomiye çıkaracağı faturanın 8-9 milyar dolar arası olacağını tahmini güven sarsan diğer bir öge olmuştur.

Kasım ayı başlarında bankacılık kesimine yönelik yeni oluşumlar ve bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için hassas davranmaya başlamaları, bunun için likidite talepleri faizlerin yukarıya hareketlenmesine neden olmuştur. Faizlerde görülen bu yükseliş önemli miktarda devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) bulunduran ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankaları zorlamaya başladı. Likidite sıkıntısı çeken ve ellerindeki DİBS'ni fonlamak zorunda olan bankalar büyük zararlara uğramaya başladı. Bu aşamada yabancılar yıl sonunu beklemeden ellerindeki DİBS'ni ve hisse senetlerini birden elden çıkarmaya başladı. bu eğilim faizlerin daha da tırmanmasına neden oldu. Kasım ayının başında % 44.4 olan repo gecelik faiz oranı 22 kasımda % 153.4, 28 kasımda % 199.5, 1 aralıkta % 727.4 , 4 aralıkta %1275' e yükseldi. İMKB 100 endeksi ise 14900 puandan 7100 puan inerek % 52.3 oranında değer kaybetti.

Kasım 2000 Krizi:

Programda yukarıda da belirttiğimiz üzere yıl içinde nispi bir başarı yakalanmıştır. Ancak yılın ikinci yarısı ile birlikte yaşanan olumsuz gelişmeler programın sürdürülemeyeceğine içkin kanıtları çoğaltmıştır. Yerli ve yabancı yatırımcıların artan gerginliği programın devamlılığını sağlayabilecek en önemli unsur olan sermaye girişlerinin tersine çevrilmesine yetmiştir. Kasım ayında likidite sıkışıklığı üzerine program gerekliliğinin dışına çıkan Merkez Bankası'nın piyasaya müdahalesi dövize talebi artırmış, Kasım ayında ülkeden ciddi boyutlarda sermaye kaçıışı gerçekleşmiştir. Kasım krizi olarak adlandırılan bu gelişmeye ilişkin çeşitli görüşler yüz üstüne çıkmıştır. Bir takım görüşler programın aksamasının nedeni olarak yapısal reformların yerine getirilmemesinin önemli olduğu etrafında toplanırken, bir diğer görüş asıl problemin yaşanan olumsuz gelişmelere Merkez Bankasının müdahale edememesinin olduğunu ileri sürmektedir. Sermaye girişlerinin politika yürütmede en önemli unsur olduğu programda sıcak para olarak

adlandırdığımız kısa vadeli sermaye girişleri Merkez Bankasının politika seçeneklerini sınırlamaktadır. Nitekim kur-bazlı istikrar programları uygulanan diğer yükselen (emerging) piyasalarda da gözlenmiş olan olgu şudur ki, bu tip programlarda dış açığı kapatmak sermaye girişlerine dayalıdır ve kuru belirsizlik altına sürüklememek için kur nominal çıpası uygulanır ve yerli para aşırı değer kazanır. Bu gelişmeden yararlanmak isteyen arbitraj arayan yatırımcılar sermaye girişi yaratırlar ancak devalüasyon beklentisinin arttığı bir ortamda keskin bir sermaye kaçıışı gözlenir ve kur ters yönde faiz oranları ile birlikte fırlar ve hedef aşımı(overshooting) yapar (Akyüz ve Boratav, 2002:2).

Biz de problemin en önemli unsurunun faiz-kur arbitrajından kaynaklanan aşırı sermaye girişi ve olumsuz iktisadi koşullarda sermayenin hızla kaçıışı olduğunu düşündüğümüzden Kasım krizinde sermaye giriş ve aniden kaçışını irdeleyeceğiz. Söz konusu arbitrajı Yeldan ve Boratav şu şekilde ifade etmişlerdir. Kamu borçlanma faizleri 2000 yılı sonuna dek enflasyon oranından ve TL'nin aşınma değerinden yüksek olmuştur. Bu da özellikle yılın ilk yarısında ekonomiye giren sermaye girişlerini motive etmektedir. (Boratav ve Yeldan, 2001:11)

Bu gelişme sermaye hareketlerine yılın ilk on ayında 15,2 milyar dolarlık net sermaye girişi biçiminde yansımıştır. Bu girişlerin kalemini açmakta yarar görmekteyiz. Bu konuda güvenilir bir kaynak olarak da Boratav'ın 2001 yılında yapmış olduğu çalışmadan yararlanmaktayız. Burada belirtildiği üzere yabancı sermaye girişlerinin %82'sini üç temel kalem oluşturmaktadır. İlk olarak Hazinesin tahvil ihracı ile 5,7 milyar dolarlık borçluluğu yer almaktadır. Diğer önemli kalemler yerli bankaların yabancı bankalardan yapmış olduğu kısa ve uzun vadeli borçlanmadır. Kısa vadeli borçlanmanın tutarı 3,6 milyar dolar, uzun vadeli borçlanmanın tutarı ise 3,2 milyar dolardır. Çalışmada vurgulanan bir diğer önemli konu söz konusu sermaye girişlerinin dış borç stokunu 12,8 milyar dolar artırmasıdır. Dış borcu bu noktaya eriştiren etken yalnızca sermaye girişleri olmamış yerleşik kişilerin aynı dönemde yurt dışına çıkardıkları 5,3 milyar dolar diğer önemli belirleyici olmuştur. Aynı arbitraj imkânı altında yerleşiklerin yurt dışına çıkardıkları miktarın yaklaşık yarısı net hata ve noksan kaleminden oluşmaktadır. Yani

yerleşikler kendi programlarına ve ekonomik koşullarına yabancılardan daha az güvenmişlerdir. (Boratav, 2001, s. 4-5). Yeldan'ın 2001 yılında yaptığı çalışmasında dikkatimizi çeken bir olgu kısa dönemli dış borçların Merkez Bankası dış rezervlerine oranının para krizlerinde tahmin olarak kullanılması olmuştur. Rodrik ve Velasco (1999), bu oranı %60 olarak belirtmektedirler. Ancak daha ilginç olan kısım şudur ki, 1989 yılından sonra Türkiye'de bu oran hiçbir zaman %100'ün altına inmemiştir. Haziran 2001'de %112 olan bu oran Aralık 2001'de %145'tir (Yeldan, 2001: 41). Kısaca şunu söyleyebiliriz ki; Türkiye ekonomisinde finansal sistem sermaye hesabının liberalleşmesinden bu yana para krizi tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Krizin belirleyicisi her ne kadar son kertede keskin sermaye kaçıışı olsa da bu faktörü kriz istikametine sokan etkenlerin altını çizmekte fayda görmekteyiz. Cari işlemler açığının özellikle yılın ikinci yarısından itibaren büyük bir artış içine girdiğini söylemiştik. Ayrıca bu eğilime neden olan gelişmelerin de yerli paranın reel olarak değerli konuma yükselişi neticesinde oluşan tüketim ve ithalat talebi olduğunu belirtmiştik. Celasun 2001 yılında yayınladığı makalesinde Dornbusch'un bu gelişmelerin finansal kriz yaşayan ülkelerin en önemli ortak özelliği olduğuna dikkat çektiğini belirtmiştir. Ödemeler Dengesi Cari işlemler açığının Milli Gelir içindeki payının %4'ü aştığı durumlar 'tehlikeli bölge' olarak nitelendirilmektedir. Nitekim Türkiye'nin yaşadığı krizlerde bu oran %4'ün üzerindedir (Celasun, 2001:171-172). Hatta Uygur, bu oranın Türkiye için %2 olması gerektiğini düşünmektedir (Uygur, 2001:22).

Tablo III.8**TCMB'nin Haftalık Döviz Rezervi, (Milyon Dolar)**

Tarih	Brüt Döviz Rezervi	Tarih	Brüt Döviz Rezervi
Kasım Krizi		Şubat Krizi	
06.10.2000	24.530	05.01.2001	25.097
13.10.2000	24.839	12.01.2001	26.593
20.10.2000	24.239	19.01.2001	26.143
27.11.2000	23.249	26.01.2001	25.691
03.11.2000	24.256	02.02.2001	25.928
10.11.2000	23.583	09.02.2001	26.565
17.11.2000	24.433	16.02.2001	27.943
24.11.2000	21.583	23.02.2001	22.581
01.12.2000	18.942	02.03.2001	21.521
08.12.2000	19.624	09.03.2001	21.529
15.12.2000	19.823	16.03.2001	20.060
22.12.2000	19.934	23.03.2001	19.170
29.12.2000	19.635	30.03.2001	18.445

Kaynak: Uygur, 2001, s.8

Bu gelişmeleri izleyen yabancı yatırımcılar yaklaşık 10 aylık süre içerisinde sermaye girişi yarattıktan sonra, Kasım ayında, ülkeden 5,2 milyar dolarlık bir sermaye çıkışı gerçekleştirdiler (Boratav, 2001, s. 5). Bu gelişme Merkez Bankası rezervlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim bu noktada Merkez Bankasının rezerv seviyesinin izlenmesinde fayda vardır. Merkez Bankası rezervleri 17–24 Kasım tarihleri arasında yaklaşık 3 milyar dolar, 14 Kasım-1 Aralık tarihleri arasında 2.5 milyar dolar toplam 5.5 milyar dolar azalmıştır. Brüt döviz rezervi ise 24,4 milyar dolardan 18,9 milyar dolara inmiştir. (Uygur, 2001:6)

Tablo III.9

Bankaların Açık Pozisyonları, (Milyar Dolar)
Oranlar

1998	-8.4
1999	-13.30
2000-I	-15.78
2000-II	-18.18
2000-III	-20.00
2001-I	-12.16

Kaynak: Eren ve Süslü, 2001, s. 669

Likidite krizinin yaşanmasında önemli bir başka etken bankaların açık pozisyonları olmuştur. Düşen faiz oranları altında kısa vadeli biçimde açık pozisyon oluşturmuşlardır. Rezervlerin azalmasının ardından piyasada likidite sıkışıklığının hissedilmesi ile birlikte bankalar pozisyonlarını kapatmaya yönelmişler ve ellerindeki kamu kâğıtlarını satmaya başlamışlardır. Elinde en çok DİBS(devlet iç borçlanma senedi) bulunduran Demirbank'ın bu kâğıtları alelacele satmaya başlaması piyasalardaki tedirginliği artırmış ve bir devalüasyon tehlikesi açığa çıkarmıştır (Ertuğrul ve Selçuk, 2002:20). Demirbank fona devredilmeden önce 300 milyon dolar sermayesi olmasına karşın 4-5 milyar dolar kamu kağıdını elinde bulunduruyordu (Keyder, 2001: 39). Birbirine itki yapan bu iki olay neticesinde Kasım ayında likidite sıkışıklığı artık iyice hissedilir olmuş ve gecelik faizler rekor seviyelere ulaşmıştır. Kasım ayında gerçekleşen spekülâtif saldırı sonrası, o ana dek istikrarla korunmasına karşın, Merkez Bankası Net İç Varlıklar Tavanını delmiş ve piyasaya likidite pompalamıştır. Bu işlemi açık piyasa işlemlerini kullanarak gerçekleştirmiştir. Piyasalardaki tedirginliğin bu müdahale ile giderilemeyeceği iyice açık olmalıdır ki Merkez Bankasınca piyasaya sürülen likidite döviz talebini artırmıştır. Bu uygulamanın ardından Merkez Bankası Net İç Varlıklar sınırı

uygulamasına geri döneceğini açıklamıştır. Döviz hücüm olarak adlandırılan bu durumun ardından, IMF ile ek bir düzenleme içine girilmiş ve IMF'den Ek Rezerv Kolaylığı Altında 7,5 milyar dolar kredi garantisi alınmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 275). Demirbank, TMSF'ye devredilmiş ve çok geçmeden bütün bankalardaki mevduatlar ve borçlar devlet garantisi altına alınmıştır. Boratav, bu uygulamanın yanlış ve bir aldatmaca olduğunu vurgulamaktadır. Böylece batılı bankalar geri dönmeyen kredilerin riskini taşımamış olmuştur. Boratav'a göre bu uygulama 'moral hazard' kendi deyimi ile 'ahlak-dışı yutturmaca'nın resmileşmesinden başka bir şey değildir (Boratav, 2001:2).

III.7.2 Şubat 2001 Krizi

Şubat Krizin Nedenleri:

1. Konjonktürel Nedenler

- Kasım krizinden sonra Net İç Varlıklar ve Net Uluslararası Rezervler Revize edilirken Kur Çapasının Sürdürülmesi: Kasım ayında mali sistemde yaşanan Kriz sırasında ortaya çıkan yoğun likidite gereksinimi TCMB'nın piyasayı fonlamasını gerektirmiştir. 22-30 Kasım tarihleri arasında piyasaya 3.9 katrilyon liralık likidite sağlanmıştır. Böylelikle NIV hedefi olan -1.2 katrilyon aşılmıştır. Ayrıca yerli yabancı yatırımcıların döviz talebindeki artış TCMB'nın yaklaşık 6 milyar dolar döviz satışı yapmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda NIV ve NDV'a ilişkin hedefler yeniden gözden geçirilmiş ancak döviz kuru politikası değiştirilmemiştir.
- Türk ekonomisinde Risk Priminin Artması: Kasım krizinin, başta kamu bankaları olmak üzere bütün bankacılık sisteminin kırılganlığını artırması ile sağlanan fonların vadeleri giderek kısalmış ve faiz oranları oldukça yüksek kalmıştır.
- Hazine İhalesi Öncesi Siyasi Olayların Olası Krizi Öne Alması: MGK'da Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve yardımcısı arasındaki çekişme, Hazine ihalesi öncesi zaten tedirginlik içinde olan piyasalarda panik ortamı yaratmış, sisteme olan güven tamamen kaybolmuştur.

2. Optimal Ekonomi Politikasının Zamanında İzlenmemesine Bağlı Nedenler

- Ekonomik Gidişin İyi Okunamamasına Bağlı Nedenler
- Çeşitli Menfaat Gruplarının Gösterdiği Direnmeler
- Ekonomide Kullanılmayan Aşırı Endüstriyel Kapasitenin Oluşması

Şubat 2001 Krizi:

Kasım ayında yaşanan sıcak para krizinin ardından Şubat 2001 tarihinde yine bir sıcak para krizi yaşanmış ve yaklaşık bir yıl uygulanan döviz kuruna çıpalı enflasyonu düşürme programı terk edilmiştir. 6 Aralık 2001 tarihinde IMF ile yapılan yeniden düzenleme ile EK Rezerv Uyum Kolaylığı çerçevesinde 7.5 milyar dolar kredi garantisi alınmıştır. Bu kredi üç yıllık bir dönemde elde edilebilecektir. Bu gelişme Kasım krizinden sonra piyasaları biraz rahatlatmakla beraber likidite sorununu çözmeye yetmemiş ve 2001 Şubat ayında likidite krizi patlak vermiştir (Alper, 2001, s. 14). Üstelik bu sefer daha derin bir spekülasyon saldırısı yaşanmıştır. Merkez bankasının bu tip saldırılara karşı savunma mekanizmasının olmaması programın en kırılgan noktasını oluşturmaktadır. (Yeldan, 2001:3).

Mali piyasaların tam olarak durulmadığı, kriz tehlikesinin var olduğu bir ortamda siyasal bir bunalım bu tehlikeyi gün ışığına çıkarmış ve kur nominal çıpasının kaldırıldığına açıklanması ile sonuçlanan bir finansal kriz yaşanmıştır.

Ocak ayında %60'lara gerileyen faiz oranları Şubat ayında %70'lere çıkmıştır. Faizlerin tekrar yükselme eğilimine girmesi iç borçların çevrilebilirliği kuşkusunu artırmıştır. Yüksek iç borç stoku, artan enflasyon oranı, yerli paranın sürekli değerli oluşu krizi hazır eden sebeplerdir. Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında geçen tartışma kamuoyunca duyulduğunda yaşananlar siyasal bir kriz olmaktan çıkmış artık süregitmeyen programın çöktüğü yönünde beklentiler somutlaşmış ve beklentiler kur çıpasının terk edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bir anda gecelik bileşik faizler %5000 gibi muazzam rakamlara ulaşmıştır. Dövizde saldırı durdurulmadığından TL dolar karşısında resmen %40 devalüe edilerek 1 dolar

960.000 TL'ye yükseltilmiştir. Kurun serbest dalgalanmaya bırakılmasının ardından döviz talebi artmaya devam etmiş ve devalüasyonu takip eden iki hafta içinde dolar 1.200.000. TL'ye yükselmiştir. (Akyüz ve Boratav, 2002, s. 20–21). Bu gelişmeler yaşanırken Merkez Bankası Döviz rezervleri de erimiştir. Yılbaşında 24,8 milyar dolar olan brüt döviz rezervi Mart'a gelindiğinde 18,5 milyar dolara inmiştir (Kazgan, 2002:459).

Böylelikle sıcak paraya dayalı büyüme modelinin uygulandığı 90'lı yılların sonunda ulusal ekonomide iki büyük kriz meydana gelmiş ve yukarıda mali kesime olan faturasını anlattığımız krizin reel kesime maliyeti elbette daha acımasız boyutlarda olmuştur. Daha yılın yarısında 18 banka TMSF'ye devredilmiştir. TESK'in tespitleriyle yılın ilk yarısında 52.800 işyeri kapanmıştır. Yıllar boyunca uygulanan politikalar neticesinde gelir dağılımı büyük ölçüde bozulmuş, nüfusun küçük bir bölümü rakamlarla zor telaffuz edilen servetleriyle yaşarken büyük bir bölümü açlık ve geçim sıkıntısı içine düşmüştür. Bu da sosyal patlamayı ülkenin eşiğine getirmiştir (Kazgan, 2002: 466–468)

SONUÇ

Toplumsal ihtiyaçların ve akabinde toplumsal talep ve beklentilerin artması, devletin görev ve sorumluluklarının artmasına yol açmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra; dünya ülkelerinin artan kamu harcamaları ile birlikte, ekonomik kalkınmanın finansmanı anlayışı çerçevesinde yeniden yapılanmaları finansman arayışlarını hızlandırmıştır. Bu dönemlerde, üye ülkelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan kuruluşlardan birisi de Uluslararası Para Fonu (IMF) olmuştur.

IMF üye ülkelerinin finansman ihtiyacını karşılamak ve bu kapsamda ödemeler dengesi açıklarının kapatılarak, ülkede ekonomik istikrarı tesis etmek amacıyla kurulmuştur. IMF'nin temel özelliği ise; finansman kolaylığı sağlayacağı ülkelerin uygulayacakları ekonomik programı da belirlemesi olmuştur. Ancak IMF tarafından uygulanan istikrar programları; her ülkenin ekonomik yapı ve şartları farklı olduğundan özellikle gelişmekte olan ülkelerde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Zamanla IMF; üye ülkelerin kendilerine olan kredi borçlarını ödeyebilmeleri için bu ülkelere istikrar programı uygulatan bir finansman kurumu haline dönüşmüştür. Türkiye de IMF'nin kuruluş dönemleri olan 1947'li dönemlerden bugüne; içine düştüğü ekonomik krizlerden kurtulabilmek, yapısal değişimleri sağlayabilmek ve finansman sıkıntısını giderebilmek amacıyla sürekli IMF destekli ekonomik istikrar programları uygulamıştır.

İstikrar programları, ekonomik kriz yaşayan ülkelerde krizin atlatılması ve ekonominin yeniden dengeye getirilmesi sürecinde uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Bu programlar ekonomik dengeyi kurmada faydalanılan mucizevi araçlar değildirler ve literatürde kabul gören sıkı maliye ve sıkı para politikası temeline dayanmaktadır. Bununla birlikte, programlar içerdikleri politikaların özelliklerine göre farklılaşmaktadırlar. Örneğin, ortodoks programlar genel hatlarıyla sıkı maliye ve sıkı para politikalarından, heterodoks programlar da fiyat ve ücret kontrollerinden

oluşmaktadır. Bu politikalara ek olarak, ekonomik dengesizliğin giderilmesi sürecinde, enflasyonist beklentileri kırmak için önceden ne olacakları belli olan temel parametrelerden, yani nominal çıpalardan yararlanılmaktadır. Kronik enflasyon ülkelerinde döviz kuru ve enflasyon arasındaki güçlü ilişki nedeniyle, kurun nominal çıpa olarak kullanılması yaygındır. Pekçok ülke örneğinde kura dayalı istikrar programları sıklıkla uygulanmakla birlikte, paraya dayalı program uygulamalarına da rastlanmaktadır. Genellikle kur ya da para arzının temel nominal çıpa olarak seçildiği programlarda, fiyat ve ücretlerin belli bir süre dondurulması politikasından ek çıpa olarak faydalanılmaktadır.

İstikrar programları ve istikrar süreçleri birbirinden farklı, fakat birbirini tamamlayan olgulardır. İstikrar programları içsel veya dışsal faktörlerin neden olduğu bir kriz sonrasında, kısa dönemde ekonomide yaşanan darboğazı gidermek için, acil önlem paketi olarak uygulanan programlardır. İstikrar süreçleri ise ekonominin varolan yapısını yeni bir yapıya dönüştürmek için gerekli görülen yapısal reformların ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirildiği uzun bir süreçtir. Ekonominin kısa dönem dengesi, istikrar programları ile sağlanabilmekte ve fakat ekonomiyi yeniden sağlıklı bir yapıya ve sürdürülebilir büyüme trendine taşımak istikrar sürecinin tamamlanmasıyla mümkün olmaktadır. İstikrar süreçlerinde istikrar programlarından çeşitli şekillerde yararlanılmaktadır. Bu süreçte, tek bir istikrar programına sıkı sıkıya bağlı kalmak yerine, bazı temel prensiplerden vazgeçmemek kaydıyla birden fazla, birbirini tamamlar nitelikte programlar uygulanmaktadır.

Başarılı istikrar programlarından hemen sonra ekonomik aktivitelerde belli bir genişleme sağlanmasına rağmen, büyüme trendi dalgalanmakta, istikrarın maliyeti önce veya sonra mutlaka ödenmektedir. Sıkı tedbirlerin uygulanmasında ekonomik daralma kaçınılmazdır. Bu nedenle, başarılı istikrar programları sadece uzun süreden sonra değil, aynı zamanda “sancılı ve maliyetli bir süreç”ten sonra başarıya ulaşmaktadır.

Her ülkenin kendine özgü ekonomik, toplumsal, kültürel, politik, coğrafi ve tarihsel özellikleri vardır. Ülkelerin istikrar arayışlarını ve istikrara ulaşma

süreçlerini bu özellikler belirlemektedir. Bu nedenle, ortodoks ya da heterodoks özellikler taşıyan istikrar programlarının uygulama sonuçları ülkelerarasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin, İsrail’de 1985 yılında uygulanan heterodoks istikrar programı başarılı iken, aynı yıl Arjantin’de uygulanan Austral Planı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İstikrar programlarının uygulandığı dönemde ülkelerin siyasi rejimleri programların başarı performansını etkilemektedir. Totaliter rejimler altında sert tedbirler içeren programların uygulanması daha kolay ve fakat sosyal maliyeti oldukça yüksek olmaktadır. Diğer yandan, demokratik rejimlerde toplumun çeşitli kesimlerinin çeşitli taleplerini karşılama ve çoğunluğun desteğini alma gereği vardır. Toplumun her kesimini memnun etmeye çalışırken, istikrarın maliyetleri gruplar arasında eşit olarak paylaştırılmazsa, ödenmesi gereken maliyetler ileriki dönemlere ertelenmektedir. Fakat istikrar gelecek dönemlere ertelendiği sürece, uzun dönemde artan güvenilirlik sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Sorunlar küçük ve az iken çözümlenmediği sürece, büyüyerek ileriye taşınmakta ve daha sert tedbirlerin uygulanması zorunlu hale gelmektedir.

Türkiye, 24 Ocak 1980 tarihinde başlattığı ekonomik dönüşümü gerçekleştirmeye çalışan bir ülkedir. Yaklaşık Onatlı yıldır devam eden istikrar sürecinde iki istikrar programı uygulamasına rağmen, henüz kalıcı istikrar sağlanmış değildir. Bu süreçte önemli yollar kat edilmiş, serbest piyasa işleyişinin gerektirdiği reformların çoğu gerçekleştirilmiştir. Fakat kamu kesimiyle ilgili reformların yeterince yapılmamış olması, yapısal sorunları artırmış, finans piyasalarının serbestleştirilmesi ve ekonomik aktivitelerin daha hassas ve kırılgan (fragile) bir yapıya bürünmesi sonucu iç borçlanma krizi şeklinde patlak veren 5 Nisan 1994 krizi yaşanmıştır. Bu nedenle, 5 Nisan krizi, 1980’li yıllarda Türkiye’de ve gelişmekte olan diğer Latin Amerika ülkelerinde dış şokların etkisiyle yaşanan krizlere benzemektedir. 5 Nisan krizi, içsel dengesizlikler sonucu yaşanmıştır.

5 Nisan krizinin nedenleri incelendiğinde, krizin başlama nedenini 1993 yılında kamunun iç borçlanma politikasında yapılan değişiklik ve bunun mali

piyasalar tarafından kabul edilmemesinin oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca Merkez Bankası ile Hazine arasındaki kötü eşgüdüm ve koordinasyon eksikliği de krizi hızlandırmıştır. Kamunun borçlanma ihtiyacı yüksek iken, serbest piyasa davranışlarını dikkate almadan ihale iptalleri yoluyla faizlerin düşürülmeye çalışılması, krizin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Mali piyasaların serbestleştirilmesi ve fakat yeterli derinliğin sağlanamaması nedeniyle, spekülasyon bekleyişlerden kolayca etkilenen bir ortam oluşmuş, bu da fazla likiditenin döviz yönmesine, Merkez Bankası'nın müdahalesi sonucu rezervlerin hızla azalmasına ve devalüasyona neden olmuştur.

Türkiye'deki kriz, paranın yurtiçi piyasalarda yön değiştirmesi sırasında oluşan dengesizlikler sonucu yaşanmıştır. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, iki ülkede de paranın fiziki yatırımlara ve üretken faaliyetlere değil, piyasalarda kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamaya yönelmiş olmasıdır. Sermayenin yüksek reel faiz ortamında üretime değil, faiz geliri kazanmaya yönelmesi, ülkelerin reel yatırımlarını ve uzun dönem büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir. Finans piyasalarının güçlü olduğu gelişmiş ülkelerde, kaynakların finans piyasalarından fiziki ve üretken yatırımlara yönlendirilmesine önem verilmektedir. Öyleyse, istikrar sürecinde piyasaların serbestleştirilmesinin ardından piyasaların güçlendirilmesine çalışılmalı, finans kesimi ve reel kesim arasındaki bağın teminine, sürdürülebilir büyüme hedefini gerçekleştirme yönünde üretkenlik artışı sağlanmasına öncelik verilmelidir. Zira üretkenlik artışından kaynaklanmayan gelir artışları, gelir dağılımının giderek bozulmasına, gelir grupları arasındaki eşitsizliğin artmasına ve toplumsal çalkantılara neden olmaktadır.

Başarılı bir istikrar programının beş temel politikayı içerdiği görülmektedir. Bunlar; sıkı maliye ve para politikasından oluşan ortodoks önlemler, fiyat ve ücret kontrollerine dayanan heterodoks politikalar, döviz kurunun temel nominal çapa olarak seçilmesi, ekonomik dönüşümün gerektirdiği ticaretin, finans piyasalarının ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile kamu kesiminin yeniden yapılandırılmasından oluşan yapısal reformların uygulanması (ya da başlatılması), dışarıya net kaynak (borç ana parası ve faiz) aktarımının azaltılmasıdır. Bu önlemleri

içeren bir istikrar programının başarısını, programın hazırlanmasında ve uygulanmasında sağlanan toplumsal uzlaşmanın derecesi önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca bu tür bir programın IMF tarafından hazırlanıp ülkeye sunulması, dış kaynak imkânı sağlamasına rağmen, hükümetlere bazı sorumluluklar yüklemektedir. Programın başarısını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen bir faktör de, bu tür dış kısıt etkenidir.

5 Nisan Kararları'nın özellikleri incelendiğinde, yukarıda sözü edilen temel politikaların program kapsamına alındığı, bazılarının uygulandığı ve fakat bazılarının kararlılıkla uygulanmadığı görülmektedir. Bütçe açıklarını azaltmaya yönelik ortodoks maliye ve para politikaları krizden hemen sonra uygulanmış, ilk altı ay sonunda hedefler büyük ölçüde gerçekleştirilmiş ve mali disiplin sağlanmıştır. Fakat sonraki dönemlerde politikalardan tavizler verilmiş, özellikle parasal genişleme önlenememiş ve mali disiplin sürdürülememiştir. 5 Nisan Kararları'nın heterodoks özellikleri, özellikle Meksika ve İsrail'deki uygulamalara göre oldukça yetersizdir. Bu ülkelerde ciddi anlamda fiyat ve ücret kontrolleri belli sürelerde yapılmış olmasına karşın, Türkiye örneğinde sadece bazı temel KİT mal fiyatları altı ay boyunca artırılmamış, özel sektör fiyatlarına ise herhangi bir kontrol getirilmemiştir. Kamu ücretleri ise dondurulmamış, fakat bütçe imkânları içinde artırılmıştır. Böylece, kamu kesiminde fiyat ve ücret artışları baskı altına alınmasına rağmen, özel kesime herhangi bir kısıt getirilmemiştir. Bu durum, özel kesime enflasyonist beklentilere göre bir fiyat ayarlaması fırsatı vermiş ve belli bir gelir grubunun zarara uğraması engellenmiştir. Hâlbuki heterodoks politikaların temel amacı, yüksek enflasyondan kurtulmak amacıyla toplumun bütün kesimlerinin özveride bulunmasını istemek ve bunun için de ücret ve fiyatları kısa süreler için dondurmak ya da kontrol etmektir. Bu amaç doğrultusunda İsrail'de tüm fiyatlar dondurulmuş ve kontroller yapılmış, Meksika'da ise kısmi dondurma ve kontrol etme politikası uygulanmıştır. Türkiye'deki heterodoks uygulamanın bu ülkelerdeki kadar ciddi ve yeterli olmadığı görülmektedir. Sadece kamu kesimi fiyat ve ücretlerinin kontrol altına alınması, özverinin ağırlıklı olarak bir kesimden istendiğinin bir göstergesidir. Oysa istikrarın maliyetleri, toplumun tüm kesimleri arasında eşit dağıtılamazsa, programın sürdürülebilirliği tehlikeye girmektedir.

Nitekim program uygulamasından yaklaşık altı ay sonra ücret ve fiyat artışı baskıları artmış, toplumun büyük bir kesiminde artan rahatsızlık ve programa yeterli destek verilmemesi, programın sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmuştur. 1995 yılı programı IMF tarafından yeterli görülmemiş, 1995 Şubat ayında IMF ile yeni bir hedef seti hazırlanarak, büyüme tahmini % 4'ten % 3'e düşürülmüştür. Ayrıca, 1995 yılında enflasyonun % 40'lar seviyesine düşürülmesi hedeflendiği halde, 1995 yılı enflasyonu % 89 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılının ilk yarısında bütçe hedefleri tutulmasına rağmen, 1995 yılının üçüncü çeyreğinde seçim atmosferine girilmesi nedeniyle hedefler aşılmıştır.

İstikrar programlarında hem dış kaynağa ihtiyaç duyulmakta, hem de dış kaynak aktarımını azaltma gereği doğmaktadır. Bu durum istikrar programlarının toplumsal maliyetini artıran bir durumdur

Başarının en önemli koşullarından biri yapısal reformların gerçekleştirilmesidir. İstikrar programlarındaki başarının en önemli etkenlerinden bir diğeri de, toplumsal uzlaşma ve programı uygulayacak kadroya duyulan güvendir. İsrail 1985 istikrar programı toplumun tüm kesimlerini temsil eden grupların katıldığı, kısa, orta ve uzun dönem hedeflerinin net ve detaylı olarak belirlendiği, uzun bir hazırlık aşamasından sonra uygulamaya konmuştur. Bu nedenle, programa yeterli destek sağlanmıştır. 5 Nisan Kararları'nın ise orta ve uzun dönemli hedeflerinin çok detaylı olmadığı, hazırlık aşamasında toplumun belirli kesimlerini temsil eden gruplar oluşturulmadığı ve alınan önlemlerle ilgili farklı kesimlerden yeterli desteğin sağlanmadığı görülmektedir. Kredibilitesi düşük olan istikrar programlarının başarı şansı da düşük olmaktadır.

Yukarıda özellikleri irdelenmeye çalışılan 5 Nisan Kararları, 1994 yılında yaşanan krizin aşılmasında kısmen başarılı olmuştur. Finans piyasalarında yaşanan kriz, hükümetin iç borç faiz oranlarını yeniden yükseltmesi, mevduata devlet güvencesi verilmesi ve döviz piyasalarına müdahale edilmesiyle aşılmıştır. Kamu harcamalarının kesilmesi ve ek vergiler ile bütçe açığı daraltılmış, fakat ek vergilerin kalıcı özellikte olmaması nedeniyle sağlanan gelir artışı, kısa dönemde bir rahatlama

sağlamasına rağmen, mali disiplinin sürdürülmesinde yeterli olamamıştır. Öte yandan reel kesimde yaşanan kriz devam etmektedir. Çünkü temel problemler çözülememiştir. Geniş bir perspektiften bakıldığında, 5 Nisan istikrar programı ile kısa dönemde içine düşülen finansal bunalım ve kriz aşılmış ve fakat istikrar sürecinin gerekleri yerine getirilemediği için düşük enflasyon ve sürdürülebilir büyüme anlamındaki, kalıcı başarıya ulaşılamamıştır.

5 Nisan Kararları ve programın uygulama sonuçları, Türkiye'deki yüksek enflasyon olgusunun altında, kısa dönemde, küçük çaplı istikrar programlarıyla çözümlenmesi pek de mümkün görünmeyen daha ciddi ve önemli sorunların olduğunu göstermektedir. 5 Nisan krizini deneysel olarak incelemeye yönelik model çalışmasının bulguları, tartışmaya açık olmakla birlikte, genel itibariyle bu yargıyı destekler niteliktedir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan yüksek kronik enflasyon "inertia" özelliği taşımaktadır. Yani, enflasyonist beklentiler mevcut enflasyonu geleceğe taşımaktadır. Sadece kurun kontrol edildiği istikrar programları kısa dönemde etkili olmakta, uzun dönemde enflasyonu kalıcı olarak düşürmeye yetmemektedir. Model sonuçlarından, para arzı ya da fiyat-ücret kontrollerinin enflasyonu düşürmede tek başlarına etkili olamayacakları anlaşılmaktadır. Kura dayalı programlarda, ekonomik aktivitedeki daralma (istikrarın maliyeti) gelecek dönemlere ertelenmektedir. Bu, programın kredibilitesini azaltan bir etkidir. Paraya dayalı programlarda ise ekonomik daralma hemen hissedilmektedir. Bu da para arzını kontrol etmeye dayalı istikrar programlarının, kredibilitesi yüksek, güçlü yönetimler tarafından uygulanabileceğini göstermektedir. 5 Nisan krizinden sonra, aynı şartlar altında, daha sıkı kur ya da para arzı politikası uygulanması durumunda bile sonuçların gerçekleşmeden çok da farklı olamayacağı anlaşılmaktadır. Enflasyon mücadelesinde fiyatlar arasındaki (kur, ücret, faiz, fiyat) dengeyi kurmadan önce sıkı maliye ve sıkı para politikalarının kararlılıkla, tavizsiz ve uzun bir süre uygulanması gereklidir. Diğer taraftan, yapısal sorunların çözülmesi ve istikrarın maliyetinin toplumun tüm kesimleri arasında dengeli olarak paylaştırılması başarıya ulaşmanın vazgeçilmez koşullarından biridir. Ortodoks politikaların ciddi olarak uygulanmadığı Arjantin 1985 Austral Planı'nda fiyat ve ücret kontrollerine rağmen enflasyon düşürülemediği. Öyleyse, Türkiye'de öncelikle sıkı maliye ve sıkı para politikaları

uygulanmalı, bütçe dengesi kurulmalı, yapısal reformlar hızla gerçekleştirilmelidir. Bu önlemlere rağmen, eğer hala enflasyon düşürülemezse, seçilen nominal çıpaların dondurulması ile fiyatlar arasındaki dengesizliğin ortadan kaldırılmasına çalışılmalıdır. Aksi takdirde, kurun, para arzının ya da ücretlerin, ortodoks tedbirler uygulanmadan kontrol edilmesi, enflasyonu düşürmek yerine, ekonomik dengelerin daha da bozulmasına neden olmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi istikrar, “uzun ve sancılı” bir süreçten sonra kazanılmaktadır. Yüksek maliyetlerden kaçış yoktur. Bu bilindiğine göre, eğer enflasyon düşürülmek ve istikrara ulaşılmak isteniyorsa, politika uygulayıcılarının bu maliyeti gelecek dönemlere ertelemek yerine, yüreklilikle bugünden üstlenmeleri gereklidir. Ülke deneyimleri, başarı için toplumsal uzlaşmanın sağlanmasının, ekonomik ve toplumsal seferberliğin bir an önce başlatılmasının önkoşul olduğunu göstermektedir. Kültürel farklılığın yüksek ve gruplar arası talep çeşitliliğinin fazla olduğu demokratik ülkelerde, ekonomik kriz yaşanmadan ve toplumun her kesimi istikrarın gerekliliğine inanmadan, toplumsal uzlaşmanın sağlanması kolay değildir. Diğer taraftan da, kalıcı çözümün sağlanması için ekonominin dibe vurmasını beklemek, rasyonel bir politika seçimi olmayacaktır. Hükümetin enflasyonla mücadeledeki kararlılığını ve istekliliğini, tutarlı ve ciddi politika uygulamalarıyla halka yansıtması gereklidir. Siyasilerin, ekonomik politika uygulamalarında kurumsal-anayasal kontrol mekanizması yoluyla mümkün olduğunca objektif davranmaları sağlanmalıdır.

Ülkemizin son 20 yılını kaybolmuş sayabiliriz. Çünkü ekonomide hep büyüme ve kriz çevrimleri yaşanmıştır. Enflasyon ortalama olarak % 65–70, faiz oranı ise % 100 civarında seyrederken borçlanma gereği GSYİH ‘nın % 10 ‘u civarına kadar yükselmiştir.

Ülkemizde birçok kez istikrar politikası uygulanmasına rağmen istikrarsızlığın kaynağı olan yapısal sorunlarda reform yapılamaması uygulanan politikaları etkisiz kılmıştır. İstikrarın sağlanmasında çoğunlukla ekonominin talep

yapısı ile ilgilenilmiş ve harcama daraltıcı önlemler üzerinde durulmuştur. Ekonominin arz yönü ile hiç ilgilenilmemiştir.

21 Y.Y. öncesinde demokratik sistem içerisinde Türkiye ekonomik ve toplumsal gelişme ve dünya ile bütünleşmede önemli atılımlar yaparak yaklaşık 200 milyar dolar düzeyindeki milli geliri ile dünyanın önemli ekonomik güçlerinden birisidir. Ancak makroekonomik istikrarsızlıklar, düşük verimlilik, işgücü niteliğindeki yetersizlik, kaynak dağılımındaki etkinsizlik, kamu hizmetlerindeki verimsizlik hem ekonomik hem de toplumsal yapıyı olumsuz etkilemektedir.

Günümüzde ise IMF, temelde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere mali yardım ve ekonomik danışmanlık yapan bir kuruluş görünümündedir. Bunun temelinde yatan neden, gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının çözümünü IMF dışında aramaya yönelmelerinden kaynaklanmaktadır. Kuruluşun ilk yıllarında karşılaştıkları ödemeler dengesi sorunlarını IMF'ye getirip, IMF desteğinden yararlanan gelişmiş ülkeler, zaman içinde kendi çözümlerini aramaya ve IMF'yi ikinci plana itmeye başlamışlardır. Bu yüzden gelişmiş ülkeler açısından ise IMF, neredeyse sadece bir uluslar arası derecelendirme rolü üstlenmektedir. Örneğin söz konusu ülkeler, uluslar arası ticari ilişkilerinde, gelişmekte olan ülkeleri IMF ile bir Stand-by anlaşması yapıp yapmadıklarına göre değerlendirebilmektedirler. Ancak IMF'yi sadece bu kapsamda değerlendirmek yanlış olacaktır. Çünkü IMF bir anlamda uluslararası istikrarın bekçiliğini yaparak, yerel krizlerin dünya sathına yayılması ve derinleşmesini önleyen bir görünüm içerisindedir. Örneğin Asya ve Rusya krizlerinde IMF'nin verdiği destekler, tüm dünyayı sarsabilecek güçte olan bu krizlerin boyutlarını daraltmıştır.

Özellikle son dönemde IMF'nin geleceğini yeniden yapılandırma çalışmaları çerçevesinde, gelişen ülkelerin bu kuruluşdaki ağırlıklarını artırması öne çıkmaktadır. Gündeme gelen bu yeni düzenlemeden yararlanarak oy oranlarını artıracak ülkelerin basında dünya ticaretine katkıları gün geçtikçe artan Çin, Hindistan, Rusya ve Türkiye gelmektedir. Türkiye'nin bu noktada oy gücünü artırıcı hesaplamaları benimsemesi ve bu konuda ısrarcı olması gerekmektedir.

Türkiye içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulabilmek amacıyla farklı dönemlerde farklı önlemleri içeren IMF destekli istikrar politikaları uygulamasına rağmen bu politikaların büyük bir kısmı; ülkede yapısal düzenlemeler yeterli düzeyde olmadığından kendinden beklenen sonucu vermemiştir. Ayrıca ülkede yaşanan siyasi değişimler de bu politikaların uygulanma sürecini etkilemiş ve başarılı sonuçların gecikmesine yol açmıştır.

IMF gerek gelişmekte olan ülkelerde gerekse Türkiye’de uyguladığı istikrar önlemleri ile ülke ekonomilerinde her zaman yer almış ancak; çeşitli nedenlerden dolayı başarılı sonuçlara imza atamamıştır.

Sonuç olarak IMF, uluslararası düzeyde üstlendiği koordinatör rolü ile varlığını gerekli kılan bir örgüttür. Koordinasyon görevini ifa ederken, tıkanıklıkların ve sorunların olduğu ülkelerde devreye girerek çözüm için tavsiyelerde bulunması ise normal karşılanmalıdır. Bu tavsiyeleri ülkenin kendi yapısal özelliklerine uyumlu hale getirmek ve IMF’nin önerdiği uygulamaları müzakere ederek, en şeffaf ve anlaşılır şekilde halka açıklamak ise hükümetlerin görevidir. Eğer hükümetler, IMF ile birlikte ülkenin yapısına uygun bir istikrar programı oluşturup bu sürece halkı da dahil etmeyi başarır, programın uygulanması daha kolay, sonuçları daha tatminkar olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Alp, A. (2000). **Finansın Uluslararasılaşması**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı Nisan 2000.
- Arın, T. (1995). **Uluslararası Para Fonu , Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Stratejileri**, Ankara: Petrol-İş Yayınları
- Alpago, H. (2002). **IMF-Türkiye İlişkileri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002.
- Aslan, N. (1997). **Uluslararası Özel Sermaye Akımları, Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri**, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2. Baskı, 1997.
- Bahçeci, S. (1997). **Ortodoks ve Heteredoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Ankara: DPT Ekonomik Model ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ekonomik Modeller Daire Başkanlığı. 1997.
- Balkanlı, Ali, O. (2002). **Türkiye’de Ekonomik Gelişme ve Kriz**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2002
- Berksoy, T. ve B. Saltoğlu (1998). **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul: İTO Yayınları, Eylül 1998.
- Berksoy, T.(1995). “Türkiye’de İstikrar Arayışları ve IMF”, **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Ankara: Savaş Yayınları, 1995
- Berksoy, T.(2000). “İstikrar Programının İlk Yedi Ayı”, **İktisat Dergisi**, İstanbul: İFMC Yayını, 2000
- Binay, Ş. (2004). **Tarihsel Süreçte Uluslar arası Para Fonu (IMF)**, TCMB Ankara.

- Başol, K. (1994). **Türkiye Ekonomisi**, İzmir: Anadolu Matbaası, 1994
- Boratav, K. (2000). **Yeni Dünya Düzeni Nereye**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- Boratav, K. (1990). **Türkiye İktisadi Tarihi: 1908-1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990
- Boratav, K. (2004). **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002**, Ankara: İmge Yayınevi, 8.Baskı Ağustos 2004.
- Beckerman, P. (1992), **The Economics of High Inflation**, Macmillian, London,
- Bulutoğlu, K. (2002). **Yöresel ve Küresel Para Krizleri Dünya Kazan Ben Kepçe:2**, İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık, 2002.
- Çavdar, T. (2003). **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, Ankara: İmge Yayınevi,2003
- Çelebi, I. (1991). **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, Ankara:“e” Yayınları, 1991
- Demir, G. (1999). **Asya Krizi ve IMF**, İstanbul: DER Yayınları, 1999.
- Dirimtekin, H. (1986). **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986.
- Dornbusch, R. (1997). “The Folly,the Crash,and Beyond:Economic Policies and the Crisis.”, içinde “**Anatomy of Emerging-Market Crash Meksika 1994**”, Edwards, S. ve M. Naim. (1997)., Washindgton, D.C: Carnegie Endowment.
- Ener, M. ve Siverekli Demircan E. (2004). **Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye**, Ankara: Roma Yayınları, 2004.
- Eğilmez, M. ve E. Kumcu. (2002). **Ekonomi Politikası**, İstanbul: OM Yayınları, 2002.
- Erçel, G.(1999). 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur Politikası Uygulaması, T.C. Merkez Bankası Yayını. Ankara, 1999.

- Güran, N. ve Aktürk, İ. (1992). **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Helleiner, E.(1994). **When France Was The Servant:International Capital Movementd in the Bretton Woods Order**, Cambridge: P.G. Ceiny.
- İyibozkurt, E. (1999). **Küreselleşme ve Türkiye**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1. Baskı, 1999.
- Karacan, A. İ. (2000). **Bankacılık ve Kriz**, İstanbul: Creative Yayıncılık, 2000.
- Karluk, R. (1998). **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1998.
- Kazgan, G. (1995). **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, İstanbul: Altın Yayınevi, 2. Baskı, 1994.
- Kazgan, G. (1997). **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul: Altın Kitaplar, Ekim 1997.
- Kazgan, G. (2002). **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Kepekçi, Y., ve N. Yentürk. (2000). **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 10. Baskı, 2000.
- Keyder, Ç. (2000). **Para: Teori, Politika, Uygulama**, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2000.
- Kumcu, E. (1995). "Kambiyo Rejimi, Ödemeler Dengesi ve Ekonomik İstikrar", içinde **Türkiye İçin Yeni Bir Orta Vadeli İstikrar Programına Doğru**, TÜSİAD-T/95, 1995, s. 51-69.
- Martin, H. P. ve H. Schumann. (1997). **Globalleşme Tuzağı**, (çev). Ö. S. Karadana, M. Kahraman, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997.

- Müslümov, A. , Hasanov, M ve Özyıldırım, C. (2003). **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, İstanbul: TÜGİAD yayınları, 2003.
- Oktay, Ertan, (2006). **Makro İktisat Teorisi ve Politikaları**, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2006
- Orhan, Osman, Z.(1995). **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995
- Öcal, T. (2007). **Makro İktisat**, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 2007
- Parasız, İ. (1997). **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, 1997.
- Parasız, İ. (1998). **Türkiye Ekonomisi: 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998.
- Parasız, İ. (2002). **Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar**, Bursa: Ezgi Yayınevi, 2002
- Parasız, İ. (2003). **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998.
- Seyidoğlu, H. (1999). **Uluslararası İktisat**, İstanbul: Güzem Yayınları, 1999.
- Sönmez, M. (2002). **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2002.
- Sönmez, S. (1998). **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, Ankara: İmge Yayınları, 1998.
- Stiglitz, J. E. (2002). **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (çev). Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul: Plan B Yayınları, 2002.
- Şahin, H.(2002). **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002
- Şişman, M. (2003). **Mali Sermayenin Küreselleşmesi**, İstanbul: Set Yayınları, 2003.
- Tabakoğlu, A.(2000). **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2000

- Tezel, Yahya S. (2002). **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul: Türk Tarih Vakfı, 2002
- Tokgöz, E.(1999). **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara:İmaj Yayıncılık 1999
- Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (2003). **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Der Yayınevi, 2003
- Uzunoğlu, S., K. Alkin, C. F. Gürlesel, (1995). **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye**, İstanbul: İMKB Yayınları, 1995.
- Williamson, J ve M. Mahar. (2002). **Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme**, (çev). Güven Delice, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.
- Vural, S. (1984). **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1984
- Yeager, L. (1968). **İnternational Monetary Relations**, Londra: Harper İnternational Edition .
- Yeldan, E. (1996). “Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Türk Finans Piyasalarına Olan Etkileri Üzerine Gözlemler ”, içinde **Türk-İş Ekonomide Durum**, (Güz / 1996), s. 41-48.
- Yeldan, E. (1997). “Asya ve Latin Amerika Ekonomilerine Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Etkileri Üzerine Gözlemler”, içinde **Türk-İş Ekonomide Durum**, (Bahar- Yaz / 1997), s. 155-165.
- Yeldan, E. (2001a). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Yenal, O. (2003). **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, İstanbul: Homer Kitabevi, 2003
- Yıldızoğlu, E. (1996). **Globalleşme ve Kriz**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1. Baskı, 1996.

Sürekli Yayınlar

- Aslanoğlu, E. (1994). “5 Nisan Kararları ve Dünyadan Örnekler”, **İktisat Dergisi**, (Mayıs-Haziran 1994)
- Akçay, B. (1995). “Mali Sistemde Faiz”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, (Nisan 1995).
- Akyüz, Y. (1994). “Ekonomide Liberalleşme ve Sanayileşme Latin Amerika Deneyimi”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:9, Sayı:96, (Mart 1994), s. 5-20.
- Akyüz, Y. ve K. Boratav. (2002). “Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”, (çev). Kemal Çakman, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl 17, (Ağustos, 2002), s. 14-46.
- Alper, E. ve Z. Öniş. (2001). “Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:4, sayı.17, (Kasım-Aralık-Ocak 2001-02), s. 203-225.
- Aydın, S. (2000). “Asya Krizi ve Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi ”, **T.C. Maliye Bakanlığı Maliye Dergisi**, (Ocak-Nisan 2000), Sayı.133, s. 13-30.
- Blejer, M.I. ve Cheastry, A. (1988). “High Inflation, Heterodox Stabilization, and Fiscal Policy”, **World Development**, Vol.16, No.8, s.867-881.
- Bruno, M. (1991), **High Inflation and the Nominal Anchors of an Open Economy**, Essays in International Finance, No.183.
- Calvo, G.A. and Vegh, C.A. (1992). “Inflation Stabilization and Nominal Anchors”, **IMF Paper on Policy Analysis and Assessment**, 92/4
- Celasun, M. (2001). “Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği,2001”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:4, Sayı:17, (Kasım-Aralık-Ocak 2001-02), s. 161-180.

- Demir, O. (2001). “*Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 16, Sayı. 2, Yıl. 2001, s. 11-30
- Demir, O. (1996). “5 Nisan Kararlarının Ex-Post Analizi” **Görüş**, (Nisan 1996)
- Dornbusch, R,(1992). “*Stabilization policies in developing countries: what have we learned?*”, **World Development**, Vol.10, No.9, s.701-708
- Edwards, S. (1997). “*Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Liberalizasyonun Sıralanması* ”, (çev). Harun Bal, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, (Nisan 1997), Yıl. 12, Sayı. 133, s. 54-63.
- Ekinci, N. (1990). “*Macroeconomics Developments in Turkey: 1980-1988*”, **Metu Studies in Development**, 17, No. (1-2).
- Emek, U. (2000). “*Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri* ”, **Rekabet Dergisi**, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2000), Cilt 1, Sayı 3, s. 58-83.
- Eren, A. ve B. Süslü. (2001). “*Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirilmesi* ”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayı**, No:41, s. 662-674.
- Esen, O. (1998). “*Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Serbestleşme Programlarına Eleştirel Bir Yaklaşım* ”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, (Nisan 1998), Yıl. 13, Sayı. 145, s. 23-30.
- IMF, (1994b), “*Inflation, Stabilization n High Inflation Countries: The Main Lessons*” **IMF Research Department**
- IMF, (1995a), “*Using Exchange Rate Anchors in Adjustment Programs: When and How?*” **IMF Survey**, 20 November, s.361-363
- IMF, (1995d), “*The Adoption of Indirect Instruments of Monetary Policy*” **IMF Occasional Paper**, No.126.

- Khan, M.S. and Knight, M.D. (1982). “*Some Theoretical Empirical Issues Relating to Ecomic Stabilization in Developing Countries*”, **World Development**, Vol.10, No.9, s.709-730.
- Kiguel, M.A. (1991), “*Inflation in Argentina: Stop and go since the Austral Plan*”, **World Development**, Vol.19, No.8, s.969-986.
- Kiguel, M.A. ve Liviatan, N.(1992a). “*Nominal Anchors, Stabilization and Growth: Some Thoughts on High-INflation Economies*”, içinde Adjustment Lending Revisired, Policies to Restore Growth, derleyenler Corbo, V. , Fischer, S. ve Webb, S.B. (1992), **The World Bank Sympozum**.
- Kiguel, M.A. ve Liviatan, N.(1992b). “*The Business Cycle Associated with Exchange Rate-Based Stabization*”, **World Bank Economic Review**, Vol.6, No.2, s.279-305.
- Kiguel, M.A. ve Liviatan, N.(1992c). “*When Do Heterodox Stabilization Programs Work? Lessons From Experince ,*” **World Bank Research Observer**, Vol.7, No.1, s.35-57
- Kesriyeli, M. ve A. N. Kıpıcı. (1997). “*Reel Döviz Kuru Tanımları ve Hesaplama Yöntemleri*”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Y. 12, S. 131, s. 16-22.
- Keyder, N. (2001). “*Türkiye’de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları*”, **İktisat-İşletme-Finans Dergisi**, (Haziran 2001), Yıl 16, s. 36-53.
- Kuruç, B.(1999). “Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler”, Bilânço 1923–1998: “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış”, **ODTÜ Uluslararası Kongre**, Cilt II; Ekonomi-Toplum-Çevre, Tarih Vakfı Yayınları
- Lane, T. (2000). “*Asya Finans Krizi Ne Öğrendik*”, (çev). Lale Alkinoğlu, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt15, Sayı:1, s. 67-74,

- Mıhçı, S. (2000). “*Finansal Serbestleşme Sonrası Türkiye Ekonomisi*”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 18, Sayı 2, 2000, s. 83-107.
- Naim, M. (2000). “*Washington Konsensüsü’ mü Karmaşası mı?*”, **Foreign Policy**, Türkiye Baskısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Bahar-Yaz 2000), Sayı. 9-10, s. 113- 127.
- Okday, E. (1993). “*Para Politikası ve Merkez Bankası*”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 4, Sayı:11, s. 69-75.
- Okday, E. (1994). “*Hazine ile Merkez Bankası İlişkileri*”, **ATO Ekonomide Ankara**, Sayı:54, s. 10-14.
- Okday, E. (1994). “*5 Nisan Kararlarını değerlendirilmesi*”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 5, Sayı:12, s. 35-40
- Okday, E. (1995). “*Ekonomi Politikaları ve İstihdam ile Yatırımların Arttırılması sorunu*”, **İşveren Dergisi**, Cilt 33, Sayı:4, s. 3-7..
- Okday, E. (2002). “*Son Krizin Ekonomik ve Toplumsal Sonuçları* ”, **Maltepe Üniversitesi İ.İ.B.F., Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi**, 2002/1-2, s,1.
- Ortiz, G. (1991), “*Mexico Beyond the Debt Crisis: Toward Sustainable Growth with Price Stability* ”, ,ç,nde Lessons of Economic Stabilization and its Aftermath, derleyen Bruno, M., Fischer, S., Helpman, E. And Liviatan, N. with Meridor,L. (1991), **London, The MIT Press**.
- Rodriguez, C.A. (1982). “ *The Argentine Stabilization Plna of December 20th*” **World Development**, Vol.10, No.9, s.801-811.
- Togay, S. (2001). “*Kasım 2000 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği ve Minsky’nin Finansal İstikrarsızlığı Hipotezi Üzerine Bir Not*”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, (Mayıs 2001). Yıl.16, Sayı. 182, s. 69-82.

- Toprak, M. (1993). “1980 Sonrası Ekonomide Yapısal Değişme ve Finansal Derinleşme”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı. 83, (Şubat 1993), s. 18-32.
- Türel, O (2001). “Kriz Üzerine”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, (Mart 2001),sayı:180
- Türel, O (1999). “Türkiye’de İstikrar Paketleri, Çözumsuzlük ve Arayışlar ”, **İktisat Dergisi**, (Ağustos 1999),sayı:358
- Uygur, E. (2003). “Finansal Şişkinlik, Riskler ve Düzetme Gereği: Makroekonomik Yansımalar”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, (Ocak 2003), Yıl.18, s. 49-66.
- Üzümcüoğlu, Ö. (2002). “James Tobin ”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, (Nisan 2002),Yıl. 17, Sayı. 193, s. 16-25.
- Yeldan, E. (2001b). “Türkiye Ekonomisinde Krizin Yapısal Kaynakları Üzerine”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, (Kasım-Aralık-Ocak 2001-02). Yıl. 4, Sayı.17, s. 187-195.
- Yeldan, E. (2001c). “Türkiye’de IMF Destekli Enflasyonla Mücadele Programı”, **Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayı**, No:41, s. 570-586.
- Yıldırım, J. (2000). “Türkiye’de Para İkamesi ve Para Yaratma Gelirleri ”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 2, Sayı.1, (Temmuz 2000), s. 93-107.
- Yılmaz, C. (2002). “Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikalarından Yararlanılması : Tobin Vergisi”, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, (Mayıs-Haziran 2002), Yıl. 4, Sayı. 24, s. 60-71.

Diğer Yayınlar

Binay, Ş., K. Kunter. (1998). “*Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü 1980-1997*”, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği No: 9803, Ankara, (Aralık 1998).

Boratav, K. (2001a). “*2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri*”. Erişim: <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/boratav3.htm>. [11.09.2002]

Boratav, K. (2001b), “*Finansal Kriz IMF'nin Eseridir*”. Erişim: <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/FinansalKriz%DDMF.htm> [11.09.2002]

DPT (2002). “*Sayılarla Türkiye Ekonomisi*”, 2002. Erişim: www.dpt.gov.tr. [17.08.2002]

Erçel, G. (1999). “*2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması*”. Ankara: 9 Aralık 1999 Erişim: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html> [20.01.2007]

Ertop, K. (2002). **Makro İktisat**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Ders Notları, İstanbul: 2002.

Fischer, S. (2000). “*Türkiye’de Ekonomik Program Yolunda Gidiyor*”. Erişim: <http://www.treasury.gov.tr/standby/fischeraciklama.htm>. [20.06.2002]

Hazine Müsteşarlığı (2003). “*Mali Sistem*”. Erişim: <http://www.hazine.gov.tr>. [11.09.2002]

IMF Niyet Mektubu. (1999). Erişim: http://www.treasury.gov.tr/duyuru/sb_turkce.htm [17.08.2002]

Kadıoğlu, F., Z. Kotan, G. Şahinbeyoğlu. (2001). “*Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000*”, **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü**, Ankara, Temmuz 2001.

Resmi Gazete. (1989). **Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar**. Sayı No. 14391, 1989.

Sak, G. (2001). “Malezya Deneyimi Notları” **Radikal Gazetesi**,

Erişim: <http://www.radikal.com.tr/2001/02/07/yazarlar/guvsak.shtml>
[17.08.2002]

Somçağ, S. (2002). “*Türkiye'nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları*”. Erişim: http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Diger/somcagAgu02.doc
[12.02.2003]

TCMB (1994). **TCMB Yıllık Rapor, Ankara, 1994**

TCMB (1999). **TCMB Yıllık Rapor, 1999.**

Erişim:

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/yillik/99turkce/yraporxhtml> [17.08.2002]

TCMB (2000). **TCMB Yıllık Rapor, 2000.**

Erişim:

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/yillik/00turkce/yraporxhtml> [17.08.2002]

TCMB (2001). **TCMB Yıllık Rapor, 2001.**

Erişim:

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/yillik/01/turkce/yraporxhtml> [17.08.2002]

TCMB (2003). “*Ödemeler Dengesi Metodolojisi ve Türkiye Uygulaması*”. Erişim:

http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/odemeler_dengesi.htm [24.06.2003]

Uygur, E. (2001). “*Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*”. **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, No: 2001/1.

Yentürk, N. (2002), “*Türkiye Ekonomisinin Son 20 Yılı: Yangın Söndü Arsayı Kurtardık*”. Erişim: <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/yenturk.htm> [01/01/2002]